

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΙΡΑΙΩΣ

ΤΜΗΜΑ ΨΗΦΙΑΚΩΝ ΣΥΣΤΗΜΑΤΩΝ

Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών

«ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΕΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΚΗΣ ΚΑΙ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΩΝ»

Ακαδημαϊκό έτος 2021-2022

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

της Βιδάκη Αναστασίας Νεφέλης (Α.Μ.: ΜΔΙ2006)

**ΨΗΦΙΟΠΟΙΗΣΗ ΤΗΣ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ: ΚΑΝΟΝΙΣΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ,
ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΔΕΟΝΤΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΜΕΛΛΟΝΤΙΚΕΣ ΠΡΟΚΛΗΣΕΙΣ**

Επιβλέπουσα:

Ρεθυμιωτάκη Ελένη

Πειραιάς, Φεβρουάριος 2022

ΑΦΙΕΡΩΣΗ

*Στους γονείς μου και τους παππούδες μου
που με δίδαξαν
να μην πάψω ούτε στιγμή ν' αγωνίζομαι
για την ειρήνη και για το δίκιο*

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά την επιβλέπουσα καθηγήτρια **κ. Ρεθυμιωτάκη** για την προθυμία της να συνδράμει στην συγγραφή της παρούσας εργασίας, την έμπνευση, με την οποία οπλίστηκα από τις διαλέξεις της και την υποστήριξη της ιδέας μου από την σύλληψη έως την υλοποίησή της.

Επίσης, θα ήθελα να ευχαριστήσω όλα εκείνα τα πρόσωπα που συνέδραμαν, το καθένα στον δικό του βαθμό και με τον δικό του τρόπο στην συγγραφή αυτής της εργασίας, για την αγάπη και την στήριξή τους. Ελπίζω το αποτέλεσμα να τους δικαιώσει.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΕΝΟΤΗΤΕΣ	ΣΕΛΙΔΕΣ
ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ	5
ΠΕΡΙΛΗΨΗ	7
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	8
1. ΕΝΝΟΙΕΣ	11
1.1. Ψηφιοποίηση	11
1.1.1. Ετυμολογία	11
1.1.2. Κοινωνιολογικές προσεγγίσεις	11
1.2. Ψηφιακή Διακυβέρνηση	12
1.2.1. Διακυβέρνηση	13
1.2.2. Ψηφιοποίηση της Διακυβέρνησης	16
1.3. Ψηφιακή Δικαιοσύνη	16
1.3.1. Ετυμολογία	17
1.3.2. Φιλοσοφικές Προσεγγίσεις	18
1.3.2.1. Η δικαιοσύνη για τους Αρχαίους Έλληνες	18
1.3.2.2. Η δικαιοσύνη για τους Πατέρες της Εκκλησίας	20
1.3.2.3. Η δικαιοσύνη για τους Σύγχρονους Φιλοσόφους	21
1.3.2.4. Η δικαιοσύνη για τους Ποιητές	24
1.3.3. Οι τέσσερις όψεις της δικαιοσύνης	25
1.3.4. Ψηφιοποίηση της Δικαιοσύνης	26
1.4. Συμπεράσματα	27
2. ΝΟΜΙΚΟ ΚΑΙ ΔΕΟΝΤΟΛΟΓΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ	28
2.1. Ευρωπαϊκό νομικό πλαίσιο	28
2.1.1. Εισαγωγικά	28
2.1.2. ΕΣΔΑ και ΕΔΔΑ	28
2.1.3. Ευρωπαϊκός Χάρτης Δεοντολογίας για τη χρήση της Τεχνητής Νοημοσύνης στα δικαστικά συστήματα και στο περιβάλλον τους	29
2.1.4. Συμπεράσματα	30
2.2. Ενωσιακό νομικό πλαίσιο	30
2.2.1. Εισαγωγικά	30

2.2.2. Νομικό Πλαίσιο	31
2.2.2.1. Αστικές και Εμπορικές Υποθέσεις	31
2.2.2.2. Ποινικές Υποθέσεις	38
2.2.2.3. e-CODEX	42
2.2.2.4. Τεχνητή Νοημοσύνη	43
2.2.3. Πρωτοβουλίες	44
2.2.3.1. Σύνθεση E- Law	44
2.2.3.2. Σύνθεση e- Justice	48
2.2.4. Συμπεράσματα	52
2.3. Εθνικό νομικό πλαίσιο	52
2.3.1. Εισαγωγικά	52
2.3.2. Διοικητική Δικαιοσύνη	53
2.3.3. Πολιτική Δικαιοσύνη	56
2.3.4. Πρωτοβουλίες	62
2.3.5. Συμπεράσματα	74
2.4. Αξιολόγηση του νομικού και δεοντολογικού πλαισίου	74
3. ΜΕΛΛΟΝΤΙΚΕΣ ΠΡΟΚΛΗΣΕΙΣ	77
3.1. Εισαγωγικά	77
3.2. Μελλοντικές πτυχές της ψηφιακής δικαιοσύνης	77
3.2.1. Ηλεκτρονική επίλυση διαφορών	77
3.2.2. Πρόσβαση σε νομολογία και νομοθεσία	80
3.2.3. Ηλεκτρονικές καταθέσεις και επιδόσεις	81
3.2.4. Τηλεδιασκέψεις	82
3.2.5. «Προβλεπτική» δικαιοσύνη	83
3.2.6. Χρήση αλγορίθμων για την κατάρτιση προφίλ	87
3.3. Συμπεράσματα	88
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	90
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	93

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

AI	Artificial Intelligence
BRIS	Business Registers Interconnection System
CEPEJ	European Commission for the Efficiency of Justice
ECLI	European Case Law Identifier
ECRIS	European Criminal Records Information System
ECRIS- RI	European Criminal Records Information System - Reference Implementation
ECRIS-TCN	European Criminal Records Information System - Third. Country Nationals
e-EDES	e-Evidence Digital Exchange System
ELI	European Law Identifier
ENRWA	European Network of Registers of Wills Association
Eu- LISA	European Union Agency for the Operational Management of Large-Scale IT Systems in the Area of Freedom, Security and Justice
EXEC	Electronic Xchange of e-Evidences with e-CODEX
JIT	Joint Investigation Team
LIT	Legal Interpreters and Translators
LRI	Land Register Interconnection
URI	Uniform Resource Identifier
Άρθρ.	Άρθρο
Αριθ.	Αριθμός
Βιβλ.	Βιβλίο
ΓΚΠΔ	Γενικός Κανονισμός Προστασίας Δεδομένων
ΔΕΕ	Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης
ΕΔΔ	Ευρωπαϊκό Δικαστικό Δίκτυο
ΕΕ	Ευρωπαϊκή Ένωση
ΕΚ	Ελληνική Κοινότητα
ΕΣΔΑ	Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου
ΕΔΔΑ	Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
ΕΖΕΣ	Ευρωπαϊκή Ζώνη Ελεύθερων Συναλλαγών
Εκδ.	Εκδόσεις
Επ.	Επόμενο
Επιμ.	Επιμέλεια
ΕΠΜ	Εθνικό Ποινικό Μητρώο
ΕΤΑΑΤΑΝ	Ενιαίου Ταμείου Ανεξάρτητα Απασχολούμενων Τομέα Ασφάλισης Νομικών
κ.λπ	και λοιπά
κ.ο.κ.	και ούτω καθεξής
ΚΠολΔ	Κώδικας Πολιτικής Δικονομίας
ΚΥΑ	Κοινή Υπουργική Απόφαση

Μτ	Κατά Ματθαίον Ευαγγέλιο
Ν.	Νόμος
ΝΠΔΔ	Νομικό Πρόσωπο Δημοσίου Δικαίου
ΟΕ	Ομάδα Εργασίας
Ομιλ.	Ομιλία
Οπ.π.	Όπως παραπάνω
ΟΣ	Οργανωμένο Σύστημα
ΟΣΔΔΥ - ΔΔ	Ολοκληρωμένο Σύστημα Διαχείρισης Δικαστικών Υποθέσεων για τη Διοικητική Δικαιοσύνη
ΟΣΔΔΥ - ΠΠ	Ολοκληρωμένο Σύστημα Διαχείρισης Δικαστικών Υποθέσεων για την Πολιτική και Ποινική Δικαιοσύνη
ΟΣΠΑ	Ολοκληρωμένο Σύστημα Πρακτικών των Δικαστηρίων
ΟΤΑ	Οργανισμός Τοπικής Αυτοδιοίκησης
Παρ.	Παράγραφος
ΠΔ	Προεδρικό Διάταγμα
ΣΔΙΤ	Συμπράξεις Δημοσίου και Ιδιωτικού Τομέα
Σσ.	Σελίδα
Τμ.	Τμήμα
ΤΝ	Τεχνητή Νοημοσύνη
Τόμ.	Τόμος
ΤΠ	Τεχνολογία Πληροφοριών
ΤΠΕ	Τεχνολογίες Πληροφορικής και Επικοινωνιών
ΥΑ	Υπουργική Απόφαση

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η δικαιοσύνη είναι μια έννοια πολυσήμαντη με φιλοσοφικές, κοινωνιολογικές και πολιτικές απολήξεις. Στην αρχαιότητα, αντιμετωπίστηκε ως ένα αγαθό, μια αρετή, ενώ αργότερα έλαβε και θεϊκές διαστάσεις. Με την πάροδο του χρόνου, υπερέτρησε η χρήση της στο νομικό οικοδόμημα, χωρίς να απολύει τον κομβικό κοινωνικό της ρόλο. Οι διαδικασίες απονομής της και οι εμπλεκόμενοι σε αυτή φορείς συγκρότησαν το δικαιοδοτικό σύστημα. Το τελευταίο δεν θα μπορούσε να σταθεί αδιάφορο μπροστά στις τεχνολογικές εξελίξεις που επέβαλαν μια πλήρη μεταστροφή προς την σφαίρα του ψηφιακού. Η ψηφιοποίηση, δηλαδή η μετατροπή του αναλογικού μέσω ειδικών τεχνολογιών πληροφορικής σε ψηφιακό εισχώρησε στην καρδιά της διακυβέρνησης και, ακολούθως, της δικαιοσύνης. Η διεξαγωγή δικαστικών διαδικασιών ψηφιακά και η παροχή καλύτερης ψηφιακής πρόσβασης στη δικαιοσύνη στους πολίτες και τους ασκούντες συναφή της δικαιοσύνης επαγγέλματα ορίστηκαν ως οι δύο προορισμοί της διαδρομής προς μια ψηφιοποιημένη δικαιοσύνη.

Τα γεγονότα αυτά δεν άφησαν ασυγκίνητους τους παράγοντες διαμόρφωσης πολιτικής σε διεθνές, ευρωπαϊκό και εθνικό επίπεδο. Το Συμβούλιο της Ευρώπης έχει υιοθετήσει μια προσέγγιση δεοντολογική και, διόλου παρεμβατική, με την σύνταξη κειμένων δεοντολογίας και ερευνών που εστιάζουν σε επιρροές της ψηφιοποίησης στα θεμελιώδη δικαιώματα, όπως τα τελευταία σκιαγραφούνται στην ΕΣΔΑ. Η Ευρωπαϊκή Ένωση, με τα επιμέρους όργανά της, έχει προχωρήσει στην έκδοση ορισμένων νομοθετημάτων που επιχειρούν να προσδώσουν εντονότερα το ψηφιακό στοιχείο στην απονομή της δικαιοσύνης. Το κανονιστικό πλαίσιο έχουν περιορίσει εφραπτόμενες σε αυτό ανακοινώσεις και διακηρύξεις, αλλά και υλικές πρωτοβουλίες που αποσκοπούν στην εμπέδωση και την πρακτική εφαρμογή του. Στην Ελλάδα, τα σχετικά νομοθετήματα εντοπίζονται ήδη, τουλάχιστον, προ δεκαετίας. Οι πιο σημαντικές, όμως, μεταβολές επήλθαν εξαιτίας της πανδημίας, αφού μέχρι τότε το περιγραφόμενο πλαίσιο λειτουργούσε περισσότερο προαιρετικά, σαν επιπρόσθετη εφαρμογή, την οποία οι επαγγελματίες της δικαιοσύνης αδυνατούσαν να αξιοποιήσουν κατάλληλα. Οι ενωσιακές και οι τεχνολογικές πιέσεις δεν απέβησαν εις μάτην, αφού η ελληνική δικαιοσύνη, από πολιτικής, ποινικής και διοικητικής πλευράς, σύντομα μετέβη στον ψηφιακό κόσμο.

Η έκταση του νομικού οικοδομήματος δεν ταυτίζεται με την αποτελεσματικότητά του. Τουναντίον, το τελευταίο και οι μελλοντικές του εκδοχές πρέπει να ενταχθούν στο κοινωνικό γίγνεσθαι και να εξεταστούν υπό ένα δεοντολογικό πλαίσιο αν επιδιώκεται η αρμονική συνύπαρξή τους με τα θεμελιώδη δικαιώματα, το θεσμικό κεκτημένο και τις αναγνωρισμένες διεθνώς αξίες. Σχετικές προτάσεις που θα ευνοούν μια εξισορρόπηση μεταξύ του σύγχρονου και του κατεστημένου, του τεχνολογικού και του αναλογικού, του δίκαιου και του απειλητικού της δικαιοσύνης είναι απαραίτητες αν επιθυμεί κανείς μια δικαιοσύνη, ψηφιακή μεν, δίκαιη δε για τους λειτουργούς της, τους επαγγελματίες και τους πολίτες.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η επιστήμη ανακαλύπτει αυτά που υπάρχουν, ενώ η τεχνολογία μετατρέπει αυτή την γνώση σε πράγματα που ποτέ δεν υπήρξαν διαπίστωναν στις αρχές του 20^{ου} αιώνα επιστήμονες σε όλο τον κόσμο που θεώρησαν τα νέα τεχνολογικά μέσα πυξίδες για την βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης των κοινωνιών της εποχής τους. Ορισμένοι, πιο κυνικοί, σαν τον Einstein δεν δίσταζαν να παρομοιάσουν την τεχνολογική πρόοδο με τσεκούρι στα χέρια ενός ψυχοπαθούς εγκληματία¹, ενώ άλλοι, πιο ενορατικοί όπως ο Orwell², ο Huxley³ ή ο Asimov⁴ κατάφεραν να δουν στις υπολογιστικές μηχανές και στην επιστήμη της πληροφορικής, που εκείνες ενσωμάτωναν, το δυσοίωνο μέλλον της ανθρωπότητας. Η πληροφορική, πράγματι, αποτέλεσε την πρώτη επαναστατική τεχνολογία καθολικής εμβέλειας της ανθρωπότητας, επειδή εφαρμόζεται σε όλους ανεξαιρέτως τους τομείς⁵. Από την ορμητική της πορεία δεν μπορούσε να ξεφύγει αυτός της διακυβέρνησης, αλλά και, ειδικότερα, αυτός της δικαιοσύνης.

Σκοπός της εργασίας είναι να εξετάσει την διαπλοκή της τεχνολογίας με την δικαιοσύνη και την διεύθυνση της πρώτης στην δεύτερη όσον αφορά την νομοθεσία, τους κανόνες δεοντολογίας, τις πρωτοβουλίες σε πρακτικό επίπεδο και τις μελλοντικές προκλήσεις. Η ιδέα αυτή γεννήθηκε κατά την διάρκεια πρακτικής της γραφούσης στην Μόνιμη Αντιπροσωπεία της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Ένωση, όπου είχε την τύχη να παρακολουθήσει το έργο των Ομάδων Εργασίας του Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης και να αποτυπώσει στην παρούσα τον απότοκο της εμπειρίας αυτής και της περαιτέρω μελέτης που πραγματοποίησε.

Πιο αναλυτικά, το κανονιστικό περίβλημα μιας δικαιοσύνης που οδεύει προς την ψηφιοποίηση είναι ευρύ και διάσπαρτο, εντοπιζόμενο τόσο σε διεθνές, όσο και σε ευρωπαϊκό και εθνικό επίπεδο. Ένας συγκερασμός όλων των επιμέρους νομοθετημάτων

¹ Πρόκειται για παράφραση αποσπάσματος του γράμματος του Albert Einstein στον Heinrich Zangger (1917) : «*Our entire much-praised technological progress, and civilization generally, could be compared to an axe in the hand of a pathological criminal*», Lightman, A.A (2006) *Sense of the Mysterious: Science and the Human Spirit*. USA: First Vintage Books Edition.; Fölsing, A. (1997) *Albert Einstein: A Biography*, Viking books, σσ. 399-402.

² Orwell, G. (1999) 1984. Αθήνα: Κάκτος. σσ. 40-47.

³ Huxley, A. (1997) *Θανααστός Καινούργιος Κόσμος*, Αθήνα: Εκδοτικός Οργανισμός Πάπυρος. σσ. 161-170.

⁴ Asimov, I. (1976). *Εγώ, το Ρομπότ*. Αθήνα: Κάκτος. σσ.189-196.

⁵ Βουράκης, Γ. (2004) *Ψηφιακή Τεχνολογία και Οικονομική Δυναμική, Το Παράδοξο της Παραγωγικότητας και του Οικονομικού Φιλελευθερισμού*. Αθήνα: Παπαζήση. σσ. 69, 84.

και πρωτοβουλιών επιτρέπει μια συνολική εποπτική εικόνα επί του νομοθετικού πλαισίου, μέσω της οποίας καθίστανται ορατές οι αδυναμίες, αλλά και οι θετικές προοπτικές, ιδίως όταν οι τελευταίες περνούν από την σφαίρα της νόησης σε αυτή της πράξης. Οι παράγοντες διαμόρφωσης πολιτικής μοιάζει, τα τελευταία χρόνια, να καταβάλλουν σημαντική προσπάθεια, ώστε να συμβαδίζουν με τις τεχνολογικές εξελίξεις και, ενίοτε, να τις προλαμβάνουν. Ο κατασταλτικός ρόλος του δικαίου, για τον οποίο πολλάκις κατηγορούνταν σε θέματα που άπτονταν την τεχνολογία, έχει αναστραφεί. Πλέον αναζητούνται όλα εκείνα τα ρυθμιστικά εργαλεία που συνάδουν με την πρόοδο, την προϋποθέτουν, μεν, και ταυτόχρονα την εγγυώνται.

Μιας και πρόκειται για ένα σύστημα που συναρμώνει το δικαϊκό με το ψηφιακό, εφόσον και τα δύο διαρκώς εξελίσσονται ακολουθώντας τον ειρμό και τις αναμοχλεύσεις του κοινωνικού γίγνεσθαι, καλείται ανά πάσα χρονική στιγμή να προσαρμόζεται, χωρίς αυτό να σημαίνει πως επιβάλλεται τροποποίησή του. Αντιθέτως, σημαίνει πως ένα τέτοιο σύστημα, ως σύστημα «viator» δεν επιδέχεται ολοκληρωτικής, αφοπλιστικής, αποκλειστικής, μοναδικής ρύθμισης, αλλά ακολουθεί την ροή των αλλαγών, συντελεσθέντων, εν συντελέσει ή όσων επίκειται συντέλεσή τους στο μέλλον. Η αδυναμία σύλληψης αυτής της ρέουσας φύσης του από τους φορείς που εμπλέκονται με την διαμόρφωση της ψηφιακής πολιτικής, της διακυβέρνησης ή όσους μετέχουν στην απονομή της δικαιοσύνης δικαιολογεί την αδιάκοπη νομοθέτηση ως μια απέλπιδα προσπάθεια εμπέδωσης της κανονιστικότητας και της δεοντολογίας. Οι αναδιαμορφώσεις σε τεχνολογικό και κοινωνικό επίπεδο θέτουν ενώπιόν τους νέες προκλήσεις που ζητούν νέες λύσεις βιώσιμες, ανεκτές από όλους τους ενδιαφερόμενους και εξισορροπητικές.

Στο πρώτο κομμάτι της παρούσης εργασίας, θα προηγηθεί ένας εννοιολογικός προσδιορισμός. Θα μας απασχολήσει, συνεπώς, ο όρος ψηφιοποίηση, όχι τόσο από τεχνικής, όσο από κοινωνιολογικής πρόσληψης, ώστε να διαγραφούν πληρέστερα τα όρια και οι σκοποί του. Θα ακολουθήσει μια διερεύνηση της έννοιας της διακυβέρνησης, τμήμα της οποίας αποτελεί και η δικαιοσύνη και δη της ηλεκτρονικής, ψηφιοποιημένης, δηλαδή διακυβέρνησης. Στο τέλος του τμήματος αυτού θα εστιάσουμε στη δικαιοσύνη. Εκεί θα εκτεθούν όλες οι εννοιολογικές αποχρώσεις της μέσα στον χρόνο, προκειμένου να καταστεί σαφής η διφυής της λειτουργία: ως αγαθό που ανήκει στην σφαίρα του ιδεατού και των αξιών και ως διαδικασία στην σφαίρα του πραγματικού και του νομικού. Δεν θα

παραληφθεί η σύνδεσή της με την διακυβέρνηση που αποδεικνύει πως συνιστά και διακυβερνητικό στόχο, αλλά και η εξέτασή της υπό τον ψηφιακό της μανδύα. Με αυτόν τον τρόπο θα ξεκαθαρίσουμε εξ αρχής τις βάσεις επί των οποίων θα θέσουμε τα ερωτήματά μας και τις βασικές έννοιες που θα μεταχειριστούμε για να απαντήσουμε σε αυτά.

Στο δεύτερο μέρος, θα επιχειρηθεί μια παράθεση και αξιολόγηση του κανονιστικού και δεοντολογικού πλαισίου που περιβάλλει σε εθνικό και υπερεθνικό επίπεδο την ψηφιοποιημένη δικαιοσύνη. Από το Συμβούλιο της Ευρώπης, μέχρι την Ευρωπαϊκή Ένωση και τον Έλληνα νομοθέτη, από τις πολιτικές μέχρι τις ποινικές και τις διοικητικές υποθέσεις, από τα δεσμευτικά νομοθετήματα μέχρι τα εργαλεία ηπίου δικαίου, σε όλα τα δικαιοδοτικά στάδια θα εντοπίσουμε εκείνες τις ρυθμίσεις που δείχνουν πως η δικαιοσύνη βρίσκεται τω όντι σε μια διαδικασία ψηφιακού μετασχηματισμού. Θα επικεντρωθούμε ειδικότερα στις απαρχές του, την πορεία του και θα αναζητήσουμε τους επιμέρους στόχους που τίθενται από τους εμπλεκόμενους φορείς και κατά πόσο είναι σε θέση το ισχύον πλαίσιο να ικανοποιήσει τους σκοπούς της δικαιοσύνης υπό το φως της ψηφιοποίησης.

Στο τρίτο τμήμα, θα μελετηθούν οι προκλήσεις που θα αντιμετωπίσουν οι εμπλεκόμενοι φορείς, αλλά και η κοινωνία ως ολότητα στο μέλλον, για να καταδειχθούν όλα εκείνα τα κρίσιμα σημεία που χρήζουν περαιτέρω διερεύνησης και εμβάθυνσης. Τα τελευταία θα κριθούν υπό καθαρά νομικό, αλλά και δεοντολογικό πρίσμα, χωρίς να παραβλεφθούν οι κοινωνικοπολιτικές και ανθρωπολογικές τους προεκτάσεις. Θα αποκαλύψουμε την θετική και την αρνητική πλευρά τους, προτείνοντας εγγυήσεις που θα εξαλείψουν ή έστω θα μετριάσουν σημαντικά την δεύτερη.

Το κύριο ερώτημα, στο οποίο θα κληθούμε να απαντήσουμε με το πέρας της ως άνω παραταθείσης διαδικασίας ανάλυσης είναι κατά πόσο οι κανόνες ρυθμιστικοί και δεοντολογικοί που ωθούν στην ψηφιοποίηση της δικαιοσύνης είναι ικανοί να εκπληρώσουν το ιδεώδες της, αλλά και να ανταποκριθούν αποτελεσματικά σε όλες εκείνες τις προκλήσεις που θα τεθούν μελλοντικά. Επομένως, καταλήγοντας, θα παρατεθούν ορισμένα συμπεράσματα υπό τη μορφή αξιοποιήσιμων προτάσεων και σκέψεις για τις προοπτικές ενός ψηφιακού μεν, ανθρώπινου και δίκαιου, δε, μέλλοντος.

1. ENNOIΕΣ

1.1. Ψηφιοποίηση

1.1.1. Ετυμολογία

Πέραν της πολύπλευρης εξέτασης του όρου «δικαιοσύνη» που θα ακολουθήσει για τους σκοπούς του παρόντος πονήματος χρήζει διερεύνησης και ο όρος «ψηφιοποίηση». Δεδομένου ότι ζητούμενο είναι η παράθεση και η αξιολόγηση του νομοθετικού πλαισίου και των μελλοντικών προοπτικών αναφορικά με την ηλεκτρονική δικαιοσύνη, δηλαδή την δικαιοσύνη εκείνη που ως τμήμα της ηλεκτρονικής διακυβέρνησης, έχει μετέλθει ψηφιακού μετασχηματισμού, δε θα μπορούσε να παραλειφθεί μια προσπάθεια περιγραφής της μεθόδου αυτής τεχνικά και προσέγγισής της κοινωνιολογικά. Παρ' όλα αυτά, αυτή θα λάβει χώρα εν τη απουσία ειδικότερης πληροφορικής ορολογίας, αφού το διακύβευμα εν προκειμένω δεν είναι η διαδικασία αυτή καθ' αυτή, αλλά το αποτέλεσμα της.

Ουκ ολίγες φορές έχει επιχειρηθεί ο εννοιολογικός προσδιορισμός της ψηφιοποίησης. Όπως μαρτυρά η ίδια η λέξη, πρόκειται για την ποίηση ψηφίων (σύνθετο ουσιαστικό: ψηφίο + ποιώ). Μια τέτοια ενέργεια δεν είναι αυτόνομη ούτε αποκομμένη, αλλά εντάσσεται σε μια ευρύτερη διαδικασία δημιουργίας ψηφιακών αρχείων, με τη μετατροπή αναλογικού (συμβατικού) περιεχομένου σε ψηφιακό. Από όλη αυτήν την πορεία ανακύπτει ένα ψηφιακό αντίγραφο, όμοιο του αρχικού που, όμως, υπόκειται σε νέες προκλήσεις ως προς την διατήρησή του και την πρόσβαση σε αυτό. Μετά την περάτωση, αντιμετωπίζεται ως να ήταν πρωτογενώς ψηφιακό τεκμήριο, δηλαδή τεκμήριο το οποίο δημιουργήθηκε εξ αρχής σε ψηφιακή μορφή, χωρίς να μεσολαβήσει η ψηφιοποίησή του. Χάνει, κατ' αυτόν τον τρόπο, την σύνδεσή του με τον αναλογικό κόσμο και μοιάζει σαν να μην είχε ποτέ αναλογικό ισοδύναμο. Το είδος του παραγόμενου ψηφιακού τεκμηρίου, δηλαδή το μορφότυπο που χρησιμοποιείται για την αποθήκευσή του, ποικίλει αναλόγως με την περαιτέρω χρήση του. Ομοίως, η περιγραφή του, δηλαδή τα μεταδεδομένα που το συνοδεύουν και το καθιστούν αναζητήσιμο και ανακτήσιμο, η χρήση του, η μακρόχρονη διατήρησή του, και οι πολιτικές διάθεσης στους χρήστες διαφοροποιούνται αναλόγως τον προσορισμό του και τον βαθύτερο εκείνο λόγο που επέτασσε την ψηφιακή του μεταστροφή.⁶

1.1.2. Κοινωνιολογικές προσεγγίσεις

⁶ Κολούρης, Α. (2015) *Ροές εργασιών ψηφιακής βιβλιοθήκης*. ΧΧ: Κάλλιππος.

Εξέχουσας σημασίας δεν είναι μονάχα η ψηφιοποίηση ως τεχνολογική διαδικασία, αλλά ως κοινωνιολογική για την επίτευξη της «ηλεκτρονικής διακυβέρνησης» και, ύστερα, την διαμόρφωση ενός πλήρως ψηφιοποιημένου κόσμου κατ' εικόνα και καθ' ομοίωση του αναλογικού, δομημένο από το ψηφιακό περιεχόμενο που θα έχει προκύψει από διαδικασίες ψηφιοποίησης. Ουσιαστικά, η ψηφιοποίηση είναι το πρώτο βήμα προς αυτήν την κατεύθυνση.

Για τις θεωρίες κοινωνικής κατασκευής, η ψηφιοποίηση αποτελεί μια διαδικασία-γέννημα των κοινωνικών πρακτικών, κατά την οποία οι κοινωνικές ομάδες μετατρέπουν την κοινωνική πραγματικότητα σε ψηφιακή μορφή⁷. Οι υποστηρικτές της συμπαράγωγής βλέπουν στο πρόσωπό της ένα έδαφος συνάντησης των κοινωνικών και τεχνικών πρακτικών με τον λόγο και τους κανόνες να αλληλεπιδρούν⁸. Στους μετα-ανθρωπιστές η ψηφιοποίηση γίνεται κατανοητή ως ένα υβριδικό σύνολο ετερογενών ανθρώπινων και μη παραγόντων εμπλεκόμενων σε κοινωνικο-ψηφιακά δίκτυα δρώντων⁹.

Δεν είναι απορίας άξιο το γεγονός ότι πολλοί υπερεθνικοί οργανισμοί και συνακόλουθα, εθνικά κράτη έχουν επιδοθεί σε έναν αγώνα ψηφιακού μετασχηματισμού, υιοθετώντας στρατηγικές ψηφιοποίησης που θα δώσουν σάρκα και οστά στο όραμα μιας διακυβέρνησης στηριγμένης στην ισοκρατία, την αυτενέργεια των πολιτών και την συμμετοχή, υιοθετώντας έκαστο κάποια από τις προσεγγίσεις αυτές και διαμορφώνοντας αναλόγως το ρυθμιστικό του πλαίσιο¹⁰. Κομμάτι της διακυβέρνησης αυτής μέλλει να αποτελέσει και η μετελθούσα της διαδικασίας αυτής δικαιοσύνη ως διακυβερνητικός στόχος προς επίτευξη.

1.2. Ψηφιακή Διακυβέρνηση

⁷ Wiebe, B., Hughes, T., και Pinch, T. (1987) *The social construction of technological systems. New directions in the sociology and history of technology*. Cambridge, London: MIT Press.; MacKenzie, D., and Wajcman, J. (1985) *The social shaping of technology*. Milton Keynes, Philadelphia: Open University Press.

⁸ Harbers, H. (2005) *Inside the politics of technology: Agency and normativity in the co-production of technology and society*. Amsterdam: Amsterdam University Press.; Jasanoff, Sh. (2004) *States of knowledge. The co-production of science and social order*. London, New York: Routledge.

⁹ Callon, M. (1984) 'Elements of a sociology of translation: Domestication of the scallops and the fishermen of st Brieuc Bay. In *Power, action and belief: A new sociology of knowledge?*. The Sociological Review 32 (1). σσ. 196–233.; Latour, Br. (1993) *We have never been modern*. Cambridge: Harvard University Press.

¹⁰ Pieterse, W. (2018) *Creating Digital Strategies*. Luxemburg: : Publications Office of the European Union. Ανακτήθηκε από: file:///C:/Users/user/Downloads/PES_Thematic_Paper_Creating_Digital_Strategies.pdf [Πρόσβαση 28 Σεπτεμβρίου 2021]

Πρόδρομος της έννοιας της «ηλεκτρονικής δικαιοσύνης» και κρίσιμο ιδεολογικό της υπόβαθρο αποτέλεσε η «ηλεκτρονική διακυβέρνηση», ένα φαινόμενο που μετέφερε την διακυβέρνηση στον ψηφιακό χώρο, δίνοντάς της νέες διαστάσεις και νόημα. Πριν φτάσει κανείς στην αφομοίωση μιας πλήρους εικόνας αναφορικά με την ηλεκτρονική δικαιοσύνη πρέπει έπειτα από αυτά της ψηφιοποίησης να διέλθει και τα μονοπάτια της διακυβέρνησης, όπως αυτή προέκυψε ιστορικά και διαμορφώθηκε κοινωνικά, δίχως να προσπεράσει την νέα, ηλεκτρονική της μορφή.

1.2.1. Διακυβέρνηση

Παρά τις φιλότιμες προσπάθειες, ακόμα δεν έχει διατυπωθεί ένας κοινά αποδεκτός ορισμός της διακυβέρνησης¹¹. Στην Αρχαία Ελλάδα ως διακυβέρνηση γινόταν αντιληπτή η «πηδαλιούχηση του πλοίου», ερμηνευόμενη ως μια διαδικασία, ή ένα σύνολο κανόνων που, με την τήρησή τους, εγγυούνταν ασφαλή πλου¹². Ο όρος αυτός ως επί το πλείστον τίθεται ανάμεσα στις συγγενείς έννοιες της κυβέρνησης, της ρύθμισης, αλλά και της διοίκησης, αφού με την πάροδο των χρόνων έπαψε να συνδέεται με την πλοήγηση. Μεταχειρίζεται, αφενός, κανείς την έννοια της «κυβέρνησης» για να αποδώσει μια άνωθεν δρομολόγηση της κοινωνίας από μια κρατική εξουσία σε μορφή κινητηρίου μοχλού. Αφετέρου, ο όρος «ρύθμιση» σημαίνει μια επιστροφή της κοινωνικής δομής σε ένα μέσο σημείο, σε μια τάση εξισορρόπησης της που ακολουθεί την έκρηξη συγκρούσεων, την εκτόνωση των εντάσεων και την επίλυση των ανακυπτόντων θεμάτων. Εντούτοις, πρώτη για διακυβέρνηση θα μιλήσει στη δύση της δεκαετίας του '80 η Παγκόσμια Τράπεζα, αποδίδοντάς την ως άσκηση της πολιτικής εξουσίας με σκοπό την διοίκηση των υποθέσεων ενός έθνους¹³. Λίγο αργότερα, θα κάνει την εμφάνισή του και ο όρος «εταιρική διακυβέρνηση», αναφερόμενος στις σχέσεις μεταξύ του κεντρικού οργάνου διοίκησης και των επιμέρους εταιρών που μετέχουν σε αυτή στο πλαίσιο μιας επιχείρησης. Ήδη, οι νέες αυτές εννοιολογήσεις προδιαγράφουν μια νεωτερική ορολογική καινοτομία που πίσω της κρύβει έναν συλλήβδην επαναπροσδιορισμό της σχέσης μεταξύ δημοσίου και ιδιωτών.

¹¹ Demers, M. (1999) 'La Gouvernance de la Gouvernance: Faut-il freiner l'engouement?'. Σε *Governance: Concepts and Applications*. επιμ. Corkery J. Brussels: HAS.

¹² Καρκατσούλης, Π. (2001) 'Η Διακυβέρνηση ως περιεχόμενο και διαδικασία λήψης απόφασης για τις δημόσιες υποθέσεις'. *Επιστήμη και Κοινωνία* (7). σσ. 206.

¹³ World Bank (1989) *Sub-Saharan Africa*. Ανακτήθηκε από: www.worldbank.com. [Πρόσβαση 30 Σεπτεμβρίου 2021].

Είναι σημαντικό να παρατηρήσει κανείς το ιστορικό πλαίσιο εντός του οποίου συντελείται αυτή η εννοιολογική μετάβαση, που κυοφορεί μια εκ των βάθρων μετάβαση κοσμοθεωρίας και πολιτικής αντίληψης. Η είσοδος στην δεκαετία του '80 σε ένα καθεστώς γενικευμένης υποψίας, με το σκάνδαλο Watergate να είχε διαταράξει την ισορροπία των εξουσιαστικών θεσμών, προμήνυε μείζονες πολιτικές αλλαγές¹⁴. Η πολιτική επιστήμη ήταν καιρός να υπερβεί τα στεγανά του κράτους και να λάβει υπ' όψιν τις συνέπειες όλων εκείνων των πρωτοεμφανισθέντων δημοσκοπήσεων και της χρήσης τεχνολογιών στην πολιτική επικοινωνία. Ένα καινούργιο πολιτικό υποκείμενο αναδύεται από όλες αυτές τις διεργασίες και δεν είναι άλλο από την κοινή γνώμη. Ο πολιτικός διάλογος τέθηκε σε δεύτερη μοίρα, ενώ η πολιτική σκηνή κατακλύστηκε από δημοσιοσχεσίτες εφοδιασμένους με πρωτόγνωρες στρατηγικές επικοινωνίας. Οι πολίτες στράφηκαν στην δικαιοσύνη για να διεκδικήσουν το μερίδιό τους στη λήψη αποφάσεων, με την τελευταία να επωμίζεται έναν πρωτόγνωρο, για τα δεδομένα της, ρόλο κάθαρσης¹⁵.

Στην επόμενη δεκαετία, η πολιτική κρίση εντάθηκε και ώθησε σε μια σχεδόν μεσοπολεμική δομική κρίση της δημοκρατίας που θα επιλύονταν μόνο με τον επαναπροσδιορισμό του πολιτικού δεσμού και του ρόλου των κοινωνικών εταίρων. Πλέον, τα πολιτικά κόμματα και όλες οι αρχαιότερες μορφές πολιτικής οργάνωσης έγιναν συνώνυμα μιας οπισθοδρομικής αντίληψης και από τον κύκλο μετακινήθηκαν στο περιθώριο της διαμεσολάβησης και σύνθεσης των κοινωνικών συμφερόντων. Την θέση τους κατέλαβαν δίκτυα δημόσιας πολιτικής, στα οποία μετείχαν ανάλογα με τον σκοπό και τον προσανατολισμό τους ειδήμονες και επαγγελματικοί ή επιστημονικοί φορείς. Τότε, σηματοδοτήθηκε και μια μετάβαση σε νέα θεωρητικά εργαλεία, ικανά να αποδώσουν και να ερμηνεύσουν τα δεδομένα που βρίσκονταν επί του παρόντος επί τάπητος και στο επίκεντρο του δημόσιου λόγου για την άσκηση εξουσίας.

Λόγω των τεκταινόμενων, η διακυβέρνηση έλαβε την διάσταση μίας διαδικασίας συντονισμού των φορέων κοινωνικής δράσης και αλληλεπίδρασης μεταξύ των ομάδων ή θεσμών που δεν είναι δημόσιοι με τους δημόσιους φορείς πολιτικής εξουσίας για τη ρύθμιση μιας συγκεκριμένης κοινωνικής δραστηριότητας¹⁶. Εκφράζει μία σύνθετη αντίληψη ως προς τον τρόπο πραγμάτωσης των συλλογικών σκοπών και ως προς τον

¹⁴ Chevallier, J. (2004) *L'Etat post-moderne*. Paris: L.G.D.J. σσ. 154.

¹⁵ Garapon, A., Salas, D. (1996) *La République pénalisée*. Paris: Hachette.

¹⁶ Commaille, J., Jobert, B. (1988) *Les métamorphoses de la régulation politique*. Paris: L.G.D.J. σσ. 26-29.

τρόπο λήψης αποφάσεων. Σε αυτόν τον «όρο-ομπρέλα» συνενώνονται όλοι εκείνοι οι πολύπλοκοι μηχανισμοί που αναπτύσσονται μεταξύ πολυάριθμων και πολλαπλών αυτόνομων φορέων, άλλοτε δημόσιων και άλλοτε ιδιωτικών, με κοινή απόληξη την παραγωγή κανόνων με συλλογικό τρόπο. Ένα πιο διευρυμένο σύνολο κοινωνικών ομάδων έχει, πια, λόγο χάρις σε μια διεύρυνση του κύκλου των κοινωνικών συμφερόντων¹⁷.

Η διακυβέρνηση αποτελεί μία νέα τεχνολογία εξουσίας, όπου το κράτος που λειτουργούσε ως πηδάλιο εγκαταλείπει την ουτοπική παντοδυναμία και αναμοχλεύεται με τους φορείς της κοινωνικής δράσης. Διαπραγματεύεται μαζί τους, επιδίδεται σε μια ανταλλαγή απόψεων και στρατηγικών που στοχεύει σε επίλυση προβλημάτων με συναινετικό τρόπο, με εκατέρωθεν συμβιβασμούς και συμβατικές τεχνικές και σε ισότιμη συμμετοχή κατά την λήψη αποφάσεων που αφορούν φλέγοντα κοινωνικά ζητήματα. Επανορθώνεται, μέσω αυτού, η ασυμμετρία μεταξύ των εξουσιαζόντων και των εξουσιαζόμενων, ενώ μειώνεται η διαπραγματευτική τους υπόσταση, υλοποιώντας, καθ' ένα μέρος, το χαμπερμεσιανό όραμα του διαλόγου¹⁸.

Η διακυβέρνηση αποκρυσταλλώνει την διττή ικανότητα των δικτύων να συντονίζουν και να συντονίζονται. Από την μια πλευρά, στο εσωτερικό τους περικλείουν και δίνουν φωνή σε ομάδες και συμφέροντα. Από την έτερη πλευρά, εξωτερικά πασχίζουν μέσω στρατηγικών να εναρμονίσουν το κράτος, την αγορά και την κοινωνία των πολιτών.

Συνοψίζοντας, ο όρος διακυβέρνηση δεν εκφράζει μία ξένη, τρίτη αντίληψη περί των σχέσεων πολιτικής εξουσίας, αλλά αποτυπώνει ένα πρωτοφανές εγχείρημα υπέρβασης των κωλυμάτων που έθετε το δίπολο σύγκρουσης και συναίνεσης. Φαίνεται να ωριμάζει η πεποίθηση πως και οι δύο αυτές συνιστώσες είναι αναπόδραστες της κοινωνικής ζωής και της αυτοσυντήρησης της συλλογικής και της πολιτικής τάξης. Επιτρέπει έναν διάχυτο κοινωνικό έλεγχο και, ταυτόχρονα, απορρίπτει τη βολονταριστική αντίληψη για την πολιτική¹⁹. Στο όνομά της ορθολογικότητας υιοθετεί την νεωτερική συναινετική αντίληψη²⁰ που απομακρύνεται από ανώφελες συγκρούσεις του παρελθόντος και εστιάζει στην δημόσια δράση. Η δημόσια δράση είναι μια διαδικασία «διακωδικοποίησης», που επιτρέπει

¹⁷ Decoopman, N. (1996) 'Du gouvernement des entreprises à la gouvernance'. Σε *La gouvernabilité*. επιμ. Chevallier, J.. Paris: P.U.F. σσ. 105.

¹⁸ Chevallier, J. (2004) Όπ.π. σσ. 205.

¹⁹ Commaille, J., Jobert, B. (1988) Όπ. π. σσ. 120-135.

²⁰ Maille, M. (1995) *La régulation entre droit et politique*. Paris: L'Harmattan.

σε ανεξάρτητους, μεταξύ τους φορείς, να αναμείξουν διαφορετικές οπτικές και από αυτό το κράμα να παράξουν κοινά νοήματα και ενέργειες²¹.

1.2.2. Ψηφιοποίηση της Διακυβέρνησης

Η «ηλεκτρονική ή ψηφιακή διακυβέρνηση» αντιμετωπίζεται ως μια ακόμα πιο νεωτερική εκδοχή της διακυβέρνησης που αφορά άμεσα την παρούσα μελέτη, δεδομένου ότι εντός της ευνοείται και προωθείται η ψηφιοποίηση της δικαιοσύνης. Πιο συγκεκριμένα, μεταφράζεται ως η αξιοποίηση των τεχνολογιών πληροφορικής και επικοινωνιών (εφεξής: ΤΠΕ) στη δημόσια διοίκηση, σε συνδυασμό με οργανωτικές αλλαγές και νέες δεξιότητες, ώστε να βελτιωθεί η παροχή των δημοσίων υπηρεσιών και οι δημοκρατικές διαδικασίες καθώς και να ενισχυθεί η υποστήριξη των πολιτικών από μέρους του δημοσίου²². Το φαινόμενο της ηλεκτρονικής διακυβέρνησης περνάει πολλές φάσεις ανάπτυξης, ξεκινώντας από την καταλογράφηση, προχωρώντας στη συναλλαγή, την κάθετη και τελικά την οριζόντια ολοκλήρωση²³, τα οποία αποτυπώνονται και ως Government 1.0, 2.0, 3.0 μέχρι στιγμής, χωρίς να αποκλείεται να προστεθούν και άλλες με την εξέλιξη της τεχνολογίας. Η διαφάνεια, η εύκολη πρόσβαση των πολιτών σε πληροφορίες με αποτελεσματικό τρόπο και η ποιοτική εξυπηρέτηση τίθενται ως πυλώνες της. Γίνεται, έτσι, αντιληπτό πως η δικαιοσύνη ως μια διαδικασία που απαιτεί σύμπραξη του δημοσίου και του ιδιωτικού συνιστά μια πτυχή της διακυβέρνησης, στην οποία αποτυπώνεται ευαγώς το κύμα της ψηφιοποίησης. Η ψηφιοποίηση της διακυβέρνησης έχει την τελευταία δεκαετία συμπεριληφθεί στην στρατηγική ατζέντα όλων των συμμετεχόντων στην διακυβέρνηση φορέων και συνοδεύεται από ένα πλούσιο μπουκέτο νομοθετημάτων και εργαλείων ήπιου δικαίου, ενδελεχέστερη εξέταση των οποίων δεν κρίνεται σκόπιμη επί του παρόντος.

1.3. Ψηφιακή Δικαιοσύνη

Η δικαιοσύνη, σύμφυτη της ανθρωπότητας, είναι μια έννοια πολυδιάστατη και πολυμορφική, αξία οικουμενική αλλά με διαφορετικές απολήξεις, αναλόγως του χωροχρονικού πλαισίου, εντός του οποίου καθίστατο αντικείμενο ερμηνείας. Προκειμένου

²¹ Lascoumes; P. (1996) 'Rendre gouvernable : de la "traduction" au "transcodage" : l'analyse des processus de changement dans les réseaux d'action publique'. Σε *La gouvernabilité*. επιμ. Chevallier, J.. Paris: P.U.F. σσ. 325-338.

²² Jeong, K.-H.(2007) *E-Government: The road to innovation*. USA: Gil-Job-E Media. σσ. 32.

²³ Laynea, K. and Lee, J.(2001) 'Developing fully functional E-government: A four stage model. *Government Information*'. *Quarterly* 18, σσ.122-136.

να την ορίσουμε, αρμόζει μια διείσδυση στην ετυμολογία, την γλωσσική και φιλοσοφική της καταγωγή, αλλά και τις επιμέρους πτυχές της, όπως τις διαμόρφωσαν τα εννοιακά εκείνα πρόσωπα²⁴ που επιχείρησαν να την δαμάσουν και να την εντάξουν στο δικό τους οντολογικό πλαίσιο.

1.3.1. Ετυμολογία

Αυστηρά ετυμολογικά, ο όρος «δικαιοσύνη» προέρχεται από το επίθετο «δίκαιος» και συνιστά το αποτέλεσμα στον πραγματικό κόσμο της ενδιαθέτης αυτής κατάστασης. Στενά συνυφασμένος στέκει, όμως, και με τον πολύσημο όρο «δίκη», για την ερμηνεία της οποίας έχουν προταθεί τρεις επιμέρους ρίζες. Πιο συγκεκριμένα, στον Αριστοτέλη συναντάμε το επίρρημα «δίχα»²⁵. Στον Όμηρο παρουσιάζεται, αρχικά, ως προϊόν υπόδειξης, διαμορφούμενο από μια συνήθη στάση, ή έθιμο και, άρα, συγγενεύει ετυμολογικά με το ρήμα «δείκνυμι»²⁶. Ακολούθως, η «δίκη» καταλήγει να ταυτίζεται με το ορθό, το προσήκον, το πρόπον²⁷. Η εφαρμογή της στην νομική σφαίρα γέννησε τις έννοιες του νόμου, του δικαίου και της τάξης²⁸. Μολαταύτα, άλλοτε λαμβάνει ακόμα και την υπόσταση του ειμαρμένου, του καθορισμένου από την μοίρα²⁹. Θα συνδεθεί, ακόμα, με το ρήμα «δικεῖν»³⁰.

Αξίζει, βέβαια, να σημειωθεί πως η δικαιοσύνη δεν υπήρξε έννοια σύγχρονη της δίκης, αλλά μεταγενέστερη, εμφανιζόμενη μετά την ομηρική εποχή. Η στενή σύνδεσή της με τον νόμο ώθησε στην απόδοσή της ως ο χαρακτήρας του δικαίου³¹ ή ως το έργο του δικαστή³². Πέραν αυτών, ως αυταξία δεν έπαψε να κατέχει εξέχουσα θέση μεταξύ των απόλυτων αξιών. Η σύλληψη των Αρχαίων Ελλήνων περί θεϊκής καταγωγής της δικαιοσύνης και υπερβατικότητάς της εξηγεί την πραγματική υπόσταση που της προσέδωσαν ως Θέμις. Η θεότητα αυτή μεριμνούσε για την εγκόσμια ευρυθμία και την τάξη στον κόσμο των θεών. Ωστόσο, η ακριβής τήρηση και απονομή του δικαίου δεν ήταν δική της αρμοδιότητα, αλλά της κόρης της με τον θεό Δία, της θεάς Δίκης, μιας υποστατικής θεότητας που καθιστούσε

²⁴ Deleuze, G., Guattari, F. (1991) *Τι είναι φιλοσοφία*. Αθήνα: Καλλέντης.

²⁵ Αριστοτέλης. (2006) *Ηθικά Νικομάχεια: βιβλίο Ε' 1132α*. Αθήνα: Ζήτρος

²⁶ Όμηρος. (1992) *Οδύσσεια: Τ, 168*, τόμ. 5^{ος}. Αθήνα: Κάκτος.

²⁷ Όμηρος. (1992) *Ιλιάς: Τ, 180*, τόμ. 5^{ος}; *Οδύσσεια: Ω, 255*, τόμ. 6^{ος}. Αθήνα: Κάκτος.

²⁸ Αισχύλος. (2007) *Αγαμέμνων: 259-260*. Θεσσαλονίκη: Ζήτρος

²⁹ Ο.π.π. Κ, 218.

³⁰ Γαλιγαλίδου, Κ. (2008) *Δικαιοσύνη θεία και ανθρώπινη κατά το Μέγα Βασίλειο*. Μη εκδοθείσα διδακτορική διατριβή. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.

³¹ Ξενοφών. (2005) *Κύρον ανάβασις: βιβλίο Β' 2, 6, 26*, πρώτος τόμος. Θεσσαλονίκη: Ζήτρος.

³² Πλάτων. (2008) *Γοργίας: 464bc*. Θεσσαλονίκη: Ζήτρος.

γήινο το υψηλό και εξιδανικευμένο³³. Ομοίως, στους Ρωμαίους συναντά κανείς μια απεικόνιση της δικαιοσύνης με μορφή γυναίκας (Justitia)³⁴, η οποία έχει τα μάτια κλειστά και φέρει ξίφος και ζυγαριά³⁵.

1.3.2. Φιλοσοφικές Προσεγγίσεις

Η αναζήτηση, ο προσδιορισμός και η εφαρμογή της δικαιοσύνης έχουν καταστεί αιτήματα οικουμενικά και αναλλοίωτα μέσα στο χρόνο, δικαιολογημένα από την έμφυτη τάση του ανθρώπου προς το ορθό και το δίκαιο. Ο πόθος για δικαιοσύνη είναι βαθιά ριζωμένος στην καρδιά όλων εκείνων που αδιάκοπα στοχάζονταν την ιδέα της, από τους προσωκρατικούς, τον Αριστοτέλη και τον Πλάτωνα, ως τους Πατέρες της Εκκλησίας και τους πιο πρόσφατους μελετητές.

1.3.2.1. Η δικαιοσύνη για τους Αρχαίους Έλληνες

Οι προσωκρατικοί εξήγησαν την ερμηνεία της δομής και της λειτουργίας του συμπαντικού γίγνεσθαι, αλλά και τη συγκρότησή του από ένα είδος κοσμικής δικαιοσύνης, η οποία συμφύρεται με την ανθρώπινη³⁶.

Τα προσωπεία και η προέλευση της δικαιοσύνης απασχόλησαν και τον Σόλωνα και Ησίοδο στην ποίησή τους. Αφενός, ο Σόλων αναγνώρισε στην δικαιοσύνη την δυνατότητα συνοχής του κόσμου και της κοινωνικής ζωής, αφού υφίσταται ως «γνωμοσύνης και σοφίης μέτρον». Χάρης στη θεϊκή της καταγωγή, δεν απαιτείται ανθρώπινη μεσολάβηση για την επενέργειά της³⁷. Κατά τον Ησίοδο, αφετέρου, η δικαιοσύνη, ως εμπειρία, αναδείχθηκε ως η ειδοποιός διαφορά της πολιτισμένης από την βάρβαρη κοινωνία³⁸. Διαπιστώνει πως «ἐν δὲ δικαιοσύνῃ συλλήβδην παῖσ' ἀρετὴ ὅτι» και, συνεπώς, όπου

³³ Νικολάου, Θ. (1989) *Αί περί πολιτείας και δικαίου ιδέαι* του Γ. Πλήθωνος Γεμιστού. 2^η έκδ. Αθήνα: Κέντρο Βυζαντινών Ερευνών, Σειρά Βυζαντινά Κείμενα και Μελέται. σ. 105.

³⁴ Philippopoulos-Mihalopoulos, A. (2016) 'Flesh of the Law: Material Legal Metaphors', *Journal of Law and Society*. 43 (1). σσ. 45-65: 63-64

³⁵ Manderson, D., Martinez, C.S. (2016) 'Justice and Art, Face to Face', 28 *Yale Journal of Law and Humanities*. 28 (2). σσ. 241-263.

³⁶ Βεΐκος, Θ. (1969) *Κοσμολογία και κοσμική δικαιοσύνη στην αρχαία ελληνική διάνοηση. Πρώτο μέρος: Αναξίμανδρος*. σσ. 15-17

³⁷ Vlastos, G. (1946) 'Solonian Justice'. *Classical Philology* 41 (2). σσ. 65-83.

³⁸ Ησίοδος. (2007) *Θεογονία:901-902*. Αθήνα: Παπαδήμας.

επικρατεί δικαιοσύνη οι πολιτείες ακμάζουν και οι λαοί ευημερούν³⁹. Ειδάλλως, επέρχεται η σήψη και η καταστροφή τους.

Στον Πλάτωνα, πάρεξ της σοφίας, της ανδρείας και της σωφροσύνης, η δικαιοσύνη, ως ανθρώπινη ιδιότητα⁴⁰, εκλαμβάνεται ως το θεμελιώδες είδος αρετής, επειδή ως ποιότητα καθιστά αυτούς που την κατέχουν αγαθούς και την κοινωνία, εντός της οποίας αναπτύσσεται, ενάρετη⁴¹. Στον αντίποδα, η απουσία της είναι βλαπτική για την γνώση εν γένει, δεδομένου ότι «πάσα ἐπιστήμη χωριζομένη δικαιοσύνης καὶ τῆς ἄλλης ἀρετῆς πανουργία, οὐ σοφία φαίνεται»⁴². Ως αποτέλεσμα, η δικαιοσύνη στην πλατωνική συλλογιστική δεν εξαντλείται σε μια ιδιότυπη πολιτική αρετή, αλλά έχει μια εξισορροπητική και εναρμονιστική δυναμική⁴³ που ξεκινά από τον μικρόκοσμο της ανθρώπινης ψυχής και εξαπλώνεται ως τον μακρόκοσμο ενός πολιτειακού οργανισμού⁴⁴.

Με τη σειρά του, ο Αριστοτέλης δεν έμεινε ασυγκίνητος μπροστά στην έννοια της δικαιοσύνης. Σε πρωταρχικό στάδιο, θεώρησε την δικαιοσύνη, υπό το φως της «του δικαίου κρίσεως», αναπόσπαστο τμήμα της ανθρώπινης φύσης⁴⁵. Στα μάτια του, αυτή ρύθμιζε όλες τις υπόλοιπες αρετές στην ατομική και κοινωνική τους διάσταση⁴⁶ ως «κρατίστη τῶν ἀρετῶν». Ταυτόχρονα, εισήγαγε τη γενική παρατήρηση ότι οι άνθρωποι με τη λέξη «δικαιοσύνη» εννοούν κάποια συνήθεια, την αποκαλούμενη «έξιν», η οποία τους ωθεί να πράττουν δίκαιες πράξεις, σύμφωνες με τους νόμους και την ισότητα λόγω της κοινωνικής τους φύσης. Την διέκρινε σε διανεμητική και διορθωτική. Η άσκηση της δικαιοσύνης αποτελεί τη μεσότητα μεταξύ του να αδικεί κανείς και του να υφίσταται την αδικία και είναι προϋπόθεση της αρμονικής συμβίωσης και της κοινωνικής ζωής⁴⁷.

³⁹ Κόλτσιου-Νικήτα, Α. (2007) *Ἡ Δικαιοσύνη στην Αρχαία Ελληνική Γραμματεία: Από τη Δίκη του Ησιόδου στη σωκρατική δικαιοσύνη*. *Δελτίο Βιβλικών Μελετών*. 25. σσ. 55-73.

⁴⁰ Πλάτων. (1988) *Νόμοι 963a*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.; (1993) *Φαίδων: 69b Περὶ Ψυχῆς*. Αθήνα: Κάκτος

⁴¹ Πλάτων. (2009) *Πρωταγόρας: 323a-c*: Θεσσαλονίκη: Ζήτρος.

⁴² Πλάτων. (1951) *Μενέξενος: 246e-247a, Ο επιτάφιος λόγος της Ασπασίας*. Αθήνα: Κορκοφίγκας Ν..

⁴³ Πλάτων. (2015) *Πολιτεία: βιβλίο Δ' 443cd*. Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας (ΚΕΓ).

⁴⁴ Πλάτων. (2015) *Πολιτεία: βιβλίο Δ' 431b*. Θεσσαλονίκη: ΚΕΓ.

⁴⁵ Αριστοτέλης. (2002,2004) *Ρητορική βιβλίο Α' 1373b: δικανικός λόγος κεφ. 10-15*. Θεσσαλονίκη: Ζήτρος

⁴⁶ Αριστοτέλης. (1989) *Πολιτικά 1283a*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.; (2006) *Ἠθικὰ Νικομάχεια: βιβλίο Ε' 1129b*. Θεσσαλονίκη: Ζήτρος.

⁴⁷ Αριστοτέλης. (1989) *Πολιτικά 1295a*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.

Αξίζει να προστεθεί πως στους στωικούς, η δικαιοσύνη ήταν η αρετή εκείνη της ψυχής που απονέμει στον καθένα το καθ'αξίαν⁴⁸. Συμπερασματικά, μπορεί κανείς να παρατηρήσει ότι η εκλογίκευση των ηθικών αξιών και της δικαιοσύνης ως μία εξ αυτών διαπνέει στην αρχαία ελληνική ηθική φιλοσοφία⁴⁹.

1.3.2.2. Η δικαιοσύνη για τους Πατέρες της Εκκλησίας

Στον Χριστιανισμό, η θεωρία περί δικαιοσύνης διαφοροποιείται, από λογικής επόψεως, της πλατωνικής θεωρίας, πλην του ότι και εκείνη ταυτίζει την δικαιοσύνη με την θεότητα. Η δικαιοσύνη αποκτά, τοιουτοτρόπως, ένα μεταφυσικό χαρακτήρα, ως φανερή εκδήλωση και πραγματοποίηση της βούλησης του υπερκόσμιου και παντοδύναμου όντος⁵⁰. Διαμορφώνεται από την αρχή η ιδέα της θεϊκής δικαιοσύνης και διακρίνεται από εκείνη των ανθρώπων⁵¹. Ο προσδοθείς αυτός χαρακτήρας στην δικαιοσύνη μαρτυράται από την ρήση του Ευαγγελίου «[...] μακάριοι οί πεινῶντες και διψῶντες την δικαιοσύνην, ὅτι αὐτοὶ χορτασθήσονται»⁵² και επιβεβαιώνεται από τους Πατέρες της Εκκλησίας. Ο Άγιος Αμβρόσιος αποκαλεί τη δικαιοσύνη την «καρποφόρο δημιουργό των λοιπών αρετών»⁵³. Ο Άγιος Ιωάννης ο Χρυσόστομος ερμηνεύει την δικαιοσύνη ως την εκπλήρωση των εντολών και καθηκόντων εν γένει⁵⁴. Κατά τον Άγιο Αυγουστίνo, η δικαιοσύνη συνίσταται στην αγάπη προς το ύψιστο καλό, προς τον Θεό⁵⁵ και ως αρετή δεν είναι άλλο παρά η «ordo amoris»⁵⁶, καθώς η δικαιοσύνη είναι αυτή που προσδίδει σε κάθε πράγμα τον προσήκοντα βαθμό τιμής και δημιουργεί στον ίδιο τον άνθρωπο την ορισμένη εκείνη τάξη σύμφωνα με την οποία η ψυχή υπόκειται στο Θεό και το σώμα στην ψυχή⁵⁷. Στην θεολογική ορολογία, η

⁴⁸ Γαληνός. (1999) *Περὶ Ἱπποκράτους*: 7, 2, 3-4, Αθήνα: Κάκτος; Στοβαίος. (2005) *Ἐκλογαὶ* 2, 7, 5a-5b1. Αθήνα: Κάκτος.

⁴⁹ Γαλιγαλίδου, Κ. (2008) *Δικαιοσύνη θεία και ανθρώπινη κατὰ το Μέγα Βασίλειο*. ὅ.π.π..

⁵⁰ Τερτυλλιανός. (1902) *Adversus Macionem*: βιβλ. II, κεφ. XII. Σε *Biblioth. S. Patrum*, τμ. III, τόμ. III. Ρώμη. σσ.105-136.

⁵¹ Άγιος Γρηγόριος. *Moralium*: βιβλ. V, κεφ. XXXVII, παρ. 67. Σε *Patrol. lat.*, τόμ. LXXV. επιμ. Migne, J.P. σσ. 716.

⁵² Μτ. 5, 6.

⁵³ Άγιος Αμβρόσιος. *De Paradiso*: III,22. Σε *Patrol. lat.*, τόμ. XIV. επιμ. Migne, J.P. σσ. 283.

⁵⁴ Άγιος Ιωάννης ο Χρυσόστομος. *Εἰς Ματθαίον*: ομιλ. XII, παρ. 1. Σε *Patrol. lat.*, τόμ. XXXII. επιμ. Migne, J.P. σσ. 1322.

⁵⁵ Άγιος Αυγουστίνος. *De moribus ecclesiae catholicae*: I, 15. Σε *Patrol. lat.*, τόμ. LXXV. επιμ. Migne, J.P..

⁵⁶ Άγιος Αυγουστίνος, *De civitate Dei*: XV, 22. Σε *Patrol. lat.*, τόμ. XLI. επιμ. Migne, J.P.

⁵⁷ Ο.π.π.

έννοια της δικαιοσύνης παρίσταται ως τελείωση της καθόλου υπάρξεως και ως αρμονική ενότητα των διάφορων μερών της⁵⁸.

1.3.2.3. Η δικαιοσύνη για τους Σύγχρονους Φιλοσόφους

Ο Gottfried Wilhelm von Leibniz διακρίνει την δικαιογνωσία σε «*jurisprudentia divina, humana και civilis*»⁵⁹, με σκοπό να καταστήσει βασικό αντικείμενο της επιστήμης του δικαίου τον δεσμό της υποταγής του ανθρώπου στο Θεό, εν συνεχεία στο ανθρώπινο γένος και τελικά στο κράτος. Ομοίως, διαιρεί την δικαιοσύνη σε «*justitia commutativa, distributiva και universalis*» κατά τις ρωμαϊκές επιταγές «*neminem laedere, suum cuique tribuere, honeste vivere*» αντίστοιχα⁶⁰, χρωματίζοντάς την ηθικά.

Εξίσου ενδιαφέρονσα είναι και μια κοινωνιολογική, πολιτική και ενίοτε οικονομική αντίληψη περί δικαιοσύνης, όπως εκείνη αποτυπώθηκε από πιο σύγχρονους στοχαστές. Μια ωμή και διστακτική στάση απέναντι στην δικαιοσύνη τηρεί και ο Karl Marx που διακηρύττει πως οι κρατικοί θεσμοί όσο και οι κανόνες δικαίου εγκολπώνουν την ιδεολογία και τα συμφέροντα της κυρίαρχης τάξης. Γι' αυτό το λόγο, η αξία της δικαιοσύνης ανάγεται άμεσα σε ταξικά συμφέροντα, ενώ υπάρχουν ποικίλες, ανάλογες των ταξικών συμφερόντων, αλλά ίσου κύρους αντιλήψεις περί της δικαιοσύνης⁶¹. Αυτές συχνά τις καπηλεύονται οι εξουσιάζοντες, οι κάτοχοι του κεφαλαίου, οι ισχυροί, μεταχειρίζοντάς τις ως όργανο καταπίεσης. Η καπιταλιστική κοινωνία γεννά ένα δίκαιο που βασίζεται στην ανισότητα και την αλλοτρίωση⁶². Αντιθέτως, σε μια κομμουνιστική κοινωνία, η δικαιοσύνη αποκτά μια προκρούστεια διάσταση ισότητας, τη στιγμή που για τις διαφορές που ενδέχεται να ανακύψουν στις σχέσεις μεταξύ των ανθρώπων, αυτές θα επιλύονται από ειδικούς επιστήμονες, ανάλογα και με το αντικείμενο της εκάστοτε διαφοράς και όχι από εφ' όλης της ύλης δικαστές⁶³.

⁵⁸ Del Vecchio, G. (1961) *Η Δικαιοσύνη*. Αθήνα: Οργανισμός Εκδόσεως Σχολικών Βιβλίων. σσ. 34,37.

⁵⁹ Leibniz, G. W. *Nova methodus discendae docendaeque, Jurisprudentiae: μέρος II, παρ. 14*.

⁶⁰ Leibniz, G. W. 'Dissertatio I. De actorum publicorum usu, atque de principiis juris naturae et gentium, primae codicis gentium diplomati parti praefixa, παρ. XII, XIII', *Dutens. IV, (III)*. σσ. 295.

⁶¹ Βασιλόγιαννης, Φ. (1996) 'Η δικαιοσύνη στον Marx. Ένα ιστορικούλιστικό αντισκεπτικιστικό και αντισχετιστικό επιχείρημα'. *Θέσις*. 56.

⁶² Fine, R, (2002) *Marxism and the Social Theory of Law*. Σε *An Introduction to Law and Social Theory*. επιμ. Reza Banakar και Max Travers. XX: Hart. σσ.101-17.

⁶³ Ιντζεσίλογλου, Ν. (2012) *Κοινωνιολογία του Δικαίου*. Αθήνα: Σάκκουλας. σσ. 303-316.

Προχωρώντας, ο Max Weber αξιοποιεί την συλλογιστική του ιδεοτύπου προκειμένου να κατηγοριοποιήσει τα δικαιικά συστήματα «από των απαρχής έως εσχάτων», διαιρώντας τα σε τέσσερις μεγάλες κατηγορίες με βάση δύο διπολικούς άξονες και ξεχωρίζοντας ανάλογα τον τρόπο απόδοσης δικαιοσύνης εντός τους. Από την μια πλευρά, στέκουν το ορθολογικό και μη στοιχείο και από την άλλη το τυπικό ή φορμαλιστικό και το ουσιαστικό δίκαιο, με τον εκατέρωθεν συνδυασμό τους να φέρνει στην ζωή τους ακόλουθους ιδεότυπους. Αρχικά, υφίσταται η τυπική μη ορθολογικότητα, μια πρώιμη μορφή δικαίου, με έντονα τα στοιχεία των προκαταλήψεων, των δεισιδαιμονιών αλλά και της τυπολατρίας στην απονομή δικαιοσύνης. Συνεχίζοντας, γίνεται λόγος για την ουσιαστική μη ορθολογική απονομή της δικαιοσύνης που συντελείται από πρόσωπα, τα οποία χαιρούν καθολικής εκτίμησης λόγω των γνώσεων, των εμπειριών ή της ιεροσύνης τους. Εκείνοι αποφαίνονται, όχι βάσει ενός τυπικού νόμου, αλλά ορμώμενοι από τις δικές τους πεποιθήσεις αναφορικά με το δίκαιο και το άδικο, από τους ηθικούς κανόνες που πλαισιώνουν την εποχή τους. Στην ουσιαστική ορθολογικότητα, σημαντικό ρόλο διαδραματίζει το νομολογιακό προηγούμενο, ενώ συνηθίζεται ο δικαστής να εξετάζει ενδελεχώς τα ειδικά περιστατικά της κάθε υπόθεσης, εφαρμόζοντας την αρχή της επιείκειας. Μια διάσταση που παραπέμπει στις πρακτικές του κοινού δικαίου. Τελευταία είναι η περίπτωση της τυπικής ορθολογικότητας που παραπέμπει στον νομικό κρατικοθετικισμό, γεωγραφικά εντοπισμένο στους κόλπους της ηπειρωτικής Ευρώπης. Σε αυτό το μοντέλο, η παραγωγή των κανόνων δικαίου διέπεται από μια αυστηρά προδιαγεγραμμένη διαδικασία, όπως εξάλλου και η απονομή της δικαιοσύνης. Οι νομικοί κανόνες χαρακτηρίζονται από το γενικό και αφηρημένο περιεχόμενό τους, ενώ ο εφαρμοστής τους κατ' ουσίαν πραγματώνει μια υπαγωγή κάθε επιμέρους υπόθεσης που άγεται ενώπιόν του στον γενικά διατυπωμένο αυτόν κανόνα⁶⁴. Δεν διεκδικεί μια δημιουργική δραστηριότητα, ακόμα και όταν ο νόμος σιωπά. Και σε εκείνες τις περιπτώσεις οι αποφάσεις του πρέπει να απορρέουν από εφαρμογή νόμων, τυπικών κανόνων και όχι συγκεκριμένων εκτιμήσεων⁶⁵.

Όσον αφορά στη θεώρηση του Emile Durkheim σχετικά με το δίκαιο, μεταφράζει το τελευταίο ως μια μορφή αποκρυστάλλωσης της συλλογικής συνείδησης και ως έκφραση κοινωνικής αλληλεγγύης, υποστηρίζοντας πως μέσω των κανόνων δικαίου

⁶⁴ Weber, M. (2011) *Οικονομία και Κοινωνία» Κοινωνιολογία του Δικαίου 4^{ος} τόμος*. Αθήνα: Σαββάλας.

⁶⁵ Lascoumes, P. (1995) *Actualité de Max Weber pour la sociologie du droit*. Paris: LGDJ.

επιβεβαιώνονται οι ιδέες και οι αξίες της κοινωνίας. Ως θεμέλια ενός δικαιοκού συστήματος θέτει την οργανωμένη θέσπιση γραπτών νόμων και την επιβολή των νομικών κυρώσεων από τα εκ του νόμου αρμόδια, για αυτό το έργο, δικαστικά όργανα. Υποστηρίζει, επίσης, πως οι νομικοί κανόνες αποτελούν ένα ιδιαίτερο υποσύνολο των ηθικών κανόνων και πως αυτό που διαχωρίζει τους κανόνες δικαίου από τους κανόνες ηθικής δεν είναι ο χαρακτήρας τους, το περιεχόμενο, η μορφή τους ή η φύση της συμπεριφοράς που ρυθμίζουν, αλλά ο τρόπος με τον οποίο εφαρμόζονται οι κυρώσεις σε περίπτωση παραβίασης τους, δηλαδή ο τρόπος απονομής της δικαιοσύνης⁶⁶.

Μια εντελώς αντίθετη και ακραϊφνώς θετικιστική οπτική υιοθετεί ο Hans Kelsen διατυμπανίζοντας πως οι ηθικές αξίες και ιδίως η δικαιοσύνη συνιστούν «ιδεολογία» ανεπίδεκτη γνωστικής σύλληψης και επιβεβαίωσης. Ο Kelsen θέλει να απομακρύνει τον νομικό θετικισμό από την ιδέα της δικαιοσύνης, στην οποία προκάτοχοί του αναφέρονται τουλάχιστον ως στόχο του θετικού δικαίου, την εξοβελίζει συμπεριλαμβάνοντάς την σε κάτι υπερβατικό, ανέφικτο απομακρυσμένο από την φύση και την ανθρώπινη εμπειρία⁶⁷.

Ο Jacques Derrida δίνει εμμονική έμφαση στον ρόλο του δικαστή. Σημασία για εκείνον έχει το περιπτωσιολογικό, το ad hoc, το επιμέρους. Έτσι, ασπάζεται το δόγμα πως το δίκαιο αναδιαμορφώνεται κάθε φορά μέσα από την ερμηνεία του δικαστή⁶⁸.

Ακόμα, νεότεροι φιλόσοφοι έχουν προσπαθήσει να σμιλεύσουν το υπό κατασκευή, όλους αυτούς τους αιώνες, άγαλμα της δικαιοσύνης. Βάσει της θεωρίας του συμβολαίου, η δικαιοσύνη στηρίζεται στη συναίνεση και την αποδοχή των βασικών αρχών της από τα μέλη του κοινωνικού συνόλου, τα οποία καλούνται να επιλέξουν, όχι υπό το πλαίσιο ενός αυστηρά δομημένου «κοινωνικού συμβολαίου» σαν αυτό του Rousseau, αλλά ως έλλογοι μέσοι άνθρωποι και πολίτες. Προς τούτη την κατεύθυνση κινούνται και οι διαδικαστικές θεωρίες, με κύριους εκπροσώπους τους John Rawls και Jurgen Habermas. Ο πρώτος εντοπίζει την κοινής αποδοχής έννοια της δικαιοσύνης σε δύο θεμελιώδεις αρχές, αυτή των ίσων θεμελιωδών ελευθεριών για όλους και αυτή της ανοχής των κοινωνικών και οικονομικών ανισοτήτων υπό τον όρο ότι αυτές θα αποβαίνουν προς όφελος όλων και

⁶⁶ Cotterrell, R. (2000) 'Émile Durkheim: Law in a Moral Domain'. *Journal of Law and Society*, 27 (3). σσ. 481-485.

⁶⁷ Kelsen, H. (2019) *Τι είναι δικαιοσύνη*, Αθήνα: Αντίποδες.

⁶⁸ Sokoloff, W. (2005) 'Between Justice and Legality: Derrida on Decision'. *Journal of Law and Society*, 58 (2). σσ. 341-352.

δεδομένης της πρότερης παροχής ίσων ευκαιριών. Έπεται η ακριβοδίκαιη διαδικασία, βάσει της οποίας σταδιακά θα δίνεται ουσιαστικό περιεχόμενο στο δίκαιο με την παραγωγή των κανόνων που θα διέπουν την κοινωνική συμβίωση, φθάνοντας έως την εφαρμογή των κανόνων αυτών *ad hoc* και *in concreto* εντός των δικαστικών αιθουσών⁶⁹. Ο δεύτερος τοποθετεί απλά στην αρχή «ελεύθερους και ίσους» πολίτες που μετέχουν σε μια διαδικασία αδιάλειπτου, ελεύθερου διαλόγου για τον καθορισμό των κανόνων συμβίωσής τους. Αποδεκτό σε επίπεδο κοινωνίας γίνεται το προϊόν αυτής της διαδικασίας. Αποβάλλει κάθε ιδεολογία, δόγμα, μεταφυσική και οποιαδήποτε θεμελιώδη αρχή, διαφοροποιούμενος από τον Rawls. Απογυμνώνει το δικαϊκό πρότυπό του, το καθαρίζει και το αφήνει άδειο, ώστε να κατακλυστεί από όλους εκείνους τους αποτόκους μιας δημοκρατικής διαδικασίας, στην οποία μετέχουν ισότιμα όλοι ανεξαιρέτως⁷⁰.

1.3.2.4. Η δικαιοσύνη για τους Ποιητές

Οι διανοητές που αναφέρθηκαν εντάσσονται μεταξύ πολλών που επηρέασαν βαθύτατα την σκέψη των ποιητών και των λογοτεχνών, οι οποίοι επιχείρησαν με θάρρος να προσεγγίσουν την σύνθετη αυτή έννοια της δικαιοσύνης. Από τον Ευριπίδη που διακήρυττε πως όταν υπάρχουν νόμοι γραπτοί, και ο αδύνατος και ο πλούσιος έχουν τη δικαιοσύνη εξίσου, η έννοια της δικαιοσύνης καταλήγει περισσότερο βιωματική, γήινη και εμπειρική, εντασσόμενη στο κοινωνικό γίγνεσθαι, χωρίς να απολύει την εξιδανικευμένη της όψη. Ο ανώνυμος φιλόσοφος του Πλάτωνα εξισώνει τη φωτιά, το πυρ με τη δικαιοσύνη⁷¹, ενώ ο Ηράκλειτος αποφαινεται πως «ήλιος γαρ ουχ υπερβήσεται μέτρα ει δε μη, Εριννύες μιν Δίκης επίκουροι εξευρήσουσιν». Η διαφάνεια, ο ήλιος της δικαιοσύνης κατά τον Ελύτη, δεν σημαίνει, εντούτοις πως η δικαιοσύνη εγκαταλείπει την ισορροπία, το μέτρο ή τον ισοζυγισμό. Τουναντίον, η «παλίντροπος αρμονία» της ηρακλείτειας σκέψης εμπεδώνεται στον Ελύτη και μετατρέπεται σε αναπόσπαστο τμήμα της θεώρησής του ως προς την μη υπέρβαση του μέτρου και την σταθερή, εξισορροπημένη πορεία που καταλαμβάνει την ίδια την δικαιοσύνη ως αυτόφωτο αστέρα, αλλά και τον κόσμο ως αποδέκτη του φωτός της. Αυτή, βέβαια στην ποίηση του Ρίτσου, μορφοποιείται από την δυναμική ενός κοινωνικού συνόλου και όχι από την μεμονωμένη ατομική ανάδραση. Νέμεσις μαζί και γαλήνη, η δικαιοσύνη αποκτά διαστάσεις κοινωνικές, καταλήγει ένα

⁶⁹ Rawls, J. (2001) *Θεωρία της δικαιοσύνης*. Αθήνα: Πόλις.

⁷⁰ Habermas, J. (1996) *Το πραγματικό και το ισχύον*. Αθήνα: Νέα Σύνορα.

⁷¹ Πλάτων. (2015) *Κρατύλος:413 b*. Αθήνα: Ηλιοδρόμιο.

αίτημα αγώνα, ένα λαϊκό ζητούμενο. Η δικαιοσύνη είναι συγχρόνως, η Ιθάκη και το ταξίδι, το ταξίδι και ο προορισμός, η διαδικασία και το αποτέλεσμα της, η απόφαση, αλλά και τα πρόσωπα που την λαμβάνουν. Η δικαιοσύνη είναι ο συνεκτικός ιστός ενός ανεξαρτήτου και ετερόκλητου κόσμου⁷² και του ίδιου του εαυτού της, ώστε κάποτε να αποδίδουμε δικαιοσύνη μ' ένα άστρο ή μ' ένα γιασεμί.⁷³

1.3.3. Οι τέσσερις όψεις της δικαιοσύνης

Ανακεφαλαιώνοντας, η δικαιοσύνη, ως έννοια που απασχόλησε τον άνθρωπο σε βάθος χρόνου και χώρου δεν μπορεί παρά να οριστεί πολυεπίπεδα. Επομένως, στη νομική της διάσταση, η δικαιοσύνη είναι δηλωτική μίας αξίας, η οποία θα ικανοποιηθεί μέσω του δικαίου, μίας κατάστασης κατά την οποία ένας φορέας του δικαιοδικού συστήματος του τόπου και της εποχής του απονέμει το δίκαιο στηριζόμενος στο νόμο, τα ήθη και τα έθιμα. Στην κοινωνική της έκφραση, η δικαιοσύνη εκφράζεται ως μια μορφή άτυπης ισότητας που διακρίνει τη σχέση των πολιτών μεταξύ τους, αλλά και με το κράτος, το οποίο χάρις σε αυτή μεταμορφώνεται από ένα «Λεβιάθαν» σε ένα κράτος δικαίου. Σύμφωνα με την ευρύτερη έννοια της δικαιοσύνης, η τελευταία απονέμει στον καθένα το κομμάτι εκείνο που του οφείλεται έστω και αν αυτό δεν προσδιορίζεται επακριβώς από κάποιο νόμο ή έθιμο. Τέλος, στη θρησκευτική της όψη η δικαιοσύνη εκλαμβάνεται ως μία ένδειξη της θεϊκής δύναμης, αποστασιοποιούμενη από την ανθρώπινη της υπόσταση.

Στην Ελλάδα, οι αρχές της δικαιοσύνης εντάσσονται στο θετό και ορώνται ως θετικό δίκαιο με αδιαμφισβήτητη συνταγματική ισχύ. Επιπροσθέτως, κατοχυρώνονται σε διεθνή κείμενα, υπερνομοθετικής ισχύος δεσμευτικά και μη, τα οποία έχει συνυπογράψει η χώρα. Κατά τη θέσπιση των ειδικότερων κανόνων δικαίου και κατά την εφαρμογή των νόμων, ο νομοθέτης και ο δικαστής αντίστοιχα δεσμεύονται από αυτές. Στον πυρήνα της δικαιοσύνης βρίσκεται, κατ' ουσίαν, ο έλεγχος της τήρησης των αρχών της από τους φορείς νομοθετικής και δικαστικής εξουσίας⁷⁴. Με τον όρο δικαιοσύνη δεν εστιάζει κανείς στην ιδεατή εικόνα που προσπαθούσαν να αποκρυπτογραφήσουν μυστικιστές, φιλόσοφοι και επιστήμονες κάθε λογής, παρά μάλλον στην περισσότερο πεζή διαδικασία απονομής της

⁷² Ρόκας, Α. (2009) 'Η απονομή της Δικαιοσύνης από τα δικαστήρια και η ποίηση, ΤρΠλημΘεσσαλ 3452/2008 με παρατ.'. *Περιοδικό Δίκη* 2009. σσ. 87.

⁷³ Λειβαδίτης, Τ., *Αλλά τα βράδια*. Δίσκος «Φυσάει».

⁷⁴ Σταθόπουλος, Μ. (2001) 'Δικαιοσύνη Ενόραση και Λόγος: Ομιλία στο Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης (Κομοτηνή, 11.12.2001), αφιερωμένη στη Νομική του Σχολή', *Περιοδικό Δίκη* 2002.

και τις εναλλακτικές της μορφές, σε οποιοδήποτε στάδιό τους, στο δικαιοδοτικό σύστημα και τους φορείς της. Στην παρούσα μελέτη, χρήζει η εξερεύνηση της νομικής της διάστασης, συγκροτούμενης από επιμέρους διαδικαστικές πράξεις που αποβλέπουν στην απονομή της. Αυτές είναι, εξάλλου, που υπόκειται σε ψηφιοποίηση. Ενδεχομένως, σε αυτή να προστεθούν και τα πρόσωπα εκείνα που είναι επιφορτισμένα με το καθήκον να αποδίδουν δικαιοσύνη υπό αυτή ακριβώς την θεσμική τους ιδιότητα.

1.3.4. Ψηφιοποίηση της Δικαιοσύνης

Η «ηλεκτρονική ή ψηφιακή δικαιοσύνη» δεν πρέπει να γίνει αντιληπτή μονοδιάστατα. Με τον όρο αυτόν εννοείται η ένταξη ΤΠΕ στο δικαστικό σύστημα που συνεπάγεται μια εν όλω αναδιοργάνωση της δικαστικής διοίκησης, αλλά και του συστήματος απονομής της. Ειδικότερα, η ηλεκτρονική δικαιοσύνη έχει δύο κυρίες διαστάσεις λειτουργίας, μια εξωτερική και μια εσωτερική. Η πρώτη αφορά στις υπηρεσίες των αναμειγμένων στην απονομή της δικαιοσύνης φορέων προς τους πολίτες, τη στιγμή που η δεύτερη αναφέρεται στις υπηρεσίες της εκ των έσω διοίκησης των φορέων αυτών. Επομένως, ως ψηφιοποίηση της δικαιοσύνης θεωρείται η διεξαγωγή δικαστικών διαδικασιών ψηφιακά και η παροχή καλύτερης ψηφιακής πρόσβασης στη δικαιοσύνη στους πολίτες και τους ασκούντες συναφή της δικαιοσύνης επαγγέλματα.

Ως προς την πρώτη πτυχή, μεταξύ των μέτρων της ψηφιακής δικαιοσύνης συγκαταλέγονται η διενέργεια ψηφιακών δικαστικών διαδικασιών, η ηλεκτρονική επικοινωνία μεταξύ διαδίκων, δικαστηρίων και αρχών, η ηλεκτρονική διαβίβαση εγγράφων και η πραγματοποίηση ακροάσεων και διασκέψεων με οπτικοακουστικά μέσα⁷⁵. Ως προς την δεύτερη πτυχή, η ψηφιοποίηση σημαίνει μια αναδιοργάνωση της διοίκησης της δικαιοσύνης με την ένταξη ψηφιακών τεχνολογιών στον πυρήνα της, πράγμα που σημαίνει την ηλεκτρονική αλληλεπίδραση των διοικητικών και των δικαστικών παραγόντων μεταξύ τους και με έτερους φορείς τόσο στην Ελλάδα όσο και στο εξωτερικό, την ανταλλαγή πληροφοριών και τεχνογνωσίας, την συνεργασία και την αρχειοθέτηση.

Η ψηφιοποίηση θα σημαίνει και ολοκληρωτική πρόσβαση σε νομικές πληροφορίες, όπως στην νομοθεσία και σε ανωνυμοποιημένες δικαστικές αποφάσεις, καθώς και σε πληροφορίες για την πρόοδο των υποθέσεων για τους ενδιαφερόμενους. Ακόμη, θα

⁷⁵ Συμβούλιο της ΕΕ. (2020) Συμπεράσματα: Πρόσβαση στη δικαιοσύνη – αξιοποίηση των ευκαιριών της ψηφιοποίησης 2020/C 342 I/01ΕΕ. XX: C 342I της 14.10.2020, σσ. 1 έως 7. παρ. 10.

ενθαρρύνει την ανοικτή διάθεση και τη διαλειτουργικότητα των πληροφοριών, διευκολύνοντας τον εντοπισμό, την κατανόηση, την χρήση και την επαναχρησιμοποίησή τους⁷⁶, αλλά και την χρήση ασφαλών μέσων ηλεκτρονικής ταυτοποίησης και υπηρεσιών εμπιστοσύνης⁷⁷. Όλα τα στάδια των διαδικασιών δει να υπαχθούν σε ψηφιακές λύσεις που θα πρέπει, στο μέτρο του δυνατού, να είναι διαλειτουργικές μεταξύ τους⁷⁸.

1.4. Συμπεράσματα

Η εννοιολογική προσέγγιση που προηγήθηκε επέτρεψε να καταστεί καταφανής ο διττός χαρακτήρας της δικαιοσύνης ως αγαθό και ως στόχος της διακυβέρνησης από φιλοσοφικής, κοινωνιολογικής και νομικής πλευράς. Η ψηφιοποίηση αφορά, σαφώς, την διακυβερνητική της διάσταση, αφού αποσκοπεί να εξυπηρετήσει την επαφή των πολιτών με τους φορείς της δικαιοσύνης, την διευκόλυνση και την επιτάχυνση της απονομής της. Ταυτόχρονα, όμως, επιδρά επί της ιδιότητας της δικαιοσύνης ως κοινωνικό αγαθό και αξία, δεδομένου ότι μέσω της ψηφιοποίησης αναμένεται να επιτευχθεί ακόμα περισσότερο το ιδεώδες της. Χρειάζεται μια παραπομπή σε όλες εκείνες τις ρυθμίσεις σε επίπεδο ρυθμιστικό και δεοντολογικό που καταδεικνύουν την νομική κατοχύρωση της δικαιοσύνης, αλλά και τη διαδικασία ψηφιοποίησης της τελευταίας . πώς ξεκίνησε, πού οδεύει, τι πρέπει οπωσδήποτε να διαφυλαχθεί και με ποιο τρόπο θα διασφαλιστούν τα επιμέρους δικαιώματα.

⁷⁶ Όπ.π. παρ. 18.

⁷⁷ Όπ.π. παρ. 14.

⁷⁸ Όπ.π. παρ. 15.

2. ΝΟΜΙΚΟ ΚΑΙ ΔΕΟΝΤΟΛΟΓΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

2.1. Ευρωπαϊκό νομικό πλαίσιο

2.1.1. Εισαγωγικά

Είναι απαραίτητο κανείς να ανατρέξει στο υφιστάμενο νομικό πλαίσιο και τους κανόνες δεοντολογίας για την ψηφιοποίηση της δικαιοσύνης, με τους επιμέρους στόχους που θέτουν οι αρχές και οι σταθμίσεις των ρυθμίσεων αν θέλει να εξακριβώσει τις καταβολές της ψηφιοποίησης, τον ρυθμό της, τις μελλοντικές της απολήξεις, αλλά και τον τρόπο που η διαδικασία αυτή επιδρά επί της διττής φύσης της δικαιοσύνης, τα δικαιώματα που διακυβεύονται και τους τρόπους που θα επιτευχθεί μια ισορροπία μεταξύ των θετικών και των ενδεχομένως αρνητικών της αντικτύπων. Αυτό θα πραγματοποιηθεί, για σκοπούς πληρότητας, σε τρία επίπεδα: σε ευρωπαϊκό, διεθνές και εθνικό.

Ξεκινώντας, εκτός του στενού κρατικού ή ενωσιακού πυρήνα και του αχανούς παγκόσμιου νομικού διαγράμματος, είναι γνωστό πως το Συμβούλιο της Ευρώπης μέσω της λειτουργούσας στους κόλπους του Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την Αποτελεσματικότητα της Δικαιοσύνης (CEPEJ) χαράσσει σε υπερεθνικό επίπεδο τον δρόμο προς μια ψηφιοποιημένη δικαιοσύνη. Με σεβασμό στα ανθρώπινα δικαιώματα αφουγκράζεται την τεχνολογική πρόοδο και την καινοτομία, επιχειρώντας την προώθηση ενός ανθρωποκεντρικού μοντέλου διακυβέρνησης της δικαιοσύνης.

2.1.2. ΕΣΔΑ και ΕΔΔΑ

Αν και η ΕΣΔΑ δεν περιλαμβάνει ειδικές ρυθμίσεις αναφορικά με την ηλεκτρονική δικαιοσύνη, η εφαρμογή πρωτοβουλιών ηλεκτρονικής δικαιοσύνης υπόκειται στις διατάξεις σχετικά με την πρόσβαση στο δικαστήριο και το δικαίωμα στη χρηστή απονομή δικαιοσύνης⁷⁹. Στο πλαίσιο αυτό, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (εφεξής ΕΔΔΑ) απεφάνθη πως η επιλογή μιας εταιρείας περιορισμένης ευθύνης να υποβάλει περισσότερες από 70.000 αγωγές για την είσπραξη οφειλών σε μονάδα εγγραφής DVD, την οποία απέστειλε στο δικαστήριο συνοδευόμενη από επεξηγηματική επιστολή, ήταν ενδεδειγμένη λόγω του τεράστιου όγκου έγχαρτων δικογράφων που θα

⁷⁹ Οργανισμός Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης και Συμβούλιο της Ευρώπης. (2016) *Εγχειρίδιο σχετικά με την ευρωπαϊκή νομοθεσία για την πρόσβαση στη δικαιοσύνη*. Λουξεμβούργο: Υπηρεσία Εκδόσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

συνεπαγόταν η εκτύπωσή τους. Η άρνηση των δικαστηρίων να καταχωρίσουν τις αγωγές της, με την αιτιολογία της έλλειψης κατάλληλου εξοπλισμού, αν και επιτρεπόταν η υποβολή αγωγών με αυτόν τον τρόπο, συνιστούσε δυσανάλογο περιορισμό επί του δικαιώματος της προσφεύγουσας όσον αφορά την πρόσβαση σε δικαστήριο⁸⁰.

2.1.3. Ευρωπαϊκός Χάρτης Δεοντολογίας για τη χρήση της Τεχνητής Νοημοσύνης στα δικαστικά συστήματα και στο περιβάλλον τους

Ο Ευρωπαϊκός Χάρτης Δεοντολογίας για τη χρήση της Τεχνητής Νοημοσύνης στα δικαστικά συστήματα και στο περιβάλλον τους ⁸¹ δεν είναι ένα νομικά δεσμευτικό κείμενο, αλλά μία πυξίδα αρχών προοριζόμενες για τα ενδιαφερόμενα μέρη του δημόσιου και του ιδιωτικού τομέα που έχουν την αρμοδιότητα του σχεδιασμού και της ανάπτυξης εργαλείων και υπηρεσιών τεχνητής νοημοσύνης σε σχέση με την επεξεργασία δικαστικών αποφάσεων και δεδομένων. Προδιαγράφει ορισμένες αρχές που πρέπει να αποτελέσουν αντικείμενα εφαρμογής, τακτικής παρακολούθησης και αξιολόγησης από τους φορείς αυτούς.

Σύμφωνα με αυτόν, πρωταρχικής σημασίας είναι η διασφάλιση ότι ο σχεδιασμός και η εφαρμογή των εργαλείων και υπηρεσιών τεχνητής νοημοσύνης θα σέβονται τα ανθρώπινα δικαιώματα και θα συμβαδίζουν από το στάδιο του σχεδιασμού με αυτά (ethical-by-design και human rights-by-design), αλλά και με άλλες καθολικά αποδεκτές δεοντολογικές αρχές (Αρχή του Σεβασμού των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων).

Οι τεχνολογικές μέθοδοι που θα αξιοποιούν δεν θα πρέπει να ενισχύουν οποιαδήποτε διακριτική μεταχείριση. Προκειμένου να επιτευχθεί αυτό κατά τη φάση σχεδιασμού θα πρέπει να ληφθεί πρόνοια η επεξεργασία τους να μην έχει ως βάση ευαίσθητα δεδομένα που θα μπορούσαν να φέρουν στη ζωή μια ντετερμινιστική και απειλητική για την έννομη τάξη θεώρηση και πρακτική (Αρχή της μη διακριτικής μεταχείρισης).

Οι ομάδες που έχουν επωμιστεί το σχεδιασμό των μοντέλων αυτών είναι αναγκαίο να χαρακτηρίζονται από διεπιστημονικότητα και να δρουν εντός ενός ασφαλούς, ακεραίου

⁸⁰ ΕΔΔΑ. Lawyer Partners a.s. κατά Σλοβακίας. Αριθ. 54252/07, 3274/08, 3377/08, 3505/08, 3526/08, 3741/08, 3786/08, 3807/08, 3824/08, 15055/08, 29548/08, 29551/08, 29552/08, 29555/08 και 29557/08. 16 Ιουνίου 2009.

⁸¹ Συμβούλιο της Ευρώπης. (2019) Ευρωπαϊκός Χάρτης Δεοντολογίας για τη χρήση της Τεχνητής Νοημοσύνης στα δικαστικά συστήματα και στο περιβάλλον τους. Στρασβούργο: Τμήμα Παραγωγής Εγγράφων και Δημοσιεύσεων (SPDP).

και απαραβίαστου περιβάλλοντος. Σε αυτό, η επεξεργασία δικαστικών αποφάσεων και δεδομένων πρέπει να γίνεται με χρήση πιστοποιημένων πηγών και άυλων δεδομένων (Αρχή της ποιότητας και της ασφάλειας).

Οι μέθοδοι επεξεργασίας δεδομένων πρέπει να είναι προσβάσιμες και κατανοητές, ώστε να καθιστούν εφικτή την διενέργεια εξωτερικών ελέγχων από ανεξάρτητες αρχές ή εμπειρογνώμονες. (Αρχή της διαφάνειας, της αμεροληψίας και της δίκαιης μεταχείρισης).

Στο επίκεντρο τίθενται οι χρήστες, των οποίων η αυτονομία και η ενημέρωση καθίστανται προτεραιότητες ενός ανοικτού συστήματος πού στηρίζεται στην σαφή ενημέρωση και τον ανθρωποκεντρικό προσανατολισμό (Αρχή του «ελέγχου από τον χρήστη»).

2.1.4. Συμπεράσματα

Το Συμβούλιο της Ευρώπης, άρα, με όπλο την ΕΣΔΑ, την νομολογία του ΕΔΔΑ και τον Χάρτη συνέδεσε την ψηφιοποίηση της δικαιοσύνης με την αποτελεσματικότητα της πρόσβασης σε αυτήν και έθεσε ορισμένες αρχές τις οποίες οφείλει να τηρεί οποιοδήποτε εγχείρημα εισαγωγής τεχνολογιών τεχνητής νοημοσύνης σε δικαστικά συστήματα. Οι ενέργειές του επιδρούν σε διαφορετικό, βεβαίως, βαθμό στις έννομες τάξεις των συμβαλλομένων κρατών, αλλά συντείνουν στην διαμόρφωση μιας ανθρωποκεντρικής στάσης που δίνει προτεραιότητα στους προσφεύγοντες στην δικαιοσύνη και μεριμνά για την εύρυθμη λειτουργία και απόδοσή της στον ευρωπαϊκό, τουλάχιστον, χώρο.

2.2.Ενωσιακό νομικό πλαίσιο

2.2.1. Εισαγωγικά

Η Ευρωπαϊκή Ένωση (εφεξής ΕΕ), έχοντας αντιληφθεί τον ευρύτατο ρόλο που έμελε να αποκτήσουν τα ψηφιακά συστήματα σε κάθε τομέα της ανθρώπινης ζωής, αλλά και την συνεισφορά τους στη διευκόλυνσή της, ήδη προ δεκαετίας έθεσε στους στόχους της την ενίσχυση του ηλεκτρονικού ή ψηφιακού δικαίου και της ηλεκτρονικής ή ψηφιακής δικαιοσύνης. Σταδιακά, τα Σχέδια Δράσης της συμπεριλάμβαναν όλο και περισσότερους τομείς της δικαιοσύνης και διεύρυναν το πεδίο εφαρμογής τους, σε σημείο που σήμερα οι καρποί αυτής της πολυετούς προσπάθειας να μην αποτελούν μόνο αναγκαία προϋπόθεση

για την εύρυθμη και ακώλυτη δικαστική συνεργασία των κρατών μελών, αλλά και έναν χρήσιμο δρομοδείκτη για τους νομικούς και τους πολίτες. Η ψηφιακή αυτή πτυχή του δικαίου και της δικαιοσύνης εκτείνεται σε πολλούς τομείς και λαμβάνει διάφορες μορφές που θα εξετασθούν παρακάτω, τόσο από ενωσιακή όσο και από εθνική σκοπιά. Οι ρυθμίσεις αυτές που θα απαριθμηθούν θα μας επιτρέψουν να αποφανθούμε κατά πόσο επιτυγχάνουν τους σκοπούς που οι ίδιοι θέτουν, οδηγώντας την δικαιοσύνη σε ένα μέλλον πιο ευοίωνα, κατά πόσο φέρουν το επιθυμητό αποτέλεσμα ευρυθμίας, ταχύτητας και αποτελεσματικότητας είτε, εν αντιθέσει, θέτουν εκ νέου προβλήματα που υπονομεύουν την απονομή της δικαιοσύνης.

2.2.2. Νομικό Πλαίσιο

2.2.2.1. Αστικές και Εμπορικές Υποθέσεις

Ευρωπαϊκή Διαταγή Πληρωμής

Με τον Κανονισμό (ΕΚ) αριθ. 1896/2006⁸² θεσπίστηκε η Ευρωπαϊκή Διαταγή Πληρωμής και προβλέφθηκαν ειδικότερα οι διαδικασίες για την έκδοσή της. Η ενωσιακή αυτή καινοτομία συνέδραμε στην απλούστευση των υποθέσεων με διασυνοριακό χαρακτήρα αναφορικά με μη αμφισβητούμενες χρηματικές αξιώσεις σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις. Η Ευρωπαϊκή Διαταγή Πληρωμής αναγνωρίζεται και εκτελείται σε όλα τα κράτη μέλη, εκτός από τη Δανία, χωρίς να απαιτείται αναγνώριση της εκτελεστότητάς της. Επιτρέπει στους πιστωτές να ασκούν αγωγές χωρίς να εμφανίζονται ενώπιον του δικαστηρίου, κάνοντας χρήση τυποποιημένων εντύπων, τα οποία μπορούν να υποβάλουν στο δικαστήριο ενός κράτους μέλους και αυτά να διαβιβαστούν στο αρμόδιο δικαστήριο του άλλου κράτους μέλους.

Διαδικτυακή Πύλη της Ευρωπαϊκής Ηλεκτρονικής Διαδικασίας Μικροδιαφορών

Με τον Κανονισμό (ΕΚ) Αριθ. 861/2007⁸³, η κίνηση διαδικασίας διαφορών καθίσταται δυνατή μέσω της Διαδικτυακής Πύλης της Ευρωπαϊκής Ηλεκτρονικής Διαδικασίας στο

⁸² Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 1896/2006 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 12ης Δεκεμβρίου 2006, για τη θέσπιση διαδικασίας Ευρωπαϊκής Διαταγής Πληρωμής. ΕΕ L 399 της 30.12.2006. σσ. 1 έως 32.

⁸³ Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 861/2007 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 11ης Ιουλίου 2007, για τη θέσπιση Ευρωπαϊκής Διαδικασίας Μικροδιαφορών. ΕΕ L 199 της 31.7.2007. σσ. 1 έως 22.

πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Διαδικασίας Μικροδιαφορών. Με την εν λόγω διαδικασία επιδιώκεται η βελτίωση και η απλούστευση των διαδικασιών σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις που αφορούν απαιτήσεις υπό τον όρο η αξία τους να μην υπερβαίνει το ποσό των 2.000 ευρώ. Τυγχάνει εφαρμογής τόσο για χρηματικές όσο και μη χρηματικές αξιώσεις. Η διαδικασία μικροδιαφορών εφαρμόζεται μεταξύ όλων των κρατών μελών της ΕΕ, με εξαίρεση τη Δανία. Πρόκειται για γραπτή διαδικασία, η προφορική μορφή της οποίας δεν αποκλείεται, αλλά επαφίεται στην κρίση του δικαστηρίου. Προς επιτάχυνση της διαδικασίας εκδίκασης των διαφορών καθορίζονται όλες οι προς τήρηση από το δικαστήριο και τους διαδίκους προθεσμίες. Η δικαστική απόφαση που εκδίδεται συνεπεία της διαδικασίας αυτής πρέπει εν γένει να αναγνωρίζεται και να εκτελείται αυτομάτως στο έτερο κράτος μέλος.

Ηλεκτρονική Διεξαγωγή Αποδείξεων

Στον τομέα της ψηφιακής δικαιοσύνης ιδιαίτερη σημασία κατέχει η συντελεσθείσα τροποποίηση των Κανονισμών (ΕΚ) αριθ. 1206/2001⁸⁴ για τη συνεργασία μεταξύ των δικαστηρίων των κρατών μελών κατά τη διεξαγωγή αποδείξεων σε αστικές ή εμπορικές υποθέσεις και (ΕΚ) αριθ. 1393/2007⁸⁵ περί επιδόσεως και κοινοποίησεως στα κράτη μέλη δικαστικών και εξωδίκων πράξεων σε αστικές ή εμπορικές υποθέσεις και κατάργησης του κανονισμού (ΕΚ) αριθ. 1348/2000 του Συμβουλίου. Οι αλλαγές στόχευαν στην ενίσχυση και την βελτίωση της ψηφιοποίησης των διαδικασιών, οι οποίες αφορούν στη διεξαγωγή αποδείξεων, καθώς και την επίδοση και κοινοποίηση εξωδίκων πράξεων. Με στόχο να γίνουν όλα αυτά ξεκάθαρα, συστήνεται η σύντομη εξέταση του κάθε Κανονισμού ξεχωριστά.

Ο Κανονισμός (ΕΚ) 1206/2001 θέσπιζε διαδικαστικούς κανόνες για να διευκολύνει την διεξαγωγή αποδείξεων σε άλλο κράτος μέλος και εφαρμόστηκε από την 1η Ιανουαρίου 2004 σε όλα τα κράτη μέλη της ΕΕ, εκτός από τη Δανία, αντικαθιστώντας τη Σύμβαση της

⁸⁴ Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 1206/2001 του Συμβουλίου της 28ης Μαΐου 2001 για τη συνεργασία μεταξύ των δικαστηρίων των κρατών μελών κατά τη διεξαγωγή αποδείξεων σε αστικές ή εμπορικές υποθέσεις. ΕΕ L 174 της 27/06/2001. σσ. 0001 – 0024.

⁸⁵ Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 1393/2007 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 13ης Νοεμβρίου 2007, περί επιδόσεως και κοινοποίησεως στα κράτη μέλη δικαστικών και εξωδίκων πράξεων σε αστικές ή εμπορικές υποθέσεις (επίδοση ή κοινοποίηση πράξεων) και κατάργησης του κανονισμού (ΕΚ) αριθ. 1348/2000 του Συμβουλίου: ΕΕ L 324 της 10.12.2007. σσ. 79 έως 120.

Χάγης του 1970⁸⁶. Ο αναθεωρημένος Κανονισμός (ΕΕ) 2020/1783 εφαρμόζεται μόνο σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις και δεν μπορεί να χρησιμοποιηθεί για τη διεξαγωγή αποδείξεων, εάν οι αποδείξεις δεν προορίζονται χρησιμοποιηθούν σε δικαστικές υποθέσεις που έχουν ήδη αρχίσει να εκδικάζονται ή πρόκειται να εκδικασθούν. Διατηρεί τις δύο κύριες διαδικασίες για τη συγκέντρωση των αναγκαίων αποδείξεων. Δυνάμει της πρώτης διαδικασίας⁸⁷, το δικαστήριο ενός κράτους μέλους παραγγέλλει σε δικαστήριο άλλου κράτους μέλους τη διεξαγωγή αποδείξεων. Η δεύτερη διαδικασία⁸⁸ επιτρέπει σε δικαστήριο ενός κράτους μέλους, με την άδεια του κράτους μέλους εκτέλεσης, τη διεξαγωγή αποδείξεων απευθείας στο δεύτερο. Όταν το δικαστήριο εκτέλεσης αναλαμβάνει την διεξαγωγή αποδείξεων εξ ονόματος του αιτούντος δικαστηρίου⁸⁹, η διεξαγωγή αυτή πραγματοποιείται σύμφωνα με την νομοθεσία του κράτους μέλους εκτέλεσης. Όταν ένα αιτούν δικαστήριο επιθυμεί την απευθείας διεξαγωγή αποδείξεων πρέπει να υποβάλει παραγγελία στο κεντρικό όργανο ή την αρμόδια αρχή του κράτους μέλους εκτέλεσης. Η παραγγελία είτε θα απορριφθεί, αν δεν εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του Κανονισμού ή αν δεν περιλαμβάνει όλες τις αναγκαίες πληροφορίες ή εάν αντίκειται στις θεμελιώδεις αρχές της νομοθεσίας στο κράτος μέλος εκτέλεσης, είτε θα γίνει αποδεκτή.

Σε αυτό το πλαίσιο, ενθάρρυνε τη χρήση τηλεπικοινωνιακών τεχνολογιών, κατά την εκτέλεση της διεξαγωγής αποδείξεων, όπως είναι οι τηλεδιασκέψεις, χωρίς, ωστόσο, να παρατηρείται εκτεταμένη και ομοιογενής χρήση τους από τα κράτη μέλη. Πιο συγκεκριμένα, παρότρυνε την εντατικότερη χρήση της σύγχρονης τεχνολογίας για την διευκόλυνση της διεξαγωγής αποδείξεων, αφού όριζε πως «η αποτελεσματικότητα δικαστικών διαδικασιών σε αστικές ή εμπορικές υποθέσεις προϋποθέτει ότι η διαβίβαση της παραγγελίας για διεξαγωγή αποδείξεων και η διεκπεραίωσή της γίνονται απευθείας και κατά τον ταχύτερο δυνατό τρόπο μεταξύ των δικαστηρίων των κρατών μελών»⁹⁰. Κρίθηκε, όμως, επιτακτική η ενσωμάτωση ορισμένων τροποποιήσεων με σκοπό το νομοθέτημα να ανταποκρίνεται πληρέστερα στις ανάγκες που γεννιούνται από την διαρκή

⁸⁶ Σύμβαση της Χάγης της 18ης Μαΐου 1970 για τη λήψη μαρτυρικών αποδείξεων στην αλλοδαπή σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις.

⁸⁷ Κανονισμός (ΕΕ) αριθ. 2020/1783 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 25ης Νοεμβρίου 2020 για τη συνεργασία μεταξύ των δικαστηρίων των κρατών μελών κατά τη διεξαγωγή αποδείξεων σε αστικές ή εμπορικές υποθέσεις (διεξαγωγή αποδείξεων) (αναδιατύπωση). ΕΕ L 405 της 2.12.2020. σσ. 1 έως 39. άρθρ. 1 παρ. 1 περ. α.

⁸⁸ Όπ.π. άρθρ. 1 παρ. 1 περ. β.

⁸⁹ Όπ.π. άρθρ. 10-12.

⁹⁰ Όπ.π. αιτιολογική σκέψη 8.

εξέλιξη της τεχνολογίας και την σταδιακή ψηφιοποίηση διαδικασιών στο πλαίσιο της απονομής δικαιοσύνης⁹¹.

Ως εκ τούτου, όλες οι κοινοποιήσεις και οι ανταλλαγές εγγράφων θα πρέπει να πραγματοποιούνται μέσω ασφαλούς αποκεντρωμένου συστήματος Τεχνολογίας Πληροφοριών (εφεξής ΤΠ), το οποίο θα απαρτίζεται από τα εθνικά συστήματα ΤΠ. Για τον σκοπό αυτόν, είναι ανάγκη να θεσπιστεί τέτοιου είδους αποκεντρωμένο σύστημα ΤΠ για την ανταλλαγή δεδομένων σύμφωνα με τον παρόντα Κανονισμό. Ο αποκεντρωμένος χαρακτήρας του εν λόγω συστήματος σημαίνει ότι θα καταστεί δυνατή η ανταλλαγή δεδομένων αποκλειστικά από ένα κράτος μέλος σε άλλο, χωρίς την συμμετοχή οποιουδήποτε οργάνου της ΕΕ σε αυτές τις ανταλλαγές. Όταν δεν θα χρησιμοποιείται το αποκεντρωμένο σύστημα ΤΠ, η διαβίβαση θα πρέπει να πραγματοποιείται με τα πλέον κατάλληλα μέσα. Αυτό σημαίνει, μεταξύ άλλων, ότι η διαβίβαση θα πρέπει να πραγματοποιείται το ταχύτερο δυνατό και με ασφαλή τρόπο με άλλα ασφαλή ηλεκτρονικά μέσα ή ταχυδρομικώς⁹². Προκειμένου να ενισχυθούν οι ηλεκτρονικές διαβιβάσεις σε διασυνοριακό επίπεδο, η νομική ισχύς ή το παραδεκτό των εγγράφων που διαβιβάζονται μέσω του αποκεντρωμένου συστήματος ΤΠ ως αποδεικτικά στοιχεία στη διαδικασία δεν θα πρέπει να αποκλείονται εξαιτίας μόνο του ότι προσκομίζονται σε ηλεκτρονική μορφή⁹³.

Οι σύγχρονες ΤΠΕ, σημαντικά μέσα για την απλούστευση και την επιτάχυνση της διεξαγωγής αποδείξεων, όπως για παράδειγμα η εικονοτηλεδιάσκεψη, θα χρήσουν αξιοποίησης⁹⁴. Στις περιπτώσεις όπου πρόκειται να διεξαχθούν αποδείξεις μέσω της ακρόασης προσώπου, όπως μάρτυρα, διάδικου μέρους ή εμπειρογνώμονα που βρίσκεται σε άλλο κράτος μέλος, το αιτούν δικαστήριο θα πρέπει να διεξάγει τις εν λόγω αποδείξεις απευθείας μέσω εικονοτηλεδιάσκεψης ή άλλης τεχνολογίας εξ αποστάσεως επικοινωνίας.

⁹¹ Πρόταση Κανονισμός του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου για την τροποποίηση του κανονισμού (ΕΚ) αριθ. 1206/2001 του Συμβουλίου της 28ης Μαΐου 2001 για τη συνεργασία μεταξύ των δικαστηρίων των κρατών μελών κατά τη διεξαγωγή αποδείξεων σε αστικές ή εμπορικές υποθέσεις, αριθ. εγγράφου 14601/19. COM/2018/378 final.

⁹² Κανονισμός (ΕΕ) αριθ. 2020/1783. όπ.π. άρθρ. 8.

⁹³ Όπ.π. άρθρ. 8.

⁹⁴ Όπ.π. άρθρ. 20.

Η εικονοτηλεδιάσκεψη θα μπορούσε, επίσης, να χρησιμοποιηθεί για την ακρόαση παιδιού⁹⁵.

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή θα πρέπει να έχει την ευθύνη για την δημιουργία, την συντήρηση και την μελλοντική ανάπτυξη λογισμικού εφαρμογής αναφοράς, το οποίο τα κράτη μέλη μπορούν να επιλέξουν να εφαρμόσουν αντί του εθνικού συστήματος ΤΠ, σύμφωνα με τις απαιτήσεις και τις αρχές περί προστασίας των δεδομένων και για την εξασφάλιση ενός κατάλληλου επιπέδου ασφάλειας και διαλειτουργικότητας για τις ανταλλαγές πληροφοριών στον τομέα της διεξαγωγής αποδείξεων. Μένει να φανεί αν οι προτεινόμενες αλλαγές (ψηφιοποίηση παραγγελιών και αποδείξεων, μη απόρριψη αποδεικτικών μέσων λόγω ψηφιακής φύσης και χρήση τεχνολογιών τηλεδιάσκεψης για τη διεξαγωγή αποδείξεων) θα χαρούν απαρέγκλιτης, ομοιογενούς εφαρμογής και θα συνδράμουν ουσιαστικά στην ταχύτερη και αποτελεσματικότερη συνεργασία μεταξύ των δικαστικών αρχών των κρατών μελών και εν γένει απονομή της δικαιοσύνης.

Ηλεκτρονική Επίδοση και Κοινοποίηση Πράξεων

Ο ισχύσας Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 1393/2007⁹⁶ περί επιδόσεως και κοινοποίησεως στα κράτη μέλη δικαστικών και εξωδίκων πράξεων σε αστικές ή εμπορικές υποθέσεις προέβλεπε ταχείς διαύλους και ενιαίες διαδικασίες για τη διαβίβαση πράξεων από ένα κράτος μέλος σε άλλο, με σκοπό την επίδοση ή κοινοποίησή τους στο δεύτερο κράτος μέλος, όριζε διάφορους τρόπους διαβίβασης και επίδοσης ή κοινοποίησης των πράξεων αυτών.

Αναμφίβολα, η συντελεσθείσα αναθεώρηση επί του προαναφερθέντος Κανονισμού αποσκοπεί στην καλύτερη και ταχύτερη διαβίβαση, μεταξύ των κρατών μελών, των δικαστικών και εξωδίκων πράξεων που επιδίδονται ή κοινοποιούνται σε αστικές ή εμπορικές υποθέσεις. Πιο συγκεκριμένα είχε σημειωθεί, μεταξύ άλλων, ότι η ταχύτητα της διαβίβασης δικαιολογεί τη χρήση κάθε ενδεδειγμένου μέσου, τηρουμένων ορισμένων

⁹⁵ Κανονισμός (ΕΕ) 2019/1111 του Συμβουλίου της 25ης Ιουνίου 2019 για τη διεθνή δικαιοδοσία, την αναγνώριση και την εκτέλεση αποφάσεων σε γαμικές διαφορές και διαφορές γονικής μέριμνας, και για τη διεθνή απαγωγή παιδιών. ST/8214/2019/INIT. EE L 178 της 2.7.2019. σσ. 1 έως 115

⁹⁶ Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 1393/2007 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 13ης Νοεμβρίου 2007, περί επιδόσεως και κοινοποίησεως στα κράτη μέλη δικαστικών και εξωδίκων πράξεων σε αστικές ή εμπορικές υποθέσεις (επίδοση ή κοινοποίηση πράξεων) και κατάργησης του κανονισμού (ΕΚ) αριθ. 1348/2000 του Συμβουλίου. όπ.π..

προϋποθέσεων όσον αφορά το ευανάγνωστο και το αξιόπιστο της διαβιβαζομένης πράξης⁹⁷. Παρ' όλα αυτά έκθεση⁹⁸ σχετικά με την πρακτική εφαρμογή του ισχύσαντα Κανονισμού για την επίδοση ή κοινοποίηση πράξεων που εξέδωσε η Επιτροπή τον Δεκέμβριο του 2013 ενθάρρυνε τον διάλογο σχετικά με τον τρόπο με τον οποίο η επίδοση ή κοινοποίηση των πράξεων μπορεί να βελτιωθεί περαιτέρω. Στο πνεύμα αυτό, το 2017 η Επιτροπή προέβη σε αξιολόγηση κανονιστικής καταλληλότητας (REFIT), για να αποφανθεί επί της λειτουργίας της εν λόγω νομοθετικής πράξης ως προς τα πέντε βασικά υποχρεωτικά κριτήρια αξιολόγησης: αποτελεσματικότητα, αποδοτικότητα, συνάφεια, συνοχή και ενωσιακή προστιθέμενη αξία. Αν και οι εναλλακτικές μέθοδοι διαβίβασης και επίδοσης ή κοινοποίησης πράξεων που παρέχουν τη δυνατότητα απευθείας επίδοσης ή κοινοποίησης πράξεων στο έδαφος άλλου κράτους μέλους παρείχαν καλές λύσεις για τη διευκόλυνση των διασυνοριακών δικαστικών διαδικασιών, κρίθηκε πως υπήρχαν τρόποι με τους οποίους θα μπορούσαν να βελτιθούν, ώστε να είναι αποδοτικές⁹⁹.

Και ο αναθεωρημένος Κανονισμός (ΕΕ) αριθ. 2020/1784¹⁰⁰ προβλέπει τη διαβίβαση μεταξύ υπηρεσιών διαβίβασης και υπηρεσιών παραλαβής, διαβίβαση διά των διπλωματικών ή προξενικών αρχών, κοινοποίηση μέσω ταχυδρομείου ή και άμεση κοινοποίηση¹⁰¹. Οι υπηρεσίες διαβίβασης είναι αρμόδιες για τη διαβίβαση δικαστικών ή εξωδίκων πράξεων προς επίδοση ή κοινοποίηση σε άλλο κράτος μέλος. Οι υπηρεσίες παραλαβής είναι αρμόδιες για την παραλαβή δικαστικών και/ή εξωδίκων πράξεων άλλου κράτους μέλους. Η κεντρική αρχή είναι υπεύθυνη για την παροχή πληροφοριών στις υπηρεσίες διαβίβασης και για την επίλυση τυχόν προβλημάτων κατά τη διαβίβαση των προς επίδοση ή κοινοποίηση πράξεων.

⁹⁷ Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 1393/2007. όπ.π.. αιτιολογική σκέψη 7.

⁹⁸ Έκθεση της Επιτροπής προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Συμβούλιο και την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή σχετικά με την εφαρμογή του κανονισμού (ΕΚ) αριθ. 1393/2007 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 13ης Νοεμβρίου 2007, περί επιδόσεως και κοινοποιήσεως στα κράτη μέλη δικαστικών και εξωδίκων πράξεων σε αστικές ή εμπορικές υποθέσεις (επίδοση ή κοινοποίηση πράξεων). COM(2013) 858 final της 4.12.2013.

⁹⁹ Πρόταση Κανονισμός του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου για την τροποποίηση του κανονισμού (ΕΚ) αριθ. 1393/2007 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου περί επιδόσεως και κοινοποιήσεως στα κράτη μέλη δικαστικών και εξωδίκων πράξεων σε αστικές ή εμπορικές υποθέσεις («επίδοση ή κοινοποίηση πράξεων»).COM/2018/379 final.

¹⁰⁰ Κανονισμός (ΕΕ) 2020/1784 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 25ης Νοεμβρίου 2020 περί επιδόσεως και κοινοποιήσεως στα κράτη μέλη δικαστικών και εξωδίκων πράξεων σε αστικές ή εμπορικές υποθέσεις («επίδοση ή κοινοποίηση πράξεων») (αναδιατύπωση) ΕΕ L 405 της 2.12.2020. σσ. 40 έως 78.

¹⁰¹ Όπ.π.. άρθρ. 17,18,20.

Ωστόσο, το σύστημα αυτό ψηφιοποιείται με την υποχρεωτική δημιουργία ενός αποκεντρωμένου συστήματος ΤΠ που θα περιλαμβάνει εθνικά συστήματα ΤΠ διασυνδεδεμένα μέσω μιας υποδομής επικοινωνιών που θα επιτρέπει την ασφαλή διασυνοριακή ανταλλαγή πληροφοριών σε πραγματικό χρόνο μεταξύ των εθνικών συστημάτων ΤΠ. Σε περιπτώσεις, απρόβλεπτης και έκτακτης διατάραξης του συστήματος ΤΠ προβλέπεται η χρήση των ήδη θεσπισθέντων, παραδοσιακών μεθόδων. Η Επιτροπή αναλαμβάνει να δημιουργήσει και να θέσει στη διάθεση των κρατών μελών εφαρμοστικό σύστημα αναφοράς, σύμφωνα με τις αρχές της προστασίας δεδομένων ήδη εκ του σχεδιασμού και εξ ορισμού, το οποίο τα κράτη μέλη θα πρέπει να μπορούν να μεταχειρίζονται αντί εθνικού συστήματος ΤΠ¹⁰².

Το πιο σημαντικό του βήμα είναι η εισαγωγή της ηλεκτρονικής επίδοσης ή κοινοποίηση των πράξεων ως εναλλακτική μέθοδος επίδοσης ή κοινοποίησης, ταυτίζοντάς την με την ταχυδρομική επίδοση ή κοινοποίηση. Νομιμοποιείται, έτσι, η ηλεκτρονική αποστολή πράξης από τον λογαριασμό χρήστη του αποστολέα απευθείας στον λογαριασμό χρήστη του παραλήπτη ως έγκυρη μέθοδος επίδοσης ή κοινοποίησης πράξεων, εφόσον αυτός ο τρόπος επίδοσης προβλέπεται από το δίκαιο του forum και υπάρχει ειδική, εκ των προτέρων συναίνεση στην επίδοση ή κοινοποίηση πράξεων τοιουτοτρόπως κατά την διάρκεια της δικαστικής διαδικασίας σε λογαριασμό ηλεκτρονικού ταχυδρομείου¹⁰³. Οφείλει να επιβεβαιώσει στον αποστολέα μέσω απόδειξης παραλαβής την επίδοση ή κοινοποίηση και την ημερομηνία της λήψης¹⁰⁴. Τέλος, επιβάλλεται η παροχή συνδρομής μεταξύ των κρατών μελών για τον εντοπισμό της διεύθυνσης του παραλήπτη σε άλλο κράτος μέλος¹⁰⁵.

Η ισοδυναμία της ηλεκτρονικής επίδοσης με την ταχυδρομική, η ψηφιοποίηση των διαδικασιών παραλαβής και αποστολής εγγράφων, χωρίς να απαιτείται βεβαίωση γνησιότητας και η παροχή βοήθειας για εντοπισμό διεύθυνσης μέσω ηλεκτρονικών μητρώων είναι κάποια σημαντικά βήματα που μέλει να διαγράψει η τροποποίηση του Κανονισμού προς επίτευξη ενός αποδοτικότερου συστήματος απονομής δικαιοσύνης.

¹⁰² Οπ.π. άρθρ. 5.

¹⁰³ Τίτσιας, Δ. (2021) 'Η ψηφιοποίηση της δικαστικής συνεργασίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση και η δυναμική της επίδραση στο ελληνικό δικαστικό σύστημα'. Ελληνική Δικαιοσύνη 62 (5). σσ. 1336.

¹⁰⁴ Κανονισμός (ΕΕ) 2020/1784 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 25ης Νοεμβρίου 2020 περί επιδόσεως και κοινοποιήσεως στα κράτη μέλη δικαστικών και εξωδίκων πράξεων σε αστικές ή εμπορικές υποθέσεις («επίδοση ή κοινοποίηση πράξεων»), άρθρ. 19.

¹⁰⁵ Οπ.π. άρθρ. 7.

Πρόσβαση στην Δικαιοσύνη με Ηλεκτρονικά Μέσα

Με τον Κανονισμό (ΕΕ) 2021/693¹⁰⁶ θεσπίστηκε το πρόγραμμα «Δικαιοσύνη» προς υποστήριξη της ανάπτυξης ενός ευρωπαϊκού χώρου δικαιοσύνης, βασισμένου στο κράτος δικαίου και στην αμοιβαία αναγνώριση και εμπιστοσύνη, ιδίως με τη διευκόλυνση της πρόσβασης στη δικαιοσύνη, την προώθηση της δικαστικής συνεργασίας σε αστικές και ποινικές υποθέσεις και της αποτελεσματικότητας των εθνικών συστημάτων δικαιοσύνης. Μεταξύ των στοχεύσεών του, το πρόγραμμα επιθυμεί να διευκολύνει την ουσιαστική και χωρίς διακρίσεις πρόσβαση όλων στη δικαιοσύνη, και την αποτελεσματική προσφυγή, μεταξύ άλλων και με ηλεκτρονικά μέσα όλων των εμπλεκόμενων προσώπων.

Διασύνδεση Ηλεκτρονικών Μητρώων σε Αστικές και Εμπορικές Υποθέσεις

Με την Οδηγία 2012/17/ΕΕ¹⁰⁷ θεσπίστηκε η διασύνδεση των εμπορικών μητρώων και των μητρώων εταιρειών, η οποία κωδικοποιήθηκε στη συνέχεια με την Οδηγία 2017/1132/ΕΕ¹⁰⁸. Το σύστημα διασύνδεσης μητρώων επιχειρήσεων (BRIS) σε συνδυασμό με το σύστημα διασύνδεσης των μητρώων αφερεγγυότητας (TRT)¹⁰⁹ έχουν ακολουθήσει μια παρόμοια πορεία. Πιλοτικά εφαρμόζεται και η διασύνδεση κτηματολογίων (LRI) και μητρώων διαθηκών (ENRWA), τα οποία προς το παρόν αφορούν περιορισμένο αριθμό κρατών μελών. Σχετική θεωρείται και η επιχειρούμενη διασύνδεση βάσεων δεδομένων, για νομικούς διερμηνείς και μεταφραστές (LIT) με βάση το πιλοτικό έργο LIT search ή το έργο Babellex¹¹⁰.

2.2.2.2. Ποινικές Υποθέσεις

¹⁰⁶ Κανονισμός (ΕΕ) 2021/693 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 28ης Απριλίου 2021 για τη θέσπιση του Προγράμματος «Δικαιοσύνη» και για την κατάργηση του κανονισμού (ΕΕ) αριθ. 1382/2013. PE/24/2021/INIT. EE L 156 της 5.5.2021. σσ. 21 έως 38.

¹⁰⁷ Οδηγία 2012/17/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 13ης Ιουνίου 2012, για την τροποποίηση της οδηγίας 89/666/ΕΟΚ του Συμβουλίου και των οδηγιών 2005/56/ΕΚ και 2009/101/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου όσον αφορά τη διασύνδεση των κεντρικών και των εμπορικών μητρώων καθώς και των μητρώων εταιρειών. Κείμενο που παρουσιάζει ενδιαφέρον για τον ΕΟΧ. EE L 156 της 16.6.2012 σσ. 1 έως 9.

¹⁰⁸ Οδηγία 2017/1132/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 14ης Ιουνίου 2017, σχετικά με ορισμένες πτυχές του εταιρικού δίκαιου (Κείμενο που παρουσιάζει ενδιαφέρον για τον ΕΟΧ). EE L 169 της 30.6.2017. σσ. 46 έως 127.

¹⁰⁹ Κανονισμός (ΕΕ) 2015/848 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 20ής Μαΐου 2015, περί των διαδικασιών αφερεγγυότητας. EE L 141 της 5.6.2015. σσ. 19 έως 72.

¹¹⁰ Τίτσιας, Δ. (2021) 'Η ψηφιοποίηση της δικαστικής συνεργασίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση και η δυναμική της επίδραση στο ελληνικό δικαστικό σύστημα'. ό.π.. σσ. 1333.

E-evidence package

Το 2018 η Ευρωπαϊκή Επιτροπή πρότεινε την λεγόμενη «δέσμη μέτρων για τα ηλεκτρονικά αποδεικτικά στοιχεία» (e-evidence package), η οποία αποτελείται από μία Πρόταση Κανονισμού¹¹¹ και μία συνοδευτική Πρόταση Οδηγίας¹¹². Ο Κανονισμός εισάγει την δημιουργία δύο νέων μέσων. Το πρώτο είναι η Ευρωπαϊκή Εντολή Υποβολής στοιχείων¹¹³, η οποία επιτρέπει σε δικαστική αρχή ενός κράτους μέλους να ζητεί απευθείας ηλεκτρονικά αποδεικτικά στοιχεία από πάροχο υπηρεσιών ή τον νόμιμο εκπρόσωπο του σε άλλο κράτος μέλος, χωρίς να χρειάζεται να το ενημερώσει. Ο πάροχος υπηρεσιών επί ποινή κυρώσεων είναι υποχρεωμένος να παρέχει τα ζητούμενα δεδομένα εντός 10 ημερών ή ακόμη και εντός 6 ωρών σε περιπτώσεις έκτακτης ανάγκης. Το δεύτερο μέσο είναι η Ευρωπαϊκή Εντολή Διατήρησης στοιχείων¹¹⁴, η οποία επιτρέπει σε δικαστική αρχή ενός κράτους μέλους να ζητήσει από πάροχο υπηρεσιών ή τον νόμιμο εκπρόσωπο του να διατηρεί συγκεκριμένα δεδομένα για διάστημα 60 ημερών χωρίς να προηγείται ενημέρωση του κράτους μέλους. Η εντολή αυτή μπορεί στη συνέχεια να συνοδεύεται από αίτημα για την υποβολή των εν λόγω διατηρούμενων δεδομένων μέσω αμοιβαίας δικαστικής συνδρομής, Ευρωπαϊκής Εντολής Έρευνας ή Ευρωπαϊκής Εντολής Υποβολής στοιχείων.

Στόχος των πρωτοβουλιών αυτών είναι η αντικατάσταση των παραδοσιακών μέσων διασυννοριακής συνεργασίας στον τομέα του ποινικού δικαίου. Παρ' όλα αυτά, η νέα προσέγγιση, την οποία επιχειρεί ο ενωσιακός νομοθέτης, όπου η συνεργασία θα βασίζεται σε άμεσες εντολές προς τον πάροχο υπηρεσιών ή νόμιμους εκπροσώπους τους δημιουργεί ζητήματα όσον αφορά την τήρηση της αρχής της αναλογικότητας, την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων και των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, τα οποία έχουν καταστεί και αντικείμενο του τριλόγου όλο αυτό το διάστημα και εξηγούν μια

¹¹¹ Πρόταση Κανονισμός του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου σχετικά με την ευρωπαϊκή εντολή υποβολής και την ευρωπαϊκή εντολή διατήρησης ηλεκτρονικών αποδεικτικών στοιχείων σε ποινικές υποθέσεις. Στρασβούργο, 17.4.2018. COM(2018) 225 final 2018/0108(COD).

¹¹² Πρόταση Οδηγία του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου σχετικά με τη θέσπιση εναρμονισμένων κανόνων για τον ορισμό νόμιμων εκπροσώπων με σκοπό τη συγκέντρωση αποδεικτικών στοιχείων στο πλαίσιο ποινικών διαδικασιών. Στρασβούργο, 17.4.2018. COM(2018) 226 final 2018/010(COD).

¹¹³ Πρόταση Κανονισμός του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου σχετικά με την ευρωπαϊκή εντολή υποβολής και την ευρωπαϊκή εντολή διατήρησης ηλεκτρονικών αποδεικτικών στοιχείων σε ποινικές υποθέσεις. ό.π.π. άρθρ. 2 παρ. 1.

¹¹⁴ Ό.π.π. άρθρ. 2 παρ. 2.

καθυστέρηση και μια διστακτικότητα από μέρους των ενωσιακών οργάνων να αποδεχθούν τυφλά τις προτάσεις της Επιτροπής.

Ψηφιακή ανταλλαγή ηλεκτρονικών αποδεικτικών στοιχείων

Το Πρόγραμμα για τα Ηλεκτρονικά Αποδεικτικά Στοιχεία υπό την καθοδήγηση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και της Γενικής Διεύθυνσης Δικαιοσύνης και Καταναλωτών προβλέπει την δημιουργία ενός Συστήματος Ψηφιακής Ανταλλαγής των Ηλεκτρονικών Αποδεικτικών Στοιχείων που διαχειρίζεται την Ευρωπαϊκή Εντολή Έρευνας, καθώς και τις διαδικασίες και τα όργανα Αμοιβαίας Δικαστικής Συνδρομής (ηλεκτρονικά έντυπα, επιχειρησιακή λογική, στατιστικές, λογαρίθμους, κλπ) σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Η Δικτυακή Πύλη Αναφοράς Εκτέλεσης αποτελεί το μετωπιαίο άκρο του Συστήματος Ψηφιακής Ανταλλαγής των Ηλεκτρονικών Αποδεικτικών Στοιχείων και προβλέπεται επίσης από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Το Πρόγραμμα 'Ηλεκτρονική Ανταλλαγή Ηλεκτρονικών Αποδείξεων' (EXEC) διευρύνει και ενδυναμώνει τις βασικές συνιστώσες της υποδομής του e-CODEX για την πλήρη ηλεκτρονική ανταλλαγή των Ευρωπαϊκών Εντολών Έρευνας και των σχετικών ηλεκτρονικών αποδείξεων μεταξύ των κρατών μελών. Κάθε συμμετέχον κράτος-μέλος χρησιμοποιεί ένα e-CODEX προκειμένου να διαμορφώσει ένα σημείο πρόσβασης για να διασυνδεθεί με τα άλλα κράτη μέλη για ανταλλαγή ηλεκτρονικών αποδείξεων. Ενώ το e-CODEX λειτουργεί σε ένα διεθνές επίπεδο, σε εθνικό επίπεδο, τα αντίστοιχα εθνικά συστήματα εμπλέκονται με το Σύστημα Ψηφιακής Ανταλλαγής των Ηλεκτρονικών Αποδεικτικών Στοιχείων.

Το Πρόγραμμα 'Διασύνδεσης Αποδείξεων με e-CODEX για τις διαδικασίες της Ευρωπαϊκής Εντολής Έρευνας και της Αμοιβαίας Δικαστικής Συνδρομής σε Ποινικές Υποθέσεις στην Ευρώπη' (EVIDENCE2e-CODEX) προβλέπει την δημιουργία μιας Εφαρμογής Τυποποιημένου Λογισμικού, μιας διαδικτυακής εφαρμογής για την δημιουργία και/ ή την προετοιμασία της συγκέντρωσης των αποδείξεων και διευκολύνει την ανταλλαγή τους μέσω της Δικτυακής Πύλης Αναφοράς Εκτέλεσης και της υποδομής του e-CODEX χρησιμοποιώντας ένα γλωσσικό πρότυπο για την παρουσίαση των πληροφοριών του συνόλου των αποδείξεων (δεδομένα και μεταδεδομένα σχετικά με τις αποδείξεις).

Απότοκος αυτών υπήρξε το σύστημα ψηφιακής ανταλλαγής ηλεκτρονικών αποδεικτικών στοιχείων, το e-Evidence Digital Exchange System (e-EDES). Πρόκειται για ένα

διασυννοριακό ηλεκτρονικό σύστημα που προσφέρει έναν εύκολο, γρήγορο και ασφαλή ψηφιακό τρόπο για τη διαχείριση των δικαστικών διασυννοριακών διαδικασιών. Τα κράτη μέλη μεριμνούν για την διασύνδεση του εργαλείου με τα εθνικά συστήματα.

Ακόμη, η πύλη διαχείρισης των κοινών ομάδων έρευνας (JIT Admin Portal) ξεκίνησε τον Ιανουάριο του 2018 προς διευκόλυνση της υποβολής αιτήσεων χρηματοδότησης και προς βελτίωση της ασφάλειας στο διαδίκτυο. Συνιστά ένα εργαλείο που αξιοποιείται περισσότερο για την χορήγηση των επιχορηγήσεων παρά για πραγματικές εργασίες στον τομέα της δικαστικής συνεργασίας. Για την επίτευξη αυτού του στόχου, προγραμματίζεται η σύσταση μιας δικαστικής μονοαπευθυντικής πύλης που θα αποτελέσει μια διαδικτυακή πύλη μέσω της οποίας αξιωματούχοι επιβολής του νόμου, εισαγγελείς, ανακριτές, δικαστές και κεντρικές αρχές θα έχουν ασφαλή πρόσβαση σε μια ποικιλία υπηρεσιών προς υποστήριξη των καθηκόντων τους σε υποθέσεις που απαιτούν διασυννοριακή συνεργασία. Η πύλη θα χρησιμεύει ως ένα κεντρικό σημείο πρόσβασης σε εφαρμογές και λειτουργίες χρήσιμες σε όλα τα μέρη που συνεργάζονται δικαστικά προκειμένου να φέρουν εις πέρας το καθημερινό τους έργο¹¹⁵.

Υπό διερεύνηση βρίσκεται ακόμα η δυνατότητα χρήσης σύγχρονων τεχνολογιών για την επέκταση και την ουσιαστική πραγμάτωση της συνεργασίας στην ποινική δικαιοσύνη. Ενδεικτικά, προς επιτάχυνση και ασφάλεια της διαδικασίας ανταλλαγής ηλεκτρονικών αποδείξεων, προτείνεται αυτή να υλοποιείται μέσω της τεχνολογίας blockchain. Προς τον ίδιο σκοπό, θεωρείται θεμιτή η καταχώρηση υποθέσεων στο σύστημα διαχείρισης της Eurojust με τη χρήση τεχνολογιών ρομποτικής και ευφυούς αυτοματισμού, καθώς και η χρήση τεχνητής νοημοσύνης για τη δημιουργία φακέλων με πληροφορίες υποθέσεων (Case Information Files)¹¹⁶. Ακόμα, σε πολλά ενωσιακά νομοθετήματα έχει ήδη προκριθεί η χρήση μεθόδων εικονοτηλεδιάσκεψης ή τηλεφωνικής τηλεδιάσκεψης¹¹⁷.

¹¹⁵ Τίτσιας, Δ. (2021) 'Η ψηφιοποίηση της δικαστικής συνεργασίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση και η δυναμική της επίδραση στο ελληνικό δικαστικό σύστημα'. όπ.π.. σσ. 1339.

¹¹⁶ Deloitte. (2019) *Interim Report, Cross-Border Digital Criminal Justice*. JUST/2018/JCOO/FW/CRIM/0188.

¹¹⁷ Μεταξύ αυτών: Οδηγία 2012/29/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 25ης Οκτωβρίου 2012, για τη θέσπιση ελάχιστων προτύπων σχετικά με τα δικαιώματα, την υποστήριξη και την προστασία θυμάτων της εγκληματικότητας και για την αντικατάσταση της απόφασης-πλαίσιο 2001/220/ΔΕΥ του Συμβουλίου. άρθρ. 17. Απόφαση-πλαίσιο 2009/829/ΔΕΥ του Συμβουλίου, της 23ης Οκτωβρίου 2009, σχετικά με την εφαρμογή, μεταξύ των κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, της αρχής της αμοιβαίας αναγνώρισης στις αποφάσεις περί μέτρων επιτήρησης

Ευρωπαϊκό Σύστημα Πληροφοριών Ποινικού Μητρώου

Το Ευρωπαϊκό Σύστημα Πληροφοριών Ποινικού Μητρώου (ECRIS)¹¹⁸ αποβλέπει να καταστήσει εφικτή την αποτελεσματική ανταλλαγή πληροφοριών μεταξύ των κρατών μελών σχετικά με τις ποινικές καταδικαστικές αποφάσεις στην ΕΕ. Αυτό θα ενισχύσει την ταχεία και απρόσκοπτη ανταλλαγή πληροφοριών μεταξύ εθνικών αρχών, με θετικό αντίκτυπο όσον αφορά την αποτροπή και την καταπολέμηση του διασυνοριακού εγκλήματος και της τρομοκρατίας. Μέσω του ECRIS αποστέλλονται εκατοντάδες χιλιάδες αιτήσεις ετησίως από τα κράτη μέλη σχετικά με προηγούμενες ποινικές καταδίκες σε ολόκληρη την ΕΕ. Πρώτα, με την Οδηγία 2019/884/ΕΕ¹¹⁹ διασφαλίστηκε η διευκόλυνση της ανταλλαγής ποινικών μητρώων πολιτών τρίτων χωρών στην ΕΕ, με την αναβάθμιση του Ευρωπαϊκού Συστήματος Πληροφοριών Ποινικού Μητρώου (ECRIS) και τη βελτίωση της συνεργασίας μεταξύ των εθνικών αρχών για την καταπολέμηση της τρομοκρατίας και άλλων σοβαρών μορφών διασυνοριακού εγκλήματος. Έπειτα, με τον Κανονισμό (ΕΕ) 2019/816¹²⁰ θεσπίστηκε, επιπλέον, ένα κεντρικό Σύστημα Ανταλλαγής Πληροφοριών Ποινικού Μητρώου μεταξύ των κρατών μελών της ΕΕ για τους υπηκόους τρίτων χωρών που έχουν καταδικαστεί στην ΕΕ (ECRIS-TCN)¹²¹.

2.2.2.3. e-CODEX

εναλλακτικά προς την προσωρινή κράτηση. ΕΕ L 294 της 11.11.2009. σσ. 20 έως 40. Οδηγία 2004/80/ΕΚ του Συμβουλίου, της 29ης Απριλίου 2004, για την αποζημίωση των θυμάτων εγκληματικών πράξεων ΕΕ L 261 της 6.8.2004. σσ. 15 έως 18. άρθρ. 9 παρ. 1.

¹¹⁸ Απόφαση – Πλαίσιο 2009/315/ΔΕΥ του Συμβουλίου σχετικά με τη διοργάνωση και το περιεχόμενο της ανταλλαγής πληροφοριών που προέρχονται από το ποινικό μητρώο μεταξύ των κρατών μελών. ΕΕ L 93 της 7.4.2009. σσ. 23 έως 32.

¹¹⁹ Οδηγία 2019/884/ ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 17ης Απριλίου 2019, για την τροποποίηση της απόφασης-πλαισίου 2009/315/ΔΕΥ του Συμβουλίου όσον αφορά την ανταλλαγή πληροφοριών σχετικά με υπηκόους τρίτων χωρών και όσον αφορά το Ευρωπαϊκό Σύστημα Πληροφοριών Ποινικού Μητρώου (ECRIS), και για την αντικατάσταση της απόφασης 2009/316/ΔΕΥ του Συμβουλίου. ΕΕ L 151 της 7.6.2019. σσ. 143-150.

¹²⁰ Κανονισμός (ΕΕ) 2019/816 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 17ης Απριλίου 2019, για τη θέσπιση κεντρικού συστήματος εντοπισμού των κρατών μελών που διαθέτουν πληροφορίες σχετικά με καταδικαστικές αποφάσεις εις βάρος υπηκόων τρίτων χωρών και ανιθαγενών (ECRIS-TCN) με σκοπό τη συμπλήρωση του Ευρωπαϊκού Συστήματος Πληροφοριών Ποινικού Μητρώου, και για την τροποποίηση του κανονισμού (ΕΕ) 2018/1726. ΕΕ L 135 της 22.5.2019. σσ. 1-26.

¹²¹ Τίτσιας, Δ. (2021) 'Η ψηφιοποίηση της δικαστικής συνεργασίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση και η δυναμική της επίδραση στο ελληνικό δικαστικό σύστημα'. ό.π.π.. σσ. 1325-1326.

Ένας από τους βασικούς πυλώνες της ψηφιοποίησης της δικαιοσύνης η διαλειτουργικότητα, η οποία πρόκειται να εξασφαλιστεί μεταξύ εθνικών συστημάτων με την τεχνολογία e-CODEX. Το e-CODEX στοχεύει, ουσιαστικά, στην υλοποίηση ενός ευκολότερου ψηφιακού τρόπου ανταλλαγής νομικών πληροφοριών μεταξύ των κρατών μέσω κοινών προτύπων, διαλειτουργικότητας και πληροφοριακών συστημάτων για εύκολη και ασφαλή πρόσβαση σε νομικές πληροφορίες και διαδικασίες σε άλλα κράτη μέλη της ΕΕ ¹²². Συνίσταται σε μια δέσμη στοιχείων λογισμικού που καθιστά δυνατή τη συνδεσιμότητα μεταξύ εθνικών συστημάτων. Παρέχει στους χρήστες του τη δυνατότητα ηλεκτρονικής αποστολής ή λήψης εγγράφων, νομικών εντύπων, αποδεικτικών στοιχείων ή άλλων πληροφοριών με ταχύτητα και ασφάλεια. Επομένως, δύναται να συμβάλει στην βελτίωση της αποτελεσματικότητας της επεξεργασίας του αυξανόμενου αριθμού διασυνοριακών διαδικασιών, ιδιαίτερα σε αστικές, ποινικές και εμπορικές υποθέσεις, βοηθώντας τους πολίτες να διεκδικούν τα δικαιώματά τους πιο γρήγορα και πιο απλά.

Στόχος της Πρότασης Κανονισμού e-CODEX ¹²³, η οποία μόλις πρόσφατα αποτελεί και επισήμως δίκαιο της Ένωσης, αφού ψηφίστηκε ¹²⁴ είναι να παράσχει ένα βιώσιμο, μακροπρόθεσμο νομικό πλαίσιο για το σύστημα, μεταβιβάζοντας τη διαχείρισή του στον eu-LISA (Ευρωπαϊκός Οργανισμός για τη λειτουργική διαχείριση μεγάλων πληροφοριακών συστημάτων στον τομέα της ελευθερίας, της ασφάλειας και της δικαιοσύνης). Εισάγει διατάξεις για την προστασία της ανεξαρτησίας του δικαστικού σώματος και περιγράφει λεπτομερώς τη δομή διακυβέρνησης και διαχείρισης που πρέπει να εφαρμοστεί στο πλαίσιο του eu-LISA, το οποίο θα είναι ικανό να διαχειριστεί σε μεγαλύτερη κλίμακα και πιο αποτελεσματικά το εν λόγω πρόγραμμα ¹²⁵.

2.2.2.4. Τεχνητή Νοημοσύνη

¹²² Ανακοίνωση της Επιτροπής προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Συμβούλιο, την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και την Επιτροπή των Περιφερειών. ' Η ψηφιοποίηση της δικαιοσύνης στην Ευρωπαϊκή Ένωση Μια εργαλειοθήκη ευκαιριών'. COM/2020/710 final.

¹²³ Πρόταση Κανονισμός του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου σχετικά με ένα μηχανοργανωμένο σύστημα επικοινωνίας σε διασυνοριακές αστικές και ποινικές διαδικασίες (σύστημα e-CODEX), και για την τροποποίηση του κανονισμού (ΕΕ) 2018/1726. COM(2020)712.

¹²⁴ Κανονισμός (ΕΕ) 2022/850 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 30ης Μαΐου 2022 σχετικά με ένα μηχανοργανωμένο σύστημα για τη διασυνοριακή ηλεκτρονική ανταλλαγή δεδομένων στον τομέα της δικαστικής συνεργασίας σε αστικές και ποινικές υποθέσεις (σύστημα e-CODEX), και για την τροποποίηση του κανονισμού (ΕΕ) 2018/1726 (Κείμενο που παρουσιάζει ενδιαφέρον για τον ΕΟΧ). PE/87/2021/REV/1. EE L 150 της 1.6.2022. σσ. 1 έως 19.

¹²⁵ Γενική Διεύθυνση Δικαιοσύνης και Καταναλωτών. (2020). Impact Assessment: Cross-border e-Justice in Europe (e-CODEX). SEC(2020)408.

Η Πρόταση Κανονισμού για την Τεχνητή Νοημοσύνη (εφεξής TN)¹²⁶ περιγράφει τις απαραίτητες αλλαγές πολιτικής και τις απαραίτητες επενδύσεις για την ανάπτυξη ανθρωποκεντρικής, βιώσιμης, ασφαλούς και αξιόπιστης TN, χωρίς αποκλεισμούς. Ειδικότερα, αναφέρει πως ορισμένα συστήματα TN που προορίζονται για την παροχή συνδρομής σε δικαστικές αρχές κατά την έρευνα και την ερμηνεία των πραγματικών περιστατικών και του νόμου και κατά την εφαρμογή του νόμου σε συγκεκριμένο σύνολο πραγματικών περιστατικών θα πρέπει να ταξινομηθούν ως υψηλού κινδύνου εξαιτίας του δυνητικά σημαντικού αντίκτυπού τους στο δικαίωμα πραγματικής προσφυγής, αλλά και για την αντιμετώπιση των κινδύνων δυνητικής μεροληψίας, σφαλμάτων και αδιαφάνειας. Κάτι τέτοιο δεν θα πρέπει να επεκταθεί σε συστήματα TN που προορίζονται για αμιγώς επικουρικές διοικητικές δραστηριότητες, οι οποίες δεν επηρεάζουν στην πράξη την απονομή της δικαιοσύνης σε μεμονωμένες περιπτώσεις, όπως η ανωνυμοποίηση ή η ψευδωνυμοποίηση δικαστικών αποφάσεων, εγγράφων ή δεδομένων, η επικοινωνία μεταξύ των μελών του προσωπικού, η εκτέλεση διοικητικών καθηκόντων ή η κατανομή πόρων¹²⁷.

2.2.3. Πρωτοβουλίες

2.2.3.1. Σύνθεση E- Law

Στο Συμβούλιο της ΕΕ, η ομάδα «Ηλεκτρονικό Δίκαιο» (E-Law) που έχει συσταθεί χρησιμοποιεί τις ΤΠΕ για την απλοποίηση των δικαστικών διαδικασιών και την παροχή ενημέρωσης σε ευρωπαϊκό και εθνικό επίπεδο στον τομέα της δικαιοσύνης μέσω της πύλης e-Justice. Η ομάδα αυτή συνεδριάζει σε δύο συνθέσεις, οι οποίες επικεντρώνονται σε διάφορα θέματα. Η σύνθεση e- Law αναλαμβάνει την ανταλλαγή πληροφοριών και τεχνογνωσίας μεταξύ των κρατών μελών, αλλά και επικοινωνεί με τους διεθνείς οργανισμούς και τις χώρες εκτός ΕΕ στον τομέα του «ηλεκτρονικού δικαίου», ενώ είναι υπεύθυνη για ορισμένες πολύ αξιόλογες πρωτοβουλίες ψηφιοποίησης του δικαίου και της δικαιοσύνης.

EUR-Lex

¹²⁶ Πρόταση Κανονισμός του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου για τη θέσπιση εναρμονισμένων κανόνων σχετικά με την Τεχνητή Νοημοσύνη (Πράξη για την Τεχνητή Νοημοσύνη) και για την τροποποίηση ορισμένων νομοθετικών πράξεων της ένωσης. COM/2021/206 final.

¹²⁷ Όπ.π.. αιτιολογική σκέψη 40.

Η Σύνθεση E-Law ασχολείται, αρχικά, με την ανάπτυξη της EUR-Lex, της νομικής βάσης δεδομένων και συστημάτων πληροφοριών. Η EUR-Lex είναι η διαδικτυακή πύλη για την πρόσβαση στο δίκαιο της ΕΕ. Παρέχει επίσημη και ολοκληρωμένη πρόσβαση στα νομικά έγγραφα της ΕΕ. Είναι διαθέσιμη σε όλες τις 24 επίσημες γλώσσες της ΕΕ και επικαιροποιείται καθημερινά. Τη διαχείριση της EUR-Lex έχει αναλάβει η Υπηρεσία Εκδόσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Στη διαδικτυακή αυτή πύλη διατίθενται νομικά έγγραφα της ΕΕ και ειδικότερα συνθήκες, νομικές πράξεις των θεσμικών οργάνων, προπαρασκευαστικά έγγραφα σχετικά με τη νομοθεσία της, νομολογία, διεθνείς συμφωνίες, έγγραφα Ευρωπαϊκής Ζώνης Ελεύθερων Συναλλαγών (εφεξής ΕΖΕΣ), στοιχεία αναφοράς και, εφόσον τα κράτη μέλη έχουν δώσει σχετική συγκατάθεση, κείμενα των εθνικών εκτελεστικών μέτρων και στοιχεία αναφοράς της εθνικής νομολογίας που έχει σχέση με το δίκαιο της ΕΕ. Κάθε έγγραφο στην EUR-Lex συνοδεύεται από λεπτομερείς πληροφορίες, όπως οι σχέσεις του με άλλα νομικά έγγραφα, οι ερμηνείες της νομολογίας, οι ημερομηνίες έγκρισης, έναρξης ισχύος, εφαρμογής, η νομική βάση, οι τροποποιητικές πράξεις, κ.ο.κ.. Η EUR-Lex παρέχει επίσης πρόσβαση σε όλες τις εκδόσεις της Επίσημης Εφημερίδας της Ευρωπαϊκής Ένωσης από την πρώτη (Δεκέμβριος του 1952) μέχρι σήμερα. Από την 1η Ιουλίου 2013, η ηλεκτρονική έκδοση της Επίσημης Εφημερίδας που δημοσιεύεται στο EUR-Lex είναι αυθεντική και παράγει έννομα αποτελέσματα. Η συνδρομή της στην κατανόηση του δικαίου της ΕΕ είναι σημαντική, δεδομένου ότι περιγράφει τόσο τα κύρια στάδια των διαδικασιών έκδοσης νομικών πράξεων, όσο και τα ενοποιημένα κείμενα τα οποία παρουσιάζουν, σε ενιαία έγγραφα, τις αρχικές νομικές πράξεις με όλες τις τροποποιήσεις τους και πάνω από 2000 περιλήψεις της νομοθεσίας της ΕΕ που εξηγούν τις νομοθετικές πράξεις με απλό, εύληπτο και συνοπτικό τρόπο. Η EUR-Lex παρέχει ευρύ φάσμα επιλογών για την αναζήτηση στις διάφορες συλλογές του, καθώς και πολλές λειτουργίες που καλύπτουν διάφορες ανάγκες. Ο επισκέπτης μπορεί να κάνει αναζήτηση πληκτρολογώντας ελεύθερο κείμενο ή συνδυάζοντας διάφορα κριτήρια και να εμφανίζει την ίδια στιγμή στην οθόνη έως και τρεις γλωσσικές εκδοχές του ίδιου εγγράφου ταυτόχρονα. Υπάρχει δυνατότητα δημιουργίας λογαριασμού χρήστη για εξατομίκευση του ιστότοπου σύμφωνα με τις εκάστοτε ανάγκες και για χρήση πρόσθετων λειτουργιών.

N-Lex

Η προαναφερθείσα σύνθεση παρακολουθεί και την εξέλιξη του N-Lex. Πρόκειται για ένα ενιαίο σημείο εισόδου στις βάσεις δεδομένων του εθνικού δικαίου κάθε χώρας της ΕΕ. Το ίδιο το N-Lex δεν περιέχει έγγραφα. Δεν είναι βάση δεδομένων, αλλά μια εύχρηστη διεπαφή, η οποία παρέχει τη δυνατότητα αναζήτησης στις εθνικές βάσεις δεδομένων, από τις οποίες εξαρτάται ολοκληρωτικά. Δημιουργημένο από κοινού από την Υπηρεσία Εκδόσεων της ΕΕ και τις εθνικές κυβερνήσεις, συμπληρώνει τον EUR-Lex, τον ιστότοπο της ΕΕ για τις νομικές πράξεις, εξασφαλίζοντας τη σύνδεση με το εθνικό δίκαιο. Μέσω του N-Lex ο κάθε ενδιαφερόμενος μπορεί να κάνει χρήση της λειτουργίας απλής αναζήτησης στις βάσεις δεδομένων όλων των χωρών της ΕΕ. Η αναζήτηση γίνεται είτε για μία χώρα είτε για περισσότερες από μία χώρες συγχρόνως. Ο χρήστης δύναται, ακόμη, να ανακτά έγγραφα απευθείας από αυτές τις βάσεις δεδομένων. Είναι σε θέση να βρίσκει περιγραφές του περιεχομένου της βάσης δεδομένων κάθε χώρας (διαφορετικά είδη εθνικού δικαίου) και οδηγίες για τη διενέργεια στοχευμένων αναζητήσεων, καθώς και έγγραφα σε όλες τις γλώσσες της ΕΕ, κάνοντας χρήση της αυτόματης μετάφρασης.

Συλλογή Jure

Η σύνθεση αυτή ασχολήθηκε και με την συλλογή JURE (Διεθνής δικαιοδοσία, αναγνώριση και εκτέλεση αποφάσεων σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις), η οποία προβλέφθηκε στο άρθρο 3, Πρωτόκολλο 2 της Νέας Σύμβασης του Λουγκάνο και περιλαμβάνει τις αποφάσεις που εκδίδονται από τα δικαστήρια των συμβαλλομένων κρατών (κράτη μέλη της ΕΕ και, κατά περίπτωση, Ισλανδία, Νορβηγία, Ελβετία και Ηνωμένο Βασίλειο) και το Δικαστήριο της ΕΕ (εφεξής ΔΕΕ) επί νομοθετημάτων αφορούντων το ιδιωτικό διεθνές δίκαιο¹²⁸. Οι αποφάσεις είναι διαθέσιμες μόνο στη γλώσσα του πρωτοτύπου, ωστόσο διατίθεται περίληψη κάθε απόφασης στα αγγλικά, γαλλικά και γερμανικά (και στη γλώσσα του πρωτοτύπου, εφόσον η σχετική χώρα την παρέχει). Είναι διαθέσιμη και αυτή στον ιστότοπο του EUR-Lex.

Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης

¹²⁸ Συγκεκριμένα, περιλαμβάνει αποφάσεις επί των εξής νομοθετημάτων: Σύμβαση των Βρυξελλών (1968), Σύμβαση του Λουγκάνο (1988), Κανονισμό «Βρυξέλλες Ι» (2000), Κανονισμό «Βρυξέλλες ΙΙ» (2000), Νέο Κανονισμό «Βρυξέλλες ΙΙ» (2003), Νέα σύμβαση του Λουγκάνο (2007) και Κανονισμό «Βρυξέλλες Ι» – (αναδιατύπωση) (2012).

Η Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι η κύρια πηγή περιεχομένου της EUR-Lex. Δημοσιεύεται καθημερινά (από τη Δευτέρα έως την Παρασκευή σε τακτική βάση (το Σάββατο, την Κυριακή και τις αργίες μόνο σε επείγουσες περιπτώσεις) στις επίσημες γλώσσες της ΕΕ. Εκδίδεται σε 2 σειρές, την L που περιέχει την νομοθεσία και την C που αποτελείται από ανακοινώσεις και πληροφορίες. Η υποσειρά CA (π.χ. C019A), η οποία έχει τον ίδιο αριθμό με την σειρά C που δημοσιεύεται την ίδια ημέρα, περιέχει προσκλήσεις εκδήλωσης ενδιαφέροντος, προκηρύξεις κενών θέσεων, κ.λπ.. Ενδέχεται να εκδίδεται σε μία, μερικές ή όλες τις επίσημες γλώσσες. Μια νέα υποσειρά, LI και CI, άρχισε να εκδίδεται την 1η Ιανουαρίου 2016. Η συγκεκριμένη υποσειρά παρέχει τη δυνατότητα μεγαλύτερης ευελιξίας σε περίπτωση αλλαγών στο σχεδιαζόμενο περιεχόμενο της Επίσημης Εφημερίδας. Από την 1^η Ιουλίου 2013, η ηλεκτρονική έκδοση της Επίσημης Εφημερίδας θεωρείται αυθεντική και παράγει έννομα αποτελέσματα.

Αναγνωριστικό Ευρωπαϊκής Νομοθεσίας (ELI)

Το Αναγνωριστικό Ευρωπαϊκής Νομοθεσίας (ELI) είναι ένα σύστημα χάρις στο οποίο είναι δυνατή η παροχή της νομοθεσίας στο διαδίκτυο σε τυποποιημένη μορφή, με αποτέλεσμα να εξασφαλίζεται η πρόσβαση των ενδιαφερομένων σε αυτή, αλλά και η ανταλλαγή και επαναχρησιμοποίησή της σε διασυνοριακό επίπεδο. Η πρωτοβουλία αυτή αναλήφθηκε από κοινού από τις χώρες και τα θεσμικά όργανα της ΕΕ¹²⁹ και βασίζεται σε εθελοντική συμφωνία μεταξύ των κρατών μελών της ΕΕ. Περιλαμβάνει τεχνικές προδιαγραφές σχετικά με τα διαδικτυακά αναγνωριστικά (URI) για νομικές πληροφορίες, με μεταδεδομένα που ορίζουν πώς πρέπει να περιγράφονται οι νομικές πληροφορίες και με μια ειδική γλώσσα για την ανταλλαγή νομοθεσίας σε μηχανικώς αναγνώσιμες μορφές.

Το ELI παρουσιάζει ορισμένα πλεονεκτήματα. Πιο συγκεκριμένα, ενισχύει την βελτίωση της ποιότητας και της αξιοπιστίας των νομικών πληροφοριών που παρέχονται στο διαδίκτυο μέσω της χρήσης μόνιμων αναγνωριστικών και δομημένων μεταδεδομένων. Ενθαρρύνει την διαλειτουργικότητα μεταξύ των συστημάτων πληροφοριών, διαρθρώνοντας με τυποποιημένο τρόπο την νομοθεσία και λαμβάνοντας υπ' όψιν τις ιδιαιτερότητες των διαφόρων νομικών συστημάτων. Χάρις στην βελτιστοποίηση των μηχανών αναζήτησης, το ELI καθιστά ευκολότερο τον εντοπισμό των νομικών δεδομένων,

¹²⁹ Συμβούλιο της ΕΕ. (2017) Συμπεράσματα του Συμβουλίου της 6ης Νοεμβρίου 2017 για το Αναγνωριστικό Ευρωπαϊκής Νομοθεσίας (2017/C 441/05).

τα οποία μπορούν ως εκ τούτου να χρησιμοποιούνται ευρύτερα. Η διάθεση της νομοθεσίας σε διαρθρωμένο πλαίσιο συντείνει στην ανάπτυξη υπηρεσιών προστιθέμενης αξίας. Έτσι, καθίσταται αποτελεσματικότερη η ροή πληροφοριών και συντέμνεται ο χρόνος που απαιτείται για τη δημοσίευση της νομοθεσίας. Βελτιώνοντας την πρόσβαση σε νομικές πληροφορίες, η παρακολούθηση του κυβερνητικού έργου γίνεται εφικτή, ενώ ενισχύεται η υποχρέωση λογοδοσίας και η διαφάνεια. Ως αποτέλεσμα, το αναγνωριστικό αυτό δίνει στα κράτη μέλη και την ΕΕ έναν ευέλικτο, συνεκτικό και μοναδικό τρόπο παραπομπής στην νομοθεσία των διαφόρων νομικών συστημάτων.

2.2.3.2. Σύνθεση e-Justice

Την σύνθεση αυτή, θεσπισθείσα σε συνδυασμό με το πρώτο Πολυετές Σχέδιο Δράσης για την Ευρωπαϊκή Ηλεκτρονική Δικαιοσύνη¹³⁰(2009-2013), το οποίο εκπονήθηκε σε συνεργασία με το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, πρέπει να διαφοροποιήσουμε από εκείνη του E-Law. Το Σχέδιο θέσπισης της διαδέχθηκε το δεύτερο Πολυετές Σχέδιο Δράσης¹³¹ (2014-2018) και αυτό με τη σειρά του το τρίτο Πολυετές Σχέδιο Δράσης¹³²(2019-2023). Η ομάδα εργασίας πέραν του ότι εξετάζει την εφαρμογή του Ευρωπαϊκού Σχεδίου Δράσης για την ηλεκτρονική δικαιοσύνη, είναι αρμόδια και για την προετοιμασία των αποφάσεων του Συμβουλίου που είναι απαραίτητες για την επιδίωξη των στόχων του σχεδίου αυτού.

Διαδικτυακή Πύλη «e-Justice»

Η σύνθεση e-Justice ασχολείται, επιπρόσθετα, με την πύλη "e-Justice", μία ηλεκτρονική, δηλαδή, υπηρεσία μίας στάσης στον τομέα της δικαιοσύνης, ιδίως δε του αστικού, ποινικού και διοικητικού δικαίου. Η Πύλη της ευρωπαϊκής ηλεκτρονικής δικαιοσύνης είναι ένα ενιαίο, πολύγλωσσο (24 επίσημες γλώσσες των κρατών μελών) και φιλικό προς τον χρήστη σημείο πρόσβασης στο ευρωπαϊκό σύστημα ηλεκτρονικής δικαιοσύνης. Πρόκειται για το κύριο εργαλείο που αναπτύχθηκε για την βελτίωση της πρόσβασης στην πληροφόρηση στον τομέα της δικαιοσύνης σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Μια περιήγηση στον ιστότοπο, που είναι προσβάσιμος σε όλους, δίνει την δυνατότητα στο

¹³⁰ Συμβούλιο της ΕΕ. (2009) Πολυετές Σχέδιο Δράσης 2009-2013 Σχετικά με την Ευρωπαϊκή Ηλεκτρονική Δικαιοσύνη (2009/C 75/01). Επίσημη Εφημερίδα της ΕΕ, 31.3.2009.

¹³¹ Συμβούλιο της ΕΕ. (2014) Πολυετές Σχέδιο Δράσης για την Ευρωπαϊκή Ηλεκτρονική Δικαιοσύνη 2014-2018 (2014/C 182/02). Επίσημη Εφημερίδα της ΕΕ, 14.6.2014.

¹³² Συμβούλιο της ΕΕ. (2019) Σχέδιο Δράσης για την ευρωπαϊκή ηλεκτρονική δικαιοσύνη 2019-2023. όπ.π..

χρήστη να αποσπάσει πληροφορίες για το δίκαιο της ΕΕ, το εθνικό δίκαιο των κρατών μελών, το διεθνές δίκαιο, για την νομολογία τους και την οργάνωση των συστημάτων απονομής δικαιοσύνης, των νομικών επαγγελματιών και για το Ευρωπαϊκό Δικαστικό Δίκτυο (εφεξής ΕΔΔ) στον τομέα των αστικών και εμπορικών υποθέσεων. Συγχρόνως, παρέχονται κατευθυντήριες γραμμές σχετικά με τις διασυνοριακές νομικές διαδικασίες, από την κίνηση έως την εκτέλεσή τους. Περιλαμβάνει, επίσης, μια σειρά από λειτουργίες και διαδραστικές ηλεκτρονικές υπηρεσίες, δηλαδή εργαλεία για την εξεύρεση μητρώων δικηγόρων και εταιριών και δυναμικά έντυπα που υποστηρίζουν νομικές διαδικασίες της ΕΕ.

Αναγνωριστικό Ευρωπαϊκής Νομολογίας (ECLI)

Μια από τις πιο σημαντικές λειτουργίες της ηλεκτρονικής πύλης, όπως αυτές σημειώθηκαν παραπάνω, αποτελεί, χωρίς αμφιβολία, το Αναγνωριστικό Ευρωπαϊκής Νομολογίας (ECLI). Πρόκειται για ένα σύνολο ενιαίων μεταδεδομένων προς διευκόλυνση των δυνατοτήτων αναζήτησης νομολογίας και ιδίως ορθής και σαφούς παραπομπής σε αποφάσεις του Δικαστηρίου της ΕΕ και των εθνικών δικαστηρίων. Χωρίς αυτό, η αναζήτηση της σχετικής νομολογίας ήταν δυσχερής και χρονοβόρα, διότι κωλυόταν σημαντικά από τις διαφορές που παρατηρούνται στα εθνικά συστήματα αναγνώρισης των δικαστικών αποφάσεων, στα στοιχεία αναφοράς και στα τεχνικά πεδία που περιγράφουν τα χαρακτηριστικά μιας απόφασης. Προκειμένου να αντιμετωπισθούν οι δυσκολίες αυτές και να είναι εφικτή η ευχερής πρόσβαση, η παραπομπή σε εθνική, αλλοδαπή και ευρωπαϊκή νομολογία και η ενίσχυση του ρόλου του εθνικού δικαστή στην εφαρμογή και την τήρηση της νομοθεσίας της ΕΕ το Συμβούλιο της ΕΕ κάλεσε τα κράτη μέλη και τα θεσμικά όργανα της ΕΕ να καθιερώσουν το ECLI και μια ελάχιστη δέσμη ενιαίων μεταδεδομένων για την νομολογία¹³³. Με το ECLI επιτυγχάνονται απλουστευμένες αναφορές στην νομολογία, βελτίωση της δυνατότητας αναζήτησης της νομολογίας σε διαφορετικές βάσεις δεδομένων, βελτίωση της κατανόησης και της εφαρμογής του ενωσιακού δικαίου, ενίσχυση της γνώσης και κατανόησης των εννόμων τάξεων των

¹³³ Συμβούλιο της ΕΕ. (2011) Συμπεράσματα του Συμβουλίου για τη θέσπιση του Αναγνωριστικού Ευρωπαϊκής Νομολογίας (ECLI) και μιας ελάχιστης δέσμης ενιαίων μεταδεδομένων για τη νομολογία (2011/C 127/01). Επίσημη Εφημερίδα της ΕΕ, 29.4.2011.

κρατών μελών της ΕΕ και, ως εκ τούτου, εμπέδωση του κράτους δικαίου, εφόσον με την διευκόλυνση της πρόσβασης στη νομολογία ενισχύεται η διαφάνεια.

Μέσω του συστήματος ECLI αρκεί μία αναζήτηση με την χρήση ενός μόνο αναγνωριστικού, για να βρεθούν όλες οι καταχωρίσεις μιας απόφασης σε όλες τις συμμετέχουσες εθνικές και διασυνοριακές βάσεις δεδομένων. Το ECLI έχει την ίδια αναγνωρίσιμη μορφή για όλα τα κράτη μέλη και τα δικαστήρια της ΕΕ. Ειδικότερα, καλείται να φέρει πέντε στοιχεία¹³⁴, δηλαδή την ονομασία «ECLI», για να προσδιορίσει το αναγνωριστικό ως αναγνωριστικό ευρωπαϊκής νομολογίας, τον κωδικό χώρας, τον κωδικό του δικαστηρίου που εξέδωσε την απόφαση, το έτος έκδοσης της δικαστικής απόφασης και έναν τακτικό αριθμό έκτασης έως 25 αλφαριθμητικών χαρακτήρων, σε μορφή που αποφασίζεται από κάθε κράτος μέλος. Για να ενισχυθεί η δυνατότητα κατανόησης και εξεύρεσης της νομολογίας, κάθε έγγραφο που περιέχει μια δικαστική απόφαση φέρει δέσμη μεταδεδομένων βάσει των προτύπων που καθορίστηκαν από την Πρωτοβουλία του Δουβλίνου για τα βασικά μεταδεδομένα (Dublin Core™ Metadata Initiative). Ο εθνικός συντονιστής για το ECLI διορίζεται από το κράτος μέλος, είναι κυβερνητικός ή δικαστικός οργανισμός και ορίζεται υπεύθυνος για την κατάρτιση του καταλόγου κωδικών για τα συμμετέχοντα δικαστήρια, τη δημοσίευση διευκρίνισης για τον τρόπο με τον οποίο δημιουργείται ο τακτικός αριθμός και για κάθε άλλη πληροφορία σχετική με τη λειτουργία του συστήματος ECLI. Ο ενωσιακός συντονιστής είναι το Δικαστήριο της ΕΕ. Σε αυτό το πλαίσιο, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή έχει αναπτύξει μια πολυγλωσσική μηχανή αναζήτησης ECLI που έχει τη δυνατότητα να ευρετηριάζει εκατομμύρια δικαστικές αποφάσεις από οποιονδήποτε πάροχο δεδομένων. Διατίθεται, επίσης, ένας αναλυτής ECLI, ο οποίος εμφανίζει τα σχετικά μεταδεδομένα ECLI, αν υπάρχουν, για κάθε ECLI που πληκτρολογείται σε συνέχεια αυτής της διαδρομής.

Βάση δεδομένων ποινικών δικαστηρίων

Υπό φως της διείσδυσης του ψηφιακού στοιχείου και στον τομέα της ποινικής δικαιοσύνης, στο Σχέδιο Δράσης για την Ευρωπαϊκή Ηλεκτρονική Δικαιοσύνη 2019-2023¹³⁵ προτείνεται η δημιουργία βάσης δεδομένων ποινικών δικαστηρίων, ενός κεντρικού,

¹³⁴ Παραδείγματος χάριν: ECLI:NL:HR:2009:384425, όπου ο αριθμός 384425 θα μπορούσε να είναι ο αριθμός της απόφασης του Ανώτατου Δικαστηρίου («HR») των Κάτω Χωρών («NL») του έτους 2009.

¹³⁵ Συμβούλιο της ΕΕ. (2019) Σχέδιο δράσης για την ευρωπαϊκή ηλεκτρονική δικαιοσύνη 2019-2023 ό.π..

δηλαδή, σημείου επαφής για τα δεδομένα των αρμόδιων αρχών αναφορικά με ορισμένα νομικά μέσα για ποινικές υποθέσεις, όπως η ευρωπαϊκή εντολή έρευνας ή αμοιβαία δικαστική συνδρομή επί ποινικών υποθέσεων. Κρίνεται απαραίτητη η εν όλω προσαρμογή της βάσης δεδομένων του Δικαστηρίου της ΕΕ, η παρακολούθησή της και ο καθορισμός μιας βασικής δέσμης νομικών μέσων και νομικών αρμοδιοτήτων για ποινικές υποθέσεις. Το ΕΔΔ σε ποινικές υποθέσεις θα αποτελέσει το σημείο επαφής για την συλλογή πληροφοριών και την αναζήτηση ενημερώσεων. Το πρόγραμμα συνεργασίας σε ψηφιακές ποινικές διαδικασίες στοχεύει στην διερεύνηση και ανάλυση δυνατοτήτων για ανταλλαγή πληροφοριών ψηφιακά σε ποινικές διαδικασίες. Οι δυνατότητες αυτές περιλαμβάνουν την ανταλλαγή γνώσης και βέλτιστων πρακτικών, δεδομένων, καθώς και την παροχή εργαλείων για την ασφάλεια της ανταλλαγής τους. Μια τελευταία πρόταση είναι η εναρμόνιση των συστημάτων παρασκηνίου (backend) για ειδικές νομικές πράξεις που θα πραγματοποιηθεί με τη χρήση του e-CODEX.

e-Curia

Από το 2011 παρέχεται η δυνατότητα μέσω της εφαρμογής e-Curia ηλεκτρονικής κατάθεσης και επίδοσης διαδικαστικών εγγράφων σε μορφότυπο pdf. Η πρόσβαση σε αυτή παρέχεται δωρεάν και το λογισμικό είναι κοινό για τα δικαιοδοτικά εκείνα όργανα που συναποτελούν το ΔΕΕ. Οι ενδιαφερόμενοι προκειμένου να χρησιμοποιήσουν την εφαρμογή πρέπει να ζητήσουν τη δημιουργία ενός λογαριασμού με την αποστολή σχετικής αίτησης.

Η εφαρμογή επιτρέπει στους πληρεξουσίου να καταθέτουν διαδικαστικά έγγραφα ηλεκτρονικά, χωρίς να απαιτείται να επιβεβαιώνουν την κατάθεση αυτή μέσω ταχυδρομείου, ενώ τα έγγραφα που αποστέλλονται μέσω της εφαρμογής θεωρούνται πρωτότυπα, καθώς λογίζονται υπογεγραμμένα από τον πληρεξούσιο.

Περαιτέρω, η εφαρμογή αυτή παρέχει τη δυνατότητα στα δικαιοδοτικά όργανα να προβαίνουν ηλεκτρονικά στην επίδοσή διαδικαστικών εγγράφων. Όταν ο πληρεξούσιος την έχει χρησιμοποιήσει ως δίαυλο κατάθεσης δικογράφου για μια δεδομένη υπόθεση, όλες οι σχετικές με την υπόθεση αυτή επιδόσεις πραγματοποιούνται έναντι αυτού μέσω του αυτού συστήματος. Ο χρήστης ειδοποιείται με μήνυμα ηλεκτρονικού ταχυδρομείου όταν το διαβιβαστικό έγγραφο είναι διαθέσιμο προς επίδοση στην e-Curia, αλλά είναι εμφανές και αυτομάτως, με την σύνδεσή του στην πλατφόρμα.

Τέλος, το λογισμικό επιτρέπει στους χρήστες να μελετούν τα έγγραφα που έχουν καταθέσει και όσα τους έχουν επιδοθεί όσον αφορά το σύνολο των υποθέσεων στις οποίες μετέχουν. Η μελέτη των διαδικαστικών εγγράφων κάθε υπόθεσης είναι δυνατή μέχρι τη συμπλήρωση τριμήνου από την ημερομηνία της απόφασης ή διάταξης με την οποία αποπερατώνεται η υπόθεση.

2.2.3. Συμπεράσματα

Η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει δεσμευτεί από την Υπουργική Διακήρυξη του Ταλίν σχετικά με την ηλεκτρονική διακυβέρνηση¹³⁶ να παράσχει στους πολίτες και τις επιχειρήσεις εξατομικευμένες διατεματικές ψηφιακές δημόσιες υπηρεσίες χωρίς σύνορα. Σε αυτήν την κατεύθυνση προχώρησε στην τροποποίηση των δυο Κανονισμών για τη συνεργασία μεταξύ των δικαστηρίων των κρατών μελών κατά την διεξαγωγή αποδείξεων και την επίδοση και κοινοποίηση εξωδίκων πράξεων σε αστικές ή εμπορικές υποθέσεις και την πρόταση Κανονισμού για τον e-CODEX και την Τεχνητή Νοημοσύνη. Παράλληλα, έχει κινήσει διαδικασίες ψηφιοποίησης στην ποινική δικαιοσύνη. Χρηρίζουν επισήμανσης οι πρωτοβουλίες, σε πρακτικό, κυρίως, επίπεδο που έχει αναλάβει και φέρει εις πέρας. Αυτές είναι που πραγματώνουν την επιδίωξη απρόσκοπτης πρόσβασης στην δικαιοσύνη, την επιτυχή διασυνοριακή συνεργασία και την πληρέστερη εκ των έσω οργάνωση του δικαιοδοτικού συστήματος προς όφελος όλων των εμπλεκόμενων σε αυτό φορέων. Ωστόσο, κάθε κράτος μέλος πρέπει σαν ξεχωριστή οντότητα να εξασφαλίσει ότι τα εθνικά του συστήματα θα συμβαδίζουν με αυτά των υπολοίπων για να καταστεί εφικτή μια ομαλή συνεργασία και η ανατολή μιας ψηφιακής εποχής, που σε καιρούς όπως οι σημερινοί δεν συνιστά απλώς μια πολυτέλεια, αλλά μια αδήριτη ανάγκη.

2.3. Εθνικό νομικό πλαίσιο

2.3.1. Εισαγωγικά

Μια σειρά εγχώριων νομοθετημάτων που χρονικά απλώνεται στην προηγούμενη δεκαετία σηματοδότησε την μετάβαση σε μια ψηφιακή εκδοχή της δικαιοσύνης, άλλοτε σε μικρότερο και άλλοτε σε μεγαλύτερο βαθμό. Στο σημείο αυτό, καθίσταται επιτακτική μια επισκόπηση τους, καθώς και των βασικότερων ρυθμίσεων που αυτά περιέχουν,

¹³⁶ Υπουργική Σύνοδος για την Ηλεκτρονική Διακυβέρνηση (2017) Κοινή ευρωπαϊκή διακήρυξη για την ηλεκτρονική διακυβέρνηση. Ταλίν.

προκειμένου να χαραχθεί ξεκάθαρα το υφιστάμενο ελληνικό νομοθετικό πλαίσιο. Με αυτή την χάραξη θα είναι, σε μετέπειτα στάδιο, δυνατή μια αξιολόγησή του αλλά και η διατύπωση ορισμένων προβληματισμών ως προς τις προκλήσεις με τις οποίες θα έρθει μελλοντικά αντιμέτωπο, τόσο σε δεοντολογικό, ηθικό, όσο και σε καθαρά τεχνικό επίπεδο.

2.3.2. Διοικητική Δικαιοσύνη

Ηλεκτρονική Κατάθεση

Για τα διοικητικά δικαστήρια ο νομοθέτης είχε προβλέψει, ήδη με τον Ν. 3659/2008¹³⁷, ότι οι δικαστικές αποφάσεις και πράξεις, οι εκθέσεις, τα δικόγραφα και κάθε άλλο έγγραφο που απευθύνεται στα δικαστήρια ή εκδίδεται από αυτά επιτρέπεται να κατατίθενται, να επιδίδονται και να διακινούνται με ηλεκτρονικά μέσα¹³⁸. Επίσης, είχε ορίσει ότι παράβολα, δικαστικά ένσημα μπορούν να καταβάλλονται κατά τον ίδιο τρόπο¹³⁹, αλλά και ως προς την εσωτερική λειτουργία των δικαστηρίων της διοικητικής δικαιοσύνης για την τήρηση των βιβλίων, κατάλληλων για τη διεκπεραίωση των εργασιών των δικαστηρίων και εισαγγελιών επέτρεψε την ηλεκτρονική τήρηση με τη χρήση μηχανογραφικού συστήματος¹⁴⁰ κάτι που χρονοτριβήσε λόγω της καθυστέρησης έκδοσης των σχετικών ΠΔ¹⁴¹. Στο νομοθέτημα σημειώνεται μια πρωτοπορία, καθώς για πρώτη, ίσως, φορά γίνεται αναφορά σε αρχεία εικόνας, ήχου ή άλλων πολυμέσων που, υπό την προϋπόθεση ότι δεν θα υπερβαίνουν συγκεκριμένο όγκο, είναι δυνατό να επισυναφθούν στο κατατεθέν .

Ο Ν. 4055/2012¹⁴² συνέχισε την παράδοση του νομοθετικού του προκατόχου για την αναζήτηση λύσεων προς αντιμετώπιση του βαθιά ριζωμένου προβλήματος της ταχύτητας απονομής της διοικητικής δικαιοσύνης στην Ελλάδα. Πιο συγκεκριμένα, επανέλαβε την σύσταση προς χρήση ηλεκτρονικών μέσων στη δικονομική διαδικασία του Συμβουλίου της Επικρατείας¹⁴³, των τακτικών διοικητικών δικαστηρίων¹⁴⁴ και του Ελεγκτικού Συνεδρίου¹⁴⁵.

¹³⁷ Ν. 3659/2008, Βελτίωση και επιτάχυνση των διαδικασιών της δίκης στα τακτικά διοικητικά δικαστήρια και άλλες διατάξεις (ΦΕΚ 77/Α/7-5-2008).

¹³⁸ Οπ.π., άρθρ. 42, παρ. 1.

¹³⁹ Οπ.π., άρθρ. 42, παρ. 3.

¹⁴⁰ Οπ.π., άρθρ. 42, παρ. 4.

¹⁴¹ Γιαννόπουλος, Γ. (2018) Εισαγωγή στη Νομική Πληροφορική. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη. σσ. 236.

¹⁴² Ν. 4055/2012, Δίκαιη δίκη και εύλογη διάρκεια αυτής (ΦΕΚ 51/Α/12-3-2012).

¹⁴³ Οπ.π. άρθρ. 42.

¹⁴⁴ Οπ.π. άρθρ. 49.

Με το ΠΔ 40/2013¹⁴⁶, προβλέφθηκε η δυνατότητα κατάθεσης με ηλεκτρονικά μέσα των ένδικων βοηθημάτων και μέσων στο Συμβούλιο της Επικρατείας και στα τακτικά διοικητικά δικαστήρια και με το ΠΔ 95/2014¹⁴⁷ στο Ελεγκτικό Συνέδριο, εφόσον φέρουν προηγμένη ηλεκτρονική υπογραφή. Το ένδικο μέσο ή βοήθημα που έχει υποβληθεί κατ' αυτόν τον τρόπο θεωρείται ότι κατατέθηκε, εφόσον επιστραφεί στον αποστολέα του εγγράφου από το δικαστήριο ηλεκτρονικό αποδεικτικό κατάθεσης που φέρει προηγμένη ηλεκτρονική υπογραφή. Επιπρόσθετα, εξασφάλισε ότι οι επιδόσεις μπορούσαν να γίνονται και με ηλεκτρονικά μέσα, εφόσον φέρουν προηγμένη ηλεκτρονική υπογραφή. Αυτά θεωρούνται ως επιδοθέντα, αν επιστραφεί στο δικαστήριο από τον παραλήπτη ηλεκτρονική απόδειξη, που φέρει προηγμένη ηλεκτρονική υπογραφή και ισχύει ως έκθεση επίδοσης. Για το Συμβούλιο της Επικρατείας και τα τακτικά διοικητικά δικαστήρια προβλέφθηκε η κοινοποίηση των αποφάσεων και των πρακτικών και με ηλεκτρονικά μέσα. Η πιο σημαντική συμβολή του υπήρξε ο καθορισμός των όρων και της διαδικασίας για την ηλεκτρονική κατάθεση δικογράφων στο Συμβούλιο της Επικρατείας και στα τακτικά διοικητικά δικαστήρια ¹⁴⁸ και των προϋποθέσεων για την ηλεκτρονική χορήγηση πιστοποιητικών και άλλων εγγράφων από τις γραμματείες των ανωτέρω δικαστηρίων¹⁴⁹.

Ο Ν. 4635/2019¹⁵⁰ περιέλαβε μια σειρά διατάξεων για την υποχρεωτική ηλεκτρονική κατάθεση και επίδοση δικογράφων στο Συμβούλιο της Επικρατείας και τα τακτικά διοικητικά δικαστήρια και για τη δυνατότητα τηλεσυνεδριάσεων. Αρχικά, κατέστησε υποχρεωτική την ηλεκτρονική κατάθεση δικογράφων και σχετικών εγγράφων στο Συμβούλιο της Επικρατείας¹⁵¹. Την ίδια υποχρεωτικότητα προέβλεψε και για τις επιδόσεις. Τα επιμέρους έγγραφα, όπως η έκθεση απόψεων της διοίκησης και ο συνοδεύων αυτή φάκελος, το δικόγραφο των προσθέτων λόγων, τα υπομνήματα των διαδίκων και η παρέμβαση θα έχουν την ίδια μορφή. Το αυτό θα ισχύσει και ενώπιον των τακτικών

¹⁴⁵ Οπ.π. άρθρ. 74.

¹⁴⁶ ΠΔ 40/2013, Ηλεκτρονική κατάθεση δικογράφων, ηλεκτρονική χορήγηση σχετικών πιστοποιητικών και λοιπών εγγράφων στο Συμβούλιο της Επικρατείας και στα Τακτικά Διοικητικά Δικαστήρια (ΦΕΚ 75/Α/ 22-3-2013).

¹⁴⁷ ΠΔ 95/2014, Ηλεκτρονική κατάθεση δικογράφων, ηλεκτρονική χορήγηση σχετικών πιστοποιητικών και λοιπών εγγράφων στο Ελεγκτικό Συνέδριο (ΦΕΚ 162/Α/20-8-2014).

¹⁴⁸ ΠΔ 40/2013, όπ. π. άρθρ. 4.

¹⁴⁹ ΠΔ 40/2013, όπ. π. άρθρ. 4.

¹⁵⁰ Ν.4625/2019, Ρυθμίσεις του Υπουργείου Υποδομών και Μεταφορών και άλλες επείγουσες διατάξεις (ΦΕΚ 139/Α/31-8-2019).

¹⁵¹ Οπ.π., άρθρ. 75.

διοικητικών δικαστηρίων, με την παροχή στους διαδίκους της δυνατότητας εξ αποστάσεως πρόσβασης με τη χρήση ειδικού κωδικού στον φάκελο της υπόθεσης.¹⁵² Οι κοινοποιήσεις θα υλοποιούνται με ηλεκτρονικά μέσα. Οι ρυθμίσεις αυτές καταλαμβάνουν τους δικηγόρους και τα μέλη του Νομικού Συμβουλίου του Κράτους¹⁵³. Η πρόσφατη κωδικοποίηση της δικονομικής διαδικασίας ενώπιον του Ελεγκτικού Συνεδρίου με τον Ν. 4700/2020¹⁵⁴ επαναλαμβάνει για ακόμη φορά την δυνατότητα, κατάθεσης, επίδοσης και διακίνησης μέσω ΤΠΕ όλων εκείνων των δικαστικών αποφάσεων και πράξεων, εκθέσεων, δικογράφων και παντός τύπου εγγράφου απευθυνόμενου στο αυτό δικαστήριο¹⁵⁵.

Ένα νομοθετικό πισωγύρισμα σηματοδότησε ο προσφάτως εκδοθείς Ν. 4764/2020¹⁵⁶. δίνοντας παράταση στην υποχρεωτική ηλεκτρονική κατάθεση δικογράφων στα διοικητικά δικαστήρια που θα ξεκινούσε από το 2021. Ο χρόνος έναρξης της υποχρεωτικής ηλεκτρονικής κατάθεσης δικογράφων και εν γένει της χρήσης ηλεκτρονικών μέσων θα γίνει σταδιακά και θα καθοριστεί με πράξη του Υπουργού Δικαιοσύνης, κατόπιν πρότασης του Προέδρου του ΣτΕ (για το ΣτΕ) ή του Γενικού Επιτρόπου της Επικρατείας (για τα τακτικά διοικητικά δικαστήρια), δια των οποίων θα πιστοποιείται η ύπαρξη κατάλληλης τεχνικής υποδομής και επαρκούς εκπαίδευσης των δικαστικών λειτουργών και υπαλλήλων¹⁵⁷.

Ηλεκτρονική Διεξαγωγή της Συζήτησης

Ο Ν. 4635/2019 λαμβανομένης υπ' όψιν της έντονης νησιωτικότητας της χώρας και της δυσκολίας πρόσβασης σε απομακρυσμένες περιοχές, τάχθηκε υπέρ της διεξαγωγής της συζήτησης στην έδρα του δικαστηρίου χωρίς την μετάβαση της σύνθεσης του δικαστηρίου στον απομακρυσμένο τόπο. Η συζήτηση θα μεταδίδεται ταυτόχρονα με ήχο και εικόνα στην αίθουσα συνεδρίασης του δικαστηρίου και στον τόπο όπου παρίστανται οι διάδικοι

¹⁵² Οπ.π., άρθρ. 76.

¹⁵³ Οπ.π., άρθρ. 77.

¹⁵⁴ Ν. 4700/2020, Ενιαίο κείμενο Δικονομίας για το Ελεγκτικό Συνέδριο, ολοκληρωμένο νομοθετικό πλαίσιο για τον προσυμβατικό έλεγχο, τροποποιήσεις στον Κώδικα Νόμων για το Ελεγκτικό Συνέδριο, διατάξεις για την αποτελεσματική απονομή της δικαιοσύνης και άλλες διατάξεις (ΦΕΚ 127/Α/29-6-2020).

¹⁵⁵ Οπ.π., άρθρ. 17 παρ. 1.

¹⁵⁶ Ν. 4764/2020 Ρυθμίσεις για την προστασία της δημόσιας υγείας από τις συνέπειες της πανδημίας του κορωνοϊού COVID-19, την ενίσχυση των μέσων μαζικής μεταφοράς, την επιτάχυνση της απονομής των συντάξεων, τη ρύθμιση οφειλών προς τους Οργανισμούς Επικής Αυτοδιοίκησης και και άλλες κατεπείγουσες διατάξεις (ΦΕΚ 256/Α/23-12-2020)

¹⁵⁷ Οπ. π. άρθρ. 162.

και οι πληρεξούσιοι δικηγόροι τους. Το δικαστήριο, ύστερα από αίτηση των διαδίκων ή αυτεπαγγέλτως, μπορεί να αποφασίσει την εξέταση μαρτύρων, πραγματογνωμόνων και διαδίκων, χωρίς αυτοί να παρίστανται στην αίθουσα συνεδρίασής του. Η εξέταση μεταδίδεται συγχρόνως με ήχο και εικόνα στην αίθουσα συνεδρίασης του δικαστηρίου και στον τόπο εξέτασης των μαρτύρων, πραγματογνωμόνων και διαδίκων. Η εξέταση αυτή, η οποία θεωρείται ότι διεξάγεται ενώπιον του δικαστηρίου, έχει την ίδια αποδεικτική ισχύ με την εξέταση στο ακροατήριο¹⁵⁸. Ο Ν. 4700/2020 επιτρέπει, επίσης, τη χρήση ΤΠΕ για εξέταση μαρτύρων, πραγματογνωμόνων και διαδίκων χωρίς αυτοί να παρίστανται στην αίθουσα συνεδρίασης του Δικαστηρίου, για την τήρηση των βιβλίων συναφών με τη διεκπεραίωση των εργασιών του και για καταβολή παραβόλων, δικαστικών ενσήμων και λοιπών τελών τέλη υπέρ του Δημοσίου, των Οργανισμών Τοπικής Αυτοδιοίκησης (εφεξής ΟΤΑ) ή άλλων Νομικών Προσώπων Δημοσίου Δικαίου (εφεξής ΝΠΔΔ)¹⁵⁹.

Ηλεκτρονική Δήλωση Παράστασης

Ο Ν. 4764/2020 πρόβλεψε πως οι δηλώσεις παράστασης στα διοικητικά δικαστήρια μπορούν να συντάσσονται και ηλεκτρονικά, μέσω της Ενιαίας Ψηφιακής Πύλης της Δημόσιας Διοίκησης, και να υποβάλλονται ηλεκτρονικά στη διεύθυνση ηλεκτρονικού ταχυδρομείου της γραμματείας του εκάστοτε δικαστηρίου¹⁶⁰.

2.3.3. Πολιτική Δικαιοσύνη

Ηλεκτρονική Κατάθεση

Στο πεδίο της πολιτικής δικαιοσύνης η δυνατότητα υποβολής δικογράφων με ηλεκτρονικά μέσα έρχεται στο προσκήνιο με τον Ν. 3994/2011¹⁶¹, εφόσον αυτά φέρουν προηγμένη ηλεκτρονική υπογραφή. Τα τελευταία θεωρούνται κατατεθειμένα, αφού επιστραφούν στον αποστολέα του εγγράφου από το δικαστήριο ηλεκτρονική απόδειξη, που θα φέρει προηγμένη ηλεκτρονική υπογραφή και αυτή¹⁶². Δεν περιορίζεται στην κατάθεση, αλλά επεκτείνεται και σε ρύθμιση όμοιου τρόπου επίδοσης¹⁶³ και είναι πλούσιος σε

¹⁵⁸ Ν. 4635/2019, όπ.π., άρθρ. 79.

¹⁵⁹ Ν. 4700/2020, όπ.π., άρθρ. 17 παρ. 2.

¹⁶⁰ Ν. 4764/2020, όπ.π., άρθρ. 157.

¹⁶¹ Ν. 3994/2011, Εξορθολογισμός και βελτίωση στην απονομή της πολιτικής δικαιοσύνης και άλλες διατάξεις. (ΦΕΚ 165/Α/25-7-2011).

¹⁶² Όπ.π., άρθρ. 9,20.

¹⁶³ Όπ.π., άρθρ. 10.

εξουσιοδοτικές διατάξεις που συμπλήρωσαν το κανονιστικό πλαίσιο προς μια ψηφιοποιημένη δικαιοσύνη.

Με το ΠΔ 25/2012¹⁶⁴ και την εισαγωγή ενός ενιαίου συστήματος ηλεκτρονικής κατάθεσης δικογράφων στα πολιτικά δικαστήρια με την υποστήριξη των δικηγορικών συλλόγων της χώρας έμελλε να σηματοδοτηθεί ουσιαστικά η αρχή του ψηφιακού ρεύματος¹⁶⁵. Η διαδικασία δεν χαρακτηρίζεται από ιδιαίτερες τεχνικές δυσχέρειες. Πιο συγκεκριμένα, η ταυτοποίηση του δικηγόρου γίνεται με μια αυτοματοποιημένη διαδικασία. Εν συνεχεία, ο δικηγόρος καταχωρεί το είδος του δικογράφου και το αντικείμενο διαφοράς, διαλέγοντας από τους οικείους πίνακες, επιλέγει ημερομηνία δικασίμου και αριθμό πινακίου και συμπληρώνει τα στοιχεία των διαδίκων. Μετά την ως άνω καταχώριση, επισυνάπτει το σώμα του δικογράφου, αφού το έχει προηγουμένως υπογράψει ηλεκτρονικά, και το αποστέλλει στη γραμματεία του δικαστηρίου. Εκείνη με την σειρά της απαντά με την αποστολή του αντιγράφου της έκθεσης κατάθεσης, το οποίο και αναρτά στην οικεία θέση της ιστοσελίδας του δικαστηρίου, όπου δίδεται ασφαλή πρόσβαση μόνο στον καταθέσαντα δικηγόρο¹⁶⁶. Ανάλογη διαδικασία ακολουθείται και για την χορήγηση πιστοποιητικών σε ψηφιακή μορφή¹⁶⁷. Για την εξασφάλιση της αξιοπιστίας απαιτείται διαφάνεια και επιχειρησιακή συνέχεια μέσω παρακολούθησης και ελέγχου ορθότητας όλων των σταδίων της διαδικασίας και κάθε επιμέρους ενέργειας, αλλά και μέσω εξατομικευμένης ενημέρωσης όλων των εμπλεκόμενων¹⁶⁸. Οι φορείς καλούνται να εγγυηθούν την τεχνική υποστήριξη του συστήματος, μεριμνώντας τα τηρούμενα ηλεκτρονικά αρχεία των δικαστηρίων να πληρούν τους όρους και προϋποθέσεις ασφαλείας και να εγγυώνται την ακεραιότητα, αυθεντικότητα, εμπιστευτικότητα, και την ποιότητα των εγγράφων, καθώς και την προστασία των περιεχόμενων σε αυτά δεδομένων και λοιπών πληροφοριών¹⁶⁹.

Ως ένα πολύ σημαντικό εργαλείο προς διευκόλυνση και επιτάχυνση της διαδικασίας της δίκης έχει αναδειχθεί η ηλεκτρονική κατάθεση προτάσεων και σχετικών εγγράφων

¹⁶⁴ ΠΔ 25/2012, Ηλεκτρονική κατάθεση δικογράφων, χορήγηση πιστοποιητικών και λοιπών εγγράφων από τα Δικαστήρια της χώρας (ΦΕΚ 53/Α/12-3-2012).

¹⁶⁵ Γγγλεζάκης, Ι. (2012). 'Ηλεκτρονική κατάθεση δικογράφων, χορήγηση πιστοποιητικών και λοιπών εγγράφων από τα δικαστήρια (ΠΔ 25/2012)', ΣΥΝΗΓΟΡΟΣ 90. σσ. 72 επ..

¹⁶⁶ ΠΔ 25/2012, Όπ.π., άρθρ. 2.

¹⁶⁷ Όπ.π., άρθρ. 5.

¹⁶⁸ Όπ.π., άρθρ. 1,6.

¹⁶⁹ Όπ.π., άρθρ. 3-4,7.

που ήρθε να συμπληρώσει με το ΠΔ 150/2013¹⁷⁰ την ήδη θεσμοθετηθείσα ηλεκτρονική κατάθεση των δικογράφων. Η τελευταία λαμβάνει χώρα στο πλαίσιο ενός ενιαίου συστήματος ηλεκτρονικής κατάθεσης σε όλα τα πολιτικά δικαστήρια και τους δικηγορικούς συλλόγους της χώρας, με την χρήση προηγμένης ηλεκτρονικής υπογραφής, ώστε να διασφαλίζονται η διαφάνεια, ο έλεγχος, η αξιοπιστία, η συνέχεια της υπηρεσίας, αλλά και η υποστήριξη και ενημέρωση των εμπλεκόμενων φορέων¹⁷¹. Ακολουθείται όμοια διαδικασία με αυτή που περιγράφηκε ανωτέρω για την κατάθεση δικογράφων με ηλεκτρονικό τρόπο ως προς την είσοδο του δικηγόρου στο πληροφοριακό σύστημα και την επιλογή των απαραίτητων στοιχείων. Ακολούθως, το αρμόδιο δικαστήριο ενημερώνει τον καταθέτη για το εμπρόθεσμο ή εκπρόθεσμο του αιτήματος και το επιτρεπτό ή μη της κατάθεσης. Σε περίπτωση έγκρισης, πραγματοποιείται η ηλεκτρονική πληρωμή, έπεται η επισύναψη των ηλεκτρονικά υπογεγραμμένων προτάσεων και των σχετικών εγγράφων (αποδεικτικών μέσων και διαδικαστικών εγγράφων) και η αποστολή τους, ενώ η διαδικασία ολοκληρώνεται με την αποστολή απάντησης- απόδειξης από το πληροφοριακό σύστημα του δικαστηρίου στην ηλεκτρονική διεύθυνση του καταθέτοντα, η οποία περιλαμβάνει την έκθεση κατάθεσης, αλλά και τυχόν ζητηθέντα αντίγραφα. Τα τελευταία φέρουν ηλεκτρονική υπογραφή και λογίζονται ως επίσημα αντίγραφα¹⁷². Όλα διατηρούνται σε ηλεκτρονικό αρχείο¹⁷³. Στη διαδικασία αυτή συνεισφέρουν τόσο το ίδιο το δικαστήριο¹⁷⁴ όσο και οι δικηγορικοί σύλλογοι¹⁷⁵. Σε περίπτωση τεχνικού σφάλματος, πραγματοποιείται αυτόματη ενημέρωση του δικηγόρου από το σύστημα, το οποίο ενημερώνει περί μη ολοκλήρωσης της διαδικασίας¹⁷⁶.

Ίδιες προβλέψεις συναντά κανείς και στον Ν. 4335/2015¹⁷⁷ που τροποποιεί κάποια άρθρα του ΚΠολΔ. Έτσι, σημειώνει πως τα δικόγραφα πάσης φύσεως¹⁷⁸, προτάσεις και προσθήκες¹⁷⁹ είναι δυνατόν να υποβάλλονται και με ηλεκτρονικά μέσα, εφόσον φέρουν

¹⁷⁰ ΠΔ 150/2013, Ηλεκτρονική κατάθεση προτάσεων και σχετικών εγγράφων (αποδεικτικών μέσων και διαδικαστικών εγγράφων) ενώπιον των πολιτικών δικαστηρίων (ΦΕΚ 234/Α/1-11-2013).

¹⁷¹ Όπ.π., άρθρ. 1.

¹⁷² Όπ.π., άρθρ. 2.

¹⁷³ Όπ.π., άρθρ. 6.

¹⁷⁴ Όπ.π., άρθρ. 3.

¹⁷⁵ Όπ.π., άρθρ. 4.

¹⁷⁶ Όπ.π., άρθρ. 5.

¹⁷⁷ Ν.4335/2015, Επείγοντα μέτρα εφαρμογής του ν. 4334/2015 (ΦΕΚ 87/Α/23-7-2015).

¹⁷⁸ Όπ.π., άρθρ. 1, τροποποιητικό του άρθρ. 119 παρ. 2 ΚΠολΔ.

¹⁷⁹ Όπ.π., άρθρ. 1, τροποποιητικό του άρθρ. 237 παρ. 6 ΚΠολΔ.

προηγμένη ηλεκτρονική υπογραφή. Κατά τον ίδιο τρόπο είναι δυνατό να υποβάλλονται και τα επικαλούμενα με τις προτάσεις αποδεικτικά μέσα. Θεωρούνται ότι κατατέθηκαν, εφόσον επιστραφεί στον αποστολέα του εγγράφου από το δικαστήριο σχετική ηλεκτρονική απόδειξη. Το πινάκιο¹⁸⁰ και το βιβλίο¹⁸¹ του δικαστηρίου μπορούν να τηρούνται ηλεκτρονικά και η γνωστοποίηση της δικασίμου να γίνεται μέσω ηλεκτρονικού μηνύματος στη διεύθυνση ηλεκτρονικού ταχυδρομείου των διαδίκων. Στο τέλος του νόμου αυτού εμφανίζεται και πρόβλεψη για ηλεκτρονικό πλειστηριασμό που έμελλε να υλοποιηθεί αργότερα¹⁸².

Ηλεκτρονική Διεξαγωγή Αποδείξεων

Η δυνατότητα τέλεσης διαδικαστικών πράξεων και διεξαγωγής μαρτυρικής εξέτασης από απόσταση σε ελληνικό έδαφος εισήχθη πρώτη φορά με το άρθρο 28 του Ν. 3994/2011¹⁸³, αντικαθιστώντας το άρθρο 270 του Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας (εφεξής ΚΠολΔ). Μολαταύτα, οι ρυθμίσεις που προέβλεπε εξαρτήθηκαν από την έκδοση ΠΔ, που συντελέστηκε πράγματι δύο χρόνια μετά με το ΠΔ 142/2013¹⁸⁴. Πλέον, μετά τον Ν. 4335/2015¹⁸⁵ οι προαναφερόμενες διατάξεις συμπεριλαμβάνονται στο άρθρο 237 ΚΠολΔ, στις παραγράφους 10 και 11¹⁸⁶. Αφού προχωρά σε έναν προσδιορισμό των επίμαχων όρων (τηλεοπτική συνεδρίαση, τηλεσυζήτηση, τηλεκατάθεση-τηλεξέταση, πρόσωπα που δεν παρευρίσκονται στην αίθουσα του δικαστηρίου, αίθουσα τηλεοπτικής συνεδρίασης, αίθουσα συνεδρίασης του δικαστηρίου και απομακρυσμένος τόπος)¹⁸⁷, συνεχίζει με την παράθεση ορισμένων εγγυήσεων για τη διασφάλιση της καταλληλότητας του εξοπλισμού, την προστασία των προσωπικών δεδομένων και την παροχή δυνατότητας αποστολής εγγράφων με ψηφιακά μέσα¹⁸⁸. Εντός του νομοθετήματος προβλέπεται παράλληλα και αυτεπάγγελτη ενέργεια του δικαστηρίου, αλλά και επίσπευση της διαδικασίας από τον

¹⁸⁰ Όπ.π., άρθρ. 1, τροποιοητικό του άρθρ. 237 παρ. 4 ΚΠολΔ.

¹⁸¹ Όπ.π., άρθρ. 1, τροποιοητικό του άρθρ. 237 παρ. 9 ΚΠολΔ.

¹⁸² Όπ.π., άρθρ. 9, παρ. 16, στ. ε.

¹⁸³ Ν. 3994/2011, Εξορθολογισμός και βελτίωση στην απονομή της πολιτικής δικαιοσύνης και άλλες διατάξεις. όπ.π..

¹⁸⁴ ΠΔ 142/2013, Εφαρμογή της τηλεοπτικής συνεδρίασης σύμφωνα με τις διατάξεις του ΚΠολΔ (ΦΕΚ 227/Α/23-10-2013).

¹⁸⁵ Ν. 4335/2015, Επείγοντα μέτρα εφαρμογής του ν. 4334/2015 (Α' 80) (ΦΕΚ 87/Α/23-7-2015).

¹⁸⁶ Άνθιμος, Α. (2018) 'Εφαρμογή της τηλεοπτικής συνεδρίασης στην πολιτική δίκη', ΣΥΝΗΓΟΡΟΣ 126. σσ. 66-67.

¹⁸⁷ ΠΔ 142/2013, όπ.π., άρθρ. 1.

¹⁸⁸ Ό.π., άρθρ. 2.

διάδικο μέσω αίτησής του που θα απευθύνεται στην γραμματεία του δικαστηρίου και ως προς την αποδοχή ή την απόρριψη της οποίας το τελευταίο απολαμβάνει διακριτική ευχέρεια¹⁸⁹. Η συζήτηση διεξάγεται κατά τις διατάξεις του ΚΠολΔ, χωρίς να μεταβάλλεται το δικονομικό πλαίσιο της αποδεικτικής διαδικασίας¹⁹⁰, ενώ ρυθμίζει και αντίστοιχα με το 258 ΚΠολΔ το ζήτημα των πρακτικών¹⁹¹.

Συνεπώς, χάρις στις παραπάνω ρυθμίσεις είναι δυνατή η διεξαγωγή αποδείξεων με τηλεδιάσκεψη, είτε με τη συμμετοχή δικαστηρίου στο αιτούν κράτος μέλος, είτε απευθείας από δικαστήριο του κράτους μέλους αυτού μόνο στο Πρωτοδικείο Αθηνών, προς το παρόν. Επιπρόσθετα, καθίσταται εφικτή η εξέταση μέσω εικονοτηλεδιάσκεψης μαρτύρων, διαδίκων, πραγματογνωμόνων σε κατάλληλα διαμορφωμένη αίθουσα Δικαστηρίου ή ελληνικής προξενικής αρχής στο εξωτερικό στην ελληνική γλώσσα και με την παρουσία διερμηνέα.

Ηλεκτρονικοί Πλειστηριασμοί

Μη απολύτως συνυφασμένα με την απονομή δικαιοσύνης, αλλά συναρτώμενα εμμέσως με αυτή, τα δυο ΠΔ εισήγαγαν νέες ρυθμίσεις ως προς τις δημοσιεύσεις στην διαδικασία πλειστηριασμού. Έτσι, με το ΠΔ 67/2015¹⁹² προβλέφθηκε η ηλεκτρονική δημοσίευση αποσπάσματος περίληψης της κατασχετήριας έκθεσης στην ιστοσελίδα πλειστηριασμών του Ενιαίου Ταμείου Ανεξάρτητα Απασχολούμενων Τομέα Ασφάλισης Νομικών (εφεξής ΕΤΑΑΤΑΝ) από τον αρμόδιο δικαστικό επιμελητή ή συμβολαιογράφο¹⁹³. Μετά την πληρωμή από τον χρήστη¹⁹⁴ γίνεται αυτόματα η δημοσίευση, για την οποία ενημερώνεται με την αποστολή μηνύματος στο ηλεκτρονικό του ταχυδρομείο. Οι δημοσιεύσεις αυτές που προορίζονται και για δικαστική χρήση είναι διαθέσιμες σε όλους στην ιστοσελίδα του ΕΤΑΑΤΑΝ¹⁹⁵, ο οποίος είναι υπεύθυνος για τη διαχείριση και την

¹⁸⁹ Ο.π., άρθρ. 3.

¹⁹⁰ Ο.π., άρθρ. 4.

¹⁹¹ Ο.π., άρθρ. 5.

¹⁹² ΠΔ 67/2015, Διαδικασία ηλεκτρονικής δημοσίευσης αποσπάσματος κατασχετήριας έκθεσης και περιλήψεων πράξεων και δηλώσεων στην ιστοσελίδα δημοσιεύσεων πλειστηριασμών του Ενιαίου Ταμείου Ανεξάρτητα Απασχολούμενων Τομέα Ασφάλισης Νομικών (ΕΤΑΑΤΑΝ) (ΦΕΚ 110/Α/17-9-2015).

¹⁹³ Ο.π., άρθρ. 1.

¹⁹⁴ Ο.π., άρθρ. 2.

¹⁹⁵ Ο.π., άρθρ. 3.

ομαλή λειτουργία του πληροφοριακού συστήματος¹⁹⁶. Την νομοθεσία αυτή ήρθε να συμπληρώσει το ΠΔ 95/2016¹⁹⁷, προβλέποντας την ηλεκτρονική δημοσίευση απόφασης δικαστηρίου στην ιστοσελίδα δημοσιεύσεων πλειστηριασμών. Η τελευταία πραγματοποιείται με την συμμετοχή της γραμματείας του αρμοδίου δικαστηρίου, η οποία καταχωρεί τα στοιχεία της υπόθεσης και τα επισυναπτόμενα έγγραφα στην ειδικά διαμορφωμένο σύστημα του ΕΤΑΑΤΑΝ¹⁹⁸, στο οποίο έχει πρόσβαση, με μηδενικό κόστος¹⁹⁹. Ενημερώνεται ως προς την επιτυχή δημοσίευση της απόφασης που διατίθεται πλέον ελεύθερα στο κοινό²⁰⁰. Και σε αυτή την περίπτωση δεν παύουν να ισχύουν οι υποχρεώσεις που φέρει τόσο ο διαχειριστής του κεντρικού συστήματος, δηλαδή το ΕΤΑΑΤΑΝ ως προς την συντήρηση και την εύρυθμη λειτουργία των υποδομών του, όσο και ο χρήστης, δηλαδή η εκάστοτε γραμματεία του δικαστηρίου, ως προς την μυστικότητα και την προστασία των δεδομένων των εμπλεκόμενων προσώπων²⁰¹.

Ηλεκτρονικό Πινάκιο

Με το ΠΔ 19/2017²⁰² προβλέπεται η εγγραφή της υπόθεσης στο ηλεκτρονικό πινάκιο, η καταχώριση της διάταξης στο ηλεκτρονικό βιβλίο διατάξεων καθώς και η ηλεκτρονική ενημέρωση των διαδικών, κατά το άρθρο 226 και 237 ΚΠολΔ. Το ηλεκτρονικό πινάκιο διαθέτει τα αναγκαία στοιχεία (ημερομηνία, αύξοντα αριθμό πινακίου, δικαστήριο, κτίριο, αίθουσα, γενικό ή/και ειδικό αριθμό κατάθεσης, όνομα και επώνυμο διαδικών, καθώς και όνομα και επώνυμο πληρεξουσίων δικηγόρων). Η καταχώριση των στοιχείων των πληρεξουσίων δικηγόρων των διαδικών γίνεται, όπου αυτό είναι εφικτό, με την αξιοποίηση βάσεων δεδομένων των δικηγορικών συλλόγων ή της Ολομέλειας τους, ενώ η ταυτοποίηση τους πραγματοποιείται βάσει στοιχείων, όπως ο αριθμός μητρώου οικείου δικηγορικού

¹⁹⁶ Οπ.π., άρθρο. 4.

¹⁹⁷ ΠΔ 95/2016, Διαδικασία ηλεκτρονικής δημοσίευσης απόφασης δικαστηρίου στην ιστοσελίδα δημοσιεύσεων πλειστηριασμών του Ενιαίου Ταμείου Ανεξάρτητα Απασχολούμενων Τομέα Ασφάλισης Νομικών (ΕΤΑΑ-ΤΑΝ), μετά από την άσκηση ανακοπής σύμφωνα με το άρθρο 954 παρ. 4 του (ΦΕΚ 162/Α/7-9-2016).

¹⁹⁸ Οπ.π., άρθρο. 1.

¹⁹⁹ Οπ.π., άρθρο. 2.

²⁰⁰ Οπ.π., άρθρο. 3.

²⁰¹ Οπ.π., άρθρο. 4.

²⁰² ΠΔ 19/2017, Εγγραφή της υπόθεσης στο ηλεκτρονικό πινάκιο, καταχώριση της διάταξης στο ηλεκτρονικό βιβλίο διατάξεων και ηλεκτρονική ενημέρωση των διαδικών, κατά το άρθρο 237 του Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας (ΦΕΚ 33/Α/17-3-2017).

συλλόγου, το όνομα, το επώνυμο και η διεύθυνση ηλεκτρονικού ταχυδρομείου²⁰³. Ο γραμματέας, που είναι υπεύθυνος για τη σύνταξη του πινακίου εγγράφει την υπόθεση στο ηλεκτρονικό πινάκιο και καταχωρίζει τη διάταξη στο ηλεκτρονικό βιβλίο διατάξεων, ενέργειες που ισχύουν ως κλήτευση όλων των διαδίκων²⁰⁴. Με πρωτοβουλία του γραμματέα γνωστοποιείται η δικάσιμος που ορίστηκε με την αποστολή ηλεκτρονικού μηνύματος στη διεύθυνση ηλεκτρονικού ταχυδρομείου των διαδίκων. Το ηλεκτρονικό πινάκιο και το ηλεκτρονικό βιβλίο διατάξεων αναρτώνται στην οικεία ιστοσελίδα²⁰⁵.

Στον Ν. 4764/2020²⁰⁶ που περιείχε και προβλέψεις για την διοικητική δικαιοσύνη, όσον αφορά την πολιτική επαναδιατυπώνει ορισμένες βασικές θέσεις. Μια από αυτές είναι η ηλεκτρονική τήρηση του πινακίου ή του εκθέματος²⁰⁷ και η δυνατότητα ηλεκτρονικής επικοινωνίας με τις γραμματείες των πολιτικών και των ποινικών δικαστηρίων²⁰⁸.

Ηλεκτρονικά Έγγραφα

Ο Ν. 4700/2020²⁰⁹ είναι, χωρίς αμφιβολία, το πιο κομβικό νομοθέτημα της τελευταίας δεκαετίας, επειδή προσπάθησε να συστηματοποιήσει επιμέρους ρυθμίσεις και να προωθήσει έναν ψηφιακό μετασχηματισμό που επέβαλε, πλέον, και η πανδημία. Αν και στον τομέα της δικαιοσύνης δεν προχώρησε σε ειδικότερες, εις βάθος ρυθμίσεις προέβλεψε την σύνταξη της Βίβλου Ψηφιακού Μετασχηματισμού²¹⁰ και την ισχύ των ηλεκτρονικών δημοσίων²¹¹ και ιδιωτικών εγγράφων ενώπιον και των δικαστηρίων²¹².

2.3.4. Πρωτοβουλίες

ΟΣΔΔΥ-ΔΔ

²⁰³ Όπ.π., άρθρ. 3.

²⁰⁴ Όπ.π., άρθρ. 6

²⁰⁵ Όπ.π., άρθρ. 8.

²⁰⁶ Ν. 4764/2020 Ρυθμίσεις για την προστασία της δημόσιας υγείας από τις συνέπειες της πανδημίας του κορωνοϊού COVID-19, την ενίσχυση των μέσων μαζικής μεταφοράς, την επιτάχυνση της απονομής των συντάξεων, τη ρύθμιση οφειλών προς τους Οργανισμούς Επικής Αυτοδιοίκησης και και άλλες κατεπείγουσες διατάξεις, όπ.π..

²⁰⁷ Όπ.π., άρθρ. 158 παρ. 1.

²⁰⁸ Όπ.π., άρθρ. 158 παρ. 2,3 και άρθρ. 159 παρ. 1,2.

²⁰⁹ Ν. 4727/2000, Ψηφιακή Διακυβέρνηση (Ενσωμάτωση στην Ελληνική Νομοθεσία της Οδηγίας (ΕΕ) 2016/2102 και της Οδηγίας (ΕΕ) 2019/1024) Ηλεκτρονικές Επικοινωνίες (Ενσωμάτωση στο Ελληνικό Δίκαιο της Οδηγίας (ΕΕ) 2018/1972) και άλλες διατάξεις (ΦΕΚ 184/Α/23-9-2020).

²¹⁰ Όπ.π., άρθρ. 5.

²¹¹ Όπ.π., άρθρ. 14.

²¹² Όπ.π., άρθρ. 15.

Μια πρωτοβουλία που έκανε την εμφάνιση της από τις αρχές της προηγούμενης δεκαετίας υπήρξε το Ολοκληρωμένο Σύστημα Διαχείρισης Δικαστικών Υποθέσεων Διοικητικής Δικαιοσύνης (εφεξής ΟΣΔΔΥ-ΔΔ). Το τελευταίο έχει ως βάση ένα κεντρικό σύστημα διαχείρισης υποθέσεων των διοικητικών δικαστηρίων της χώρας, στις οποίες συγκαταλέγονται η καταχώρηση, ταυτοποίηση, τροποποίηση, αναζήτηση και παρακολούθηση τους και την ανάπτυξη και θέση σε λειτουργία κεντρικού ηλεκτρονικού ταχυδρομείου. Μέσω αυτού παρέχεται η δυνατότητα ηλεκτρονικής κοινοποίησης κλήσεων και αποφάσεων και ηλεκτρονικής κατάθεσης δικογράφων. Εν εξελίξει βρίσκεται η σύσταση ενός «Εθνικού Αριθμού Υπόθεσης», που θα ταυτοποιεί μοναδικά μια υπόθεση στην πορεία εξέλιξής της, ασχέτως του επιληφθέντος, κατά περίπτωση δικαστηρίου, και θα δίνει δυνατότητα άμεσης ηλεκτρονικής μεταφοράς των φακέλων δικογραφίας από το ένα δικαστήριο στο άλλο. Η παροχή ψηφιακής υπογραφής για το σύνολο των δικαστικών λειτουργιών και δικαστικών υπαλλήλων της διοικητικής δικαιοσύνης και η ψηφιοποίηση των μητρώων τους έχουν ενταχθεί στα προγραμματικά σχέδια²¹³, ενώ δεν αποκλείονται και προοπτικές ένταξης σε αυτό καινοτόμων τεχνολογιών²¹⁴.

ΟΣΔΔΥ- ΠΠ

Ως η πιο σημαντική, ίσως, πρωτοβουλία, στον τομέα της πολιτικής και ποινικής δικαιοσύνης χαρακτηρίστηκε το Ολοκληρωμένο Σύστημα Διαχείρισης Δικαστικών Υποθέσεων Πολιτικής & Ποινικής Δικαιοσύνης (εφεξής ΟΣΔΔΥ-ΠΠ). Γίνεται λόγος για ένα κεντρικό πληροφοριακό σύστημα που διαιρείται σε πρόσθετα υποσυστήματα. Σε αυτό έχουν, μέχρι στιγμής, διασυνδεθεί τα πολιτικά και ποινικά δικαστήρια Αθηνών, Πειραιώς, Θεσσαλονίκης και Χαλκίδας, καθώς και ο Αρχιεπίσκοπος και η Εισαγγελία του Αρχιεπισκόπου, αλλά σταδιακά πρόκειται να επεκταθεί και στα υπόλοιπα δικαστήρια της χώρας, αφού μονάχα καθ' αυτόν τον τρόπο θα επιτευχθεί η επιτάχυνση της απονομής της δικαιοσύνης και η αναβάθμιση της ποιότητας των υπηρεσιών προς όλους τους μετέχοντες στις διαδικασίες της.

Η διαλειτουργικότητα του με άλλα πληροφοριακά συστήματα δημοσίων φορέων και του ίδιου του Υπουργείου Δικαιοσύνης αναμένεται να αναδείξει τον κομβικό του ρόλο στην

²¹³ Τρουλινός, Ε. (2020) 'Ολοκληρωμένο Σύστημα Διαχείρισης Δικαστικών Υποθέσεων Διοικητικής Δικαιοσύνης. Προβλήματα-Προοπτικές'. *Θεωρία και Πράξη Διοικητικού Δικαίου* (ΘΠΔΔ) 2. σσ. 7.

²¹⁴ Τρουλινός, Ε. (2020). 'Οι προοπτικές της Τεχνητής Νοημοσύνης στο ΟΣΔΔΥ-ΔΔ'. *ΔΙΤΕ* 3. σσ. 3 επ..

μείωση της γραφειοκρατίας, την αριότερη εξυπηρέτηση των πολιτών και την ορθολογικότερη διοίκηση της δικαστικής εξουσίας. Η διαδικτυακή πύλη solon.gov.gr., μέσω της οποίας επιτρέπεται η ηλεκτρονική κατάθεση δικογράφων, η ηλεκτρονική παρακολούθηση πορείας υποθέσεων, η ηλεκτρονική αναζήτηση πινακίων και εκθεμάτων, η ηλεκτρονική κατάθεση αιτήσεων για έκδοση πιστοποιητικών και η ενημέρωση πολιτών και επαγγελματιών είναι η κορωνίδα του συστήματος αυτού²¹⁵. Μια τέτοια διαπίστωση δεν συνεπάγεται, σαφώς, την απουσία περιθωρίων βελτίωσης. Αντιθέτως, πρέπει να υλοποιηθούν άλλες ενέργειες που θα έχουν μια διπλή κατεύθυνση, ικανοποιώντας την επιθυμία τόσο για «ηλεκτρονική δικαιοσύνη για την πελατεία» όσο και για «ηλεκτρονική δικαιοσύνη για το προσωπικό»²¹⁶ και θα επιτρέψουν την διασύνδεση και των δύο δικαιοδοσιών.

ΟΣΠΔ

Ως Ολοκληρωμένο Σύστημα Πρακτικών Δικαστηρίων (εφεξής ΟΣΠΔ) περιγράφεται το πληροφορικό εκείνο σύστημα με όλες τις υποδομές για την ψηφιακή καταγραφή, αρχειοθέτηση και διάθεση των πρακτικών των συνεδριάσεων των δικαστηρίων και η ψηφιακή καταγραφή, αποθήκευση και διάθεση των πρακτικών των συνεδριάσεων στα εφετεία (πολιτικά και ποινικά), πρωτοδικεία και ειρηνοδικεία της χώρας. Στις βασικές λειτουργίες συγκαταλέγονται η δημιουργία και η επεξεργασία πινακίων, η δημιουργία νέας ηχογράφησης και η επεξεργασία αποηχογραφημένων συνεδριάσεων από πλευράς των υπαλλήλων των δικαστηρίων, αλλά και η παροχή υπηρεσιών σε σχέση με τα πρακτικά αυτά στους ενδιαφερόμενους πολίτες και επαγγελματίες.

Βίβλος Ψηφιακού Μετασχηματισμού 2020-2025

Η Βίβλος Ψηφιακού Μετασχηματισμού²¹⁷ αποτελεί το πιο σημαντικό εργαλείο ηπίου δικαίου της εγχώριας νομοθεσίας που προβλέφθηκε πρώτη φορά στον Ν. 4727/2020²¹⁸. Έχει

²¹⁵ Τίτσιας, Δ. (2021) 'Η ψηφιοποίηση της δικαστικής συνεργασίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση και η δυναμική της επίδραση στο ελληνικό δικαστικό σύστημα'. όπ.π.. σσ. 1345.

²¹⁶ Λυμπερόπουλος, Π., Κοσμίδης, Χ. (2015) Ηλεκτρονική Δικαιοσύνη. Στο: Συμβολή για την Αποτελεσματικότητα της Δικαιοσύνης. Εταιρία Δικαστικών Μελετών. επιμ. Κοριατοπούλου, Π.. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.

της Εταιρίας Δικαστικών Μελετών, Συμβολή για την Αποτελεσματικότητα της Δικαιοσύνης, ό.π.. σσ. 233-238,

²¹⁷ Βίβλος Ψηφιακού Μετασχηματισμού - Εθνική ψηφιακή στρατηγική 2020-2025, ΥΑ 120301 ΕΞ 2021 (ΦΕΚ 2894/Β/5-7-2021).

²¹⁸ Ν. 4727/2000, όπ. π., άρθρ. 5.

πενταετή ορίζοντα και επικαιροποιείται υποχρεωτικά σε ετήσια βάση, ανάλογα με τις ιδιαίτερες συνθήκες και τις τεχνολογικές εξελίξεις. Σε αυτήν αποτυπώνεται η εθνική ψηφιακή στρατηγική, η οποία θα καθορίσει τις αναγκαίες εκείνες ενέργειες που θα οδηγήσουν στον ψηφιακό μετασχηματισμό της χώρας. Κατ' ουσίαν, συνιστά μια καταγραφή των εν εξελίξει έργων, αλλά και όλων των μελλοντικώς προγραμματισμένων παρεμβάσεων στις τεχνολογικές υποδομές του κράτους, στην εκπαίδευση και κατάρτιση του πληθυσμού για την απόκτηση ψηφιακών δεξιοτήτων, καθώς και στον τρόπο αξιοποίησης της ψηφιακής τεχνολογίας στους τομείς της οικονομίας και της δημόσιας διοίκησης. Το εν λόγω κείμενο δεν αρκείται σε μια απλή παράθεση σχεδίων, αλλά εισχωρεί βαθύτερα, στις κατευθυντήριες αρχές, το πλαίσιο υλοποίησης αλλά και τους άξονες όλων εκείνων των δράσεων που θα δώσουν σάρκα και οστά στον ψηφιακό μετασχηματισμό.

Από τους θιγόμενους τομείς δημόσιας πολιτικής δεν θα μπορούσε να λείπει η δικαιοσύνη²¹⁹, με την σχετική στρατηγική να έχει ως απώτερο στόχο την βελτίωση, την αποτελεσματικότητα και την εξασφάλιση ποιότητας των υπηρεσιών του συστήματος απονομής δικαιοσύνης. Ειδικότερα, οι στόχοι αυτοί θα πρέπει να ενισχύουν την επιτάχυνση των διαδικασιών, την εμπέδωση της ανεξαρτησίας της δικαιοσύνης και την διαφάνεια, αλλά και τη βελτίωση των συνθηκών για τους λειτουργούς της και τους πολίτες. Ακόμη, ως σημαντικοί στόχοι τίθενται ο περιορισμός στο ελάχιστο των ανθρωπίνων λαθών, το «άνοιγμα» της δικαιοσύνης στους πολίτες, η άμεση εξυπηρέτησή τους και η ενίσχυση της λογοδοσίας.

Με κριτήριο την επίτευξη των περιγραφέντων στόχων η Βίβλος διακρίνει μεταξύ γενικότερων μεταρρυθμίσεων και ειδικότερων παρεμβάσεων. Ως προαπαιτούμενη τίθεται η ευθυγράμμιση με την Ευρωπαϊκή Ψηφιακή Στρατηγική για την Ηλεκτρονική Δικαιοσύνη και την Εθνική Ηλεκτρονική Διακυβέρνηση. Δεν θα μπορούσε παρά να συγκαταλεχθεί στην πρώτη κατηγορία η πολυπόθητη δικαστική διαφάνεια μέσω ψηφιακών υπηρεσιών. Προς αυτή την κατεύθυνση θα συνεισφέρει και η ψηφιακή ολοκλήρωση των συστημάτων των δικαστηρίων και του Υπουργείου Δικαιοσύνης. Ως περαιτέρω σκοποί περιγράφονται τόσο η ομογενοποίηση, επιτάχυνση και απλούστευση των διαδικασιών, όσο και η αναβάθμιση μηχανισμών διαχείρισης ελέγχων και η ανάπτυξη εφαρμογών για τη διαχείριση του μαύρου χρήματος και την κατοχύρωση της διανοητικής ιδιοκτησίας. Όλα

²¹⁹ Βίβλος Ψηφιακού Μετασχηματισμού - Εθνική ψηφιακή στρατηγική 2020-2025, κεφ. 9.4., σσ. 286.

αυτά θα στηρίζονται σε έξυπνες υποδομές που θα συμβάλλουν στην μείωση του περιβαλλοντικού αποτυπώματος, των εξόδων και, συνάμα, στην βελτίωση των συνθηκών εργασίας όλων των υπηρετούντων στο δικαστικό σύστημα, πάντοτε λαμβάνοντας υπ' όψιν ζητήματα κυβερνοασφάλειας.

Μεταξύ των στόχων συγκαταλέγονται η ενίσχυση ικανοτήτων έρευνας και καινοτομίας με αξιοποίηση προηγμένων τεχνολογιών, όπως ενδεικτικά η δημιουργία JUSTICE-CLOUD, μέχρι την ενσωμάτωσή τους στο Κυβερνητικό Νέφος Δημόσιου Τομέα, η ομογενοποίηση διαδικασιών και η δημιουργία της «Artificial Intelligence for Justice»/ Τεχνητής Νοημοσύνης (AI/ TN), αρχείων και προετοιμασίας αποφάσεων – (chatbot). Για την βελτιστοποίηση του συστήματος απονομής δικαιοσύνης δεν επαρκούν τα μέτρα τα οποία αναφέρθηκαν, αλλά είναι αναγκαία μια εν συνόλω μεταρρύθμισή του. Σε αυτό θα βοηθούσε η συστηματική συλλογή και επεξεργασία των δικαστικών στατιστικών δεδομένων μέσω των πληροφορικών συστημάτων, για την αποτύπωση της υφιστάμενης κατάστασης σε όλους τους επιμέρους τομείς της δικαιοσύνης, και η αξιολόγησή της, ώστε το αποτέλεσμα αυτών να καθορίσει την διαμόρφωση πολιτικών και να επιτρέψει την υποβολή προτάσεων στα αρμόδια δικαστικά όργανα σχετικά με την ομαλή ροή των υποθέσεων, τον βέλτιστο αριθμό απασχολούμενων στις διάφορες δικαστικές δομές, την αντιμετώπιση δομικών, οργανωτικών και λειτουργικών στρεβλώσεων και, εν γένει, την ταχύτερη και αποτελεσματικότερη απονομή της δικαιοσύνης²²⁰.

Ως προς τα προβλεπόμενα έργα, μια σύντομη παράθεσή τους θεωρείται σκόπιμη, καθώς θα αναδείξει όχι μόνο την πολύ σημαντική συνεισφορά της Βίβλου στην διαμόρφωση πολιτικών και την παραγωγή νομοθεσίας στα επόμενα χρόνια, αλλά και την πραγματική- υλική και μη- μεταβολή που αναμένεται να συντελεστεί εντός του σώματος της ελληνικής δικαιοσύνης. Αρχικά, θα προχωρήσει η δεύτερη φάση ψηφιοποίησης της δικαστικής διαδικασίας στα πολιτικά και ποινικά δικαστήρια και εισαγγελίες μέσω του ΟΣΔΔΥ-ΠΠ, το οποίο θα επεκταθεί στα υπολειπόμενα ποινικά και πολιτικά δικαστήρια και εισαγγελίες της χώρας, πλην εκείνων που συμπεριλήφθηκαν στην πρώτη φάση ψηφιοποίησης, επιτρέποντας την σύσταση ενός ενιαίου κεντρικού συστήματος στο σύνολο των πολιτικών και ποινικών δικαστηρίων της χώρας. Πέραν του παρατεθέντος έργου, στην προγραμματική ατζέντα συγκαταλέγονται αρκετά ακόμα που θα το πλαισιώσουν και θα

²²⁰ Όπ.π., κεφ. 9.4.1., σσ. 286-287.

το ενισχύσουν. Έτσι, προκρίθηκε η αναβάθμιση του ολοκληρωμένου πληροφοριακού συστήματος του Εθνικού Ποινικού Μητρώου (εφεξής ΕΠΜ), η οποία θα επιτρέπει την ηλεκτρονική κατάθεση αίτησης για λήψη αντιγράφου ποινικού μητρώου, χωρίς να απαιτείται φυσική παρουσία για την ταυτοποίηση είτε την ενεργοποίηση λογαριασμού χρήστη. Στους κόλπους του αναμένεται να μεταφερθεί και το σύστημα ECRIS-RI. Η Βίβλος προσανατολίζεται προς μια εκ βάθρων αναβάθμιση του συστήματος τήρησης πρακτικών συνεδριάσεων δικαστηρίων, των κεντρικών και τοπικών υποδομών και του περιφερειακού εξοπλισμού, καθώς και προς την παροχή υπηρεσιών ηχογράφησης και αποηχογράφησης. Στο ίδιο πλαίσιο εντάσσεται και η επέκταση της σύμβασης για την ψηφιακή καταγραφή, αποθήκευση, διάθεση πρακτικών συνεδριάσεων δικαστηρίων με συμπράξεις δημοσίου και ιδιωτικού τομέα (εφεξής ΣΔΙΤ) με χρήση υποδομών και προσωπικού του αναδόχου οποιουδήποτε δικαστηρίου που έχει ενταχθεί στο ΟΣΠΔ, ανεξαρτήτως του δικαστηρίου που πραγματοποιήθηκε μια δικάσιμος, στην ένταξη επιπλέον αιθουσών ακροαματικής διαδικασίας, σε νέες λειτουργικότητες και τροποποιήσεις λογισμικού για υποστήριξη ποινικών δικών, καθώς και σε πρόσθετες υπηρεσίες αποηχογράφησης πρακτικών. Τέλος, δρομολογείται η δημιουργία ενός δικτύου παροχής υπηρεσιών τηλεδιάσκεψης σε δικαστήρια και σωφρονιστικά καταστήματα της χώρας, καλύπτοντας τις ανάγκες των πολιτικών και ποινικών δικαστηρίων, του ανακριτικού έργου και των αιτημάτων δικαστικής συνδρομής, καθώς και ενός πληροφοριακού συστήματος, μέσω του οποίου θα γίνεται η δημοσίευση σε πραγματικό χρόνο της πορείας των πινακίων των πολιτικών δικαστηρίων και των εκθεμάτων των εισαγγελιών, την οποία θα μπορούν να παρακολουθήσουν τα εμπλεκόμενα στη διαδικασία πρόσωπα.

Συγχρόνως, προγραμματίζεται η αναβάθμιση των εφαρμογών του ΟΣΔΔΥ- ΔΔ αφορούσες στο Συμβούλιο της Επικρατείας και στα τακτικά διοικητικά δικαστήρια, η υλοποίηση νέων λειτουργιών, η προσαρμογή στις απαιτήσεις του Γενικού Κανονισμού Προστασίας Δεδομένων (εφεξής ΓΚΠΔ) και η ενίσχυση της κυβερνοασφάλειας. Σε αμφότερα τα συστήματα θα υπάρξει υποστηρίξη διαλειτουργικότητας τόσο μεταξύ τους, όσο και με πρόσθετα συστήματα άλλων φορέων του δημοσίου τομέα. Η δημοσίευση των εκθεμάτων και των διοικητικών δικαστηρίων της χώρας στο διαδίκτυο θα επιτρέπει την έγκαιρη ενημέρωση των ενδιαφερόμενων. Από την ψηφιοποίηση δεν θα μπορούσαν να παραλειφθούν οι εσωτερικές διαδικασίες του Ελεγκτικού Συνεδρίου. Το Υπουργείο Δικαιοσύνης αποσκοπεί στην αναβάθμιση των εφαρμογών ηλεκτρονικού πρωτοκόλλου,

της Τράπεζας Νομικού Περιεχομένου, στην ενίσχυση της κυβερνοασφάλειας του Ολοκληρωμένου Πληροφοριακού Συστήματος του Ελεγκτικού Συνεδρίου, καθώς και στην ψηφιοποίηση σχετικών με το έργο του διοικητικών διαδικασιών μέσω του εμπλουτισμού της ήδη υπάρχουσας ιστοσελίδας του και με έμφαση στη σύνθετη ηλεκτρονική αναζήτηση της ολοένα αυξανόμενης νομολογίας. Όσον αφορά τις υπηρεσίες ελέγχου του Ελεγκτικού Συνεδρίου σε φορείς Γενικής Κυβέρνησης, που εντάσσονται, αν μη τι άλλο, στο ευρύτερο δικαστικό και δημοσιονομικό το έργο, προτείνεται η δημιουργία μιας πλατφόρμας για την πληροφοριακή υποστήριξη των διαδικασιών κατασταλτικού ελέγχου του προς επίτευξη της διαλειτουργικότητας με τα πληροφοριακά συστήματα των ελεγχόμενων για την προσήκουσα και εμπρόθεσμη ανταλλαγή των δεδομένων των εμπλεκόμενων φορέων της Γενικής Κυβέρνησης, καθώς και της εκπαίδευσης του προσωπικού του Ελεγκτικού Συνεδρίου. Με αυτόν τον τρόπο θα καταστεί εφικτή η άμεση επικοινωνία ελεγκτή και ελεγχόμενου, αλλά και η πληροφόρηση ως προς την πορεία και τα αποτελέσματα του ελέγχου.

Αν και δεν εντάσσονται οι ακόλουθες ενέργειες στον σκληρό πυρήνα της απονομής της δικαιοσύνης, αλλά σε ομόκεντρους κύκλους του δικαιοδοτικού έργου είναι εξίσου σημαντικές για τη πραγμάτωση του οράματος της ψηφιοποίησης. Πρώτα από όλα, θα ήταν εξαιρετικά ωφέλιμη για την πληροφόρηση του Υπουργείου Δικαιοσύνης και την χάραξη των πολιτικών του η ανάπτυξη ενός ολοκληρωμένου συστήματος που θα επιτρέπει την συλλογή, επεξεργασία και διάθεση στατιστικών δεδομένων της δικαιοσύνης. Πιο αναλυτικά, μέσω της αξιοποίησης εξελιγμένων τεχνικών εργαλείων και σύγχρονων διαδικασιών, όπως ενδεικτικά αυτές της Αποθήκης Δεδομένων και Επιχειρηματικής Ευφυΐας, θα συλλέγονται πρωτογενή δεδομένα από ποικίλες πηγές, θα ακολουθεί κατάλληλος συνδυασμός τους και, με την χρήση σύγχρονων εργαλείων και τεχνολογιών, θα παράγονται χρήσιμες αναλύσεις και στατιστικές. Η ηλεκτρονική κατάθεση δικογράφων και μηνύσεων που υλοποιείται, προς το παρόν, εν μέρει αναμένεται να επεκταθεί στο σύνολο των δικαιοδοτικών οργάνων και της επικράτειας. Θα υπάρξει δυνατότητα ηλεκτρονικής δήλωσης παράστασης σε δικαστήρια για τη συζήτηση υποθέσεων χωρίς τη φυσική παρουσία των πληρεξουσίων δικηγόρων και δυνατότητα ηλεκτρονικής υποβολής σχετικών εγγράφων, ηλεκτρονικής επίδοσης και κοινοποίησης αστικών, ποινικών και διοικητικών εγγράφων, παρακολούθηση πορείας των υποθέσεων και των μηνύσεων από την κατάθεση μέχρι την αμετάκλητη έκδοση απόφασης ή θέση στο αρχείο και

ηλεκτρονικής πληρωμής παραβόλου. Ως επόμενο βήμα ορίζεται η ψηφιοποίηση των δικαστικών αποφάσεων με την έκδοση και παραλαβή ηλεκτρονικού αντιγράφου δικαστικής απόφασης, αλλά και των ποινικών αποσπασμάτων. Η χρήση εφαρμογών TN για την επεξεργασία αρχείων και την προετοιμασία αποφάσεων για την πύλη e-Justice - Ελληνικής Νομοθεσίας, καθώς και για την ανωνυμοποίηση και ψευδωνυμοποίηση δικαστικών αποφάσεων εντάσσεται μεταξύ των σχεδίων. Κορωνίδα όλων αυτών θα καταλήξει, το δίχως άλλο, η διάπλαση ενός ενιαίου περιβάλλοντος διαλειτουργικότητας στο χώρο της Δικαιοσύνης μεταξύ των ολοκληρωμένων συστημάτων (εφεξής ΟΣ), με την ομογενοποίηση διαδικασιών και δημιουργία της Ενιαίας Ηλεκτρονικής Θυρίδας Δίκης για την εξυπηρέτηση ανταλλαγών δεδομένων μεταξύ των ΟΣΔΔΥ- ΠΠ και ΟΣΔΔΥ- ΔΔ, αλλά και μεταξύ των συστημάτων αυτών με τρίτα της δημόσιας διοίκησης. Το δικαιοδοτικό έργο αναμένεται να επικουρούν και οι εθνικοί ηλεκτρονικοί κατάλογοι πολιτικής και ποινικής δικαιοσύνης. Αυτοί θα συναρτώνται από κωδικοποιημένες και ταξινομημένες ουσιαστικές και δικονομικές διατάξεις που τυγχάνουν εφαρμογής στο πλαίσιο της πολιτικής και ποινικής δικαιοσύνης, παρουσιαζόμενες με τρόπο απλό και κατανοητό για το σύνολο των εμπλεκόμενων, ώστε να έχουν γνώση των εκάστοτε ισχυουσών εθνικών και ενωσιακών κανόνων. Την μετάβαση θα ωθήσει η εκπόνηση ενός αναλυτικού οδηγού και η ανάπτυξη εργαλείων και μηχανισμών αντιστοίχισης με τους καταλόγους υπό την μορφή κωδικολιστών της ποινικής και πολιτικής ροής στο πλαίσιο των υφιστάμενων πληροφοριακών συστημάτων του Υπουργείου Δικαιοσύνης και η διασφάλιση της μεθοδολογίας αντιστοίχισης από την εποπτεύουσα αρχή, ακόμα και μετά το πέρας της υλοποίησης του έργου. Προς διευκόλυνση του έργου των τελευταίων ως προς την διαχείριση της επικαιροποίησης, αντιστοίχισης των ανωτέρω καταλόγων και της οριζόντιας εφαρμογής αυτών από τρίτα συστήματα θα σχεδιαστούν και θα αναπτυχθούν κατάλληλα ηλεκτρονικά εργαλεία.

Ο ψηφιακός μετασχηματισμός δεν θα μπορούσε να αρκестεί μόνο με μεταβολές εντός του χώρου των δικαστηρίων και στις αυστηρά δικαιοδοτικές ή τις άμεσα σχετιζόμενες με αυτές διαδικασίες, αλλά να επεκταθεί και σε όσες εφάπτονται αυτών. Ο Κανονισμός (ΕΕ) 2015/848 περί των διαδικασιών αφερεγγυότητας²²¹ ρυθμίζει μεταξύ άλλων τα θέματα διασύνδεσης των μητρικών αφερεγγυότητας σε εθνικό και ενωσιακό επίπεδο καθώς και τα

²²¹ Κανονισμός (ΕΕ) 2015/848 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, όπ.π., άρθρ. 25-27, 87.

θέματα διασύνδεσης των μητρώων αφερεγγυότητας με τα μητρώα επιχειρήσεων ΓΕΜΗ (Ν. 3419/2005²²² και Ν. 4314/2014²²³). Συνέχεια αυτού θα αποτελέσει η δημιουργία Ηλεκτρονικού Μητρώου Αφερεγγυότητας που πέραν των εμφανών ωφελειών στην οικονομία θα διευκολύνει σημαντικά και το δικαστικό έργο. Αναμένεται η αναβάθμιση των συστημάτων εκείνων που υποστηρίζουν τις εκλογικές διαδικασίες και η ενοποίησή τους σε ένα ενιαίο, κεντρικό, σύγχρονο μηχανογραφικό περιβάλλον. Επιπρόσθετα, σχεδιάζεται ανάπτυξη ενός κεντρικού πληροφοριακού συστήματος παροχής ηλεκτρονικών υπηρεσιών προς τους συναλλασσόμενους με τα υποθηκοφυλακεία (συμβολαιογράφοι, δικηγόροι, δικαστικοί επιμελητές, πολίτες) και διασύνδεση αυτών με το υπό διαμόρφωση πληροφοριακό σύστημα ηλεκτρονικών πληρωμών, αλλά και με τρίτα πληροφοριακά συστήματα. Θα ακολουθήσει η ηλεκτρονική έκδοση και παραλαβή των πιστοποιητικών εκείνων που εκδίδονται από τα δικαστήρια και τις εισαγγελίες της χώρας. Προτεραιότητα θα δοθεί σε πιστοποιητικά κληρονομιάς, φερεγγυότητας – επιχειρηματικότητας, επιμέλειας και μη αφαίρεσης γονικής μέριμνας τέκνου. Προ των πυλών βρίσκεται και η δημιουργία ενός ενιαίου συστήματος διαθηκών που θα καθιστά δυνατή την ηλεκτρονική δημοσίευση διαθήκης, την αυτόματη δημοσίευση αποθηκευμένης ηλεκτρονικής διαθήκης με διαλειτουργικότητα του Μητρώου Πολιτών, την έκδοση και παραλαβή επίσημου αντιγράφου δημοσιευμένης διαθήκης με ψηφιακή υπογραφή αρμοδίου δικαστικού υπαλλήλου και την ηλεκτρονική έκδοση κληρονομητηρίου. Όσον αφορά στις ηλεκτρονικές συναινετικές προσημειώσεις υποθήκης και την ηλεκτρονική υποβολή αίτησης προσημείωσης υποθήκης και σχετικών δικαιολογητικών με ψηφιακή υπογραφή προβλέπεται η δημιουργία προδιατυπωμένων εγγράφων (templates) και διάθεσή τους σε ηλεκτρονική πλατφόρμα. Ηλεκτρονικά και ψηφιακά υπογεγραμμένα θα εκδίδονται και θα παραλαμβάνονται και αναλόγως θα δημοσιεύονται, αφού έχει προηγηθεί σχετική ηλεκτρονική αίτηση αποφάσεις συναινετικής προσημείωσης, ηλεκτρονικές διαταγές πληρωμής, απόγραφα. Συμπεριλαμβάνεται στην Βίβλο ο ανασχεδιασμός της πλατφόρμας ηλεκτρονικών πλειστηριασμών και του διαμοιρασμού πληροφοριών, καθιστώντας την πιο φιλική στο χρήστη με την προεπισκόπηση των βασικών χαρακτηριστικών των ακινήτων, με την προσθήκη

²²² Ν. 3419/2005, Γενικό Εμπορικό Μητρώο (Γ.Ε.ΜΗ.) και Εκσυγχρονισμός της Επιμελητηριακής Νομοθεσία (ΦΕΚ 297/Α/06-12-2005).

²²³ Ν. 4314/2014, Για τη διαχείριση, τον έλεγχο και την εφαρμογή αναπτυξιακών παρεμβάσεων για την προγραμματική περίοδο 2014-2020 Β. Β) Ενσωμάτωση της Οδηγίας 2012/17 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 13ης Ιουνίου 2012 (ΕΕ L 156/16.6.2012) στο ελληνικό δίκαιο, τροποποίηση του ν. 3419/2005 (Α 297) και άλλες διατάξεις. [ΕΣΠΑ 2014-2020] (ΦΕΚ 265/Α/23-12-2014).

πρόσθετων πληροφοριών για τα ακίνητα στις ιστοσελίδες των πιστωτών, είτε με τη διάθεση της δυνατότητας πιθανών επιλογών χρηματοδότησης, προκειμένου να ενισχυθεί η ανταλλαγή πληροφοριών και η εμπορικότητα των ακινήτων. Η δημιουργία διεπαφών με τους πιστωτικούς φορείς είναι, ακόμα, πιθανή. Ένα τελευταίο προτεινόμενο έργο αποτελεί η καταγραφή κατάθεσης ανήλικου στο «Σπίτι του Παιδιού» με ηλεκτρονικά οπτικοακουστικά μέσα για την θέσπιση ελάχιστων προτύπων σχετικά με τα δικαιώματα, την υποστήριξη και την προστασία των θυμάτων.

Ένα αναπόσπαστο τμήμα της δικαιοσύνης συνιστούν οι δικηγόροι που μέσω της Ολομέλειάς τους έχουν προχωρήσει στην πρόταση έργων που θα ενισχύσουν με την σειρά τους την ψηφιοποίηση του κλάδου της δικαιοσύνης. Αυτά, ειδικότερα, αναμένεται να έχουν ως απότοκο την αναβάθμιση ενοποιημένων ψηφιακών υποδομών οικονομικής διαχείρισης πόρων και δεδομένων προδικασίας. Ανάμεσα στους στόχους τους περιλαμβάνεται η διαλειτουργικότητα των πληροφοριακών συστημάτων καθώς και η εξυπηρέτηση δικηγόρων, δικαστών και πολιτών μέσω του διαδικτύου. Δεν είναι διόλου ασήμαντη η δημιουργία ενός ολοκληρωμένου συστήματος διαχείρισης υποθέσεων πειθαρχικού δικηγόρων και ηλεκτρονικής ψηφοφορίας στις εκλογές των δικηγορικών συλλόγων. Διατείνονται, τέλος, υπέρ της καθολικής καθιέρωσης ψηφιακής υπογραφής, της αναβάθμισης των ψηφιακών νομικών βιβλιοθηκών των δικηγορικών συλλόγων, της δημιουργίας τεχνικών μέτρων ασφαλείας, της σύστασης Ευρωπαϊκού Κέντρου Νομικού Πολιτισμού και της διά βίου εκπαίδευσης μέσω σεμιναρίων σχετικών με την ηλεκτρονική δικαιοσύνη, που θα επιτρέψουν την εξοικείωση με τις ψηφιακές υποδομές που αναπτύσσει το Υπουργείο Δικαιοσύνης και την εμπέδωση του ψηφιακού μέλλοντος προς το οποίο οδεύει η δικαιοσύνη, με έμφαση στους μελλοντικούς λειτουργούς της²²⁴.

Εθνικό Σχέδιο Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας- Ελλάδα 2.0

Το Ελληνικό Σχέδιο Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας που εγκρίθηκε στις 13 Ιουλίου 2021 από το Συμβούλιο Οικονομικών Δημοσιονομικών Θεμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης²²⁵ συνιστά ένα επιπρόσθετο δείγμα ήπιας νομοθεσίας και εμπεριέχει κατευθυντήριες ως προς την ψηφιοποίηση, μεταξύ άλλων και της δικαιοσύνης.

²²⁴ Οπ.π., κεφ. 9.4.2., σσ. 287-294.

²²⁵ Συμβούλιο της ΕΕ (2021). Εκτελεστική Απόφαση του Συμβουλίου για την έγκριση της αξιολόγησης του σχεδίου ανάκαμψης και ανθεκτικότητας της Ελλάδας. ECOFIN 638, CADREFIN 333, UEM 173, FIN 514, 10152/21.

Αποτελείται από τέσσερις πυλώνες: το πράσινο, το ψηφιακό, η απασχόληση, οι δεξιότητες και η κοινωνική συνοχή και οι ιδιωτικές επενδύσεις, ο οικονομικός και θεσμικός μετασχηματισμός. Οι συντελεσθείσες μεταρρυθμίσεις στους τομείς αυτούς θα επηρεάσουν όχι μόνο την οικονομική δραστηριότητα, αλλά και τις τεχνολογίες, τις νοοτροπίες και τους θεσμούς σε μια μετάβαση που θα συνδυάζει την οικονομική αποτελεσματικότητα με την καινοτομία και τον ψηφιακό μετασχηματισμό με την προστασία του περιβάλλοντος, την κοινωνική συνοχή και τη δικαιοσύνη. Η τελευταία πρέπει να πάψει να λειτουργεί ως θεσμικό εμπόδιο που προκαλεί αντικίνητρα για επενδύσεις.

Στον αντίποδα, ένα ταχύτατο σύστημα απονομής δικαιοσύνης μέσω μιας σειράς μεταρρυθμίσεων θα πρέπει να είναι ο ρυθμιστικός προορισμός. Στις προτάσεις εντάσσονται η ίδρυση ανεξάρτητου γραφείου για την συστηματική συλλογή, παρακολούθηση και επεξεργασία στοιχείων για την εύρυθμη λειτουργία του δικαστικού συστήματος, όπως και η αξιολόγηση του χωροταξικού σχεδιασμού και της οργάνωσης και διοίκησης των δικαστικών κτιρίων. Δεύτερον, επί τάπητος τίθεται ένα ολοκληρωμένο σχέδιο για την ηλεκτρονική δικαιοσύνη που συμπεριλαμβάνει την αναβάθμιση των συστημάτων τήρησης αρχείων των δικαστηρίων, την ψηφιοποίηση αρχείων και την επέκταση των συστημάτων πληροφορικής. Η δημιουργία νέων και η αναβάθμιση των υφιστάμενων υποδομών και η δημιουργία μητρώου δεδομένων για όλα τα δικαστικά κτίρια εντάσσεται στα τεχνικά μέτρα. Ενώ, τέταρτος πυλώνας είναι η αναβάθμιση των δεξιοτήτων των δικαστών και των δικαστικών υπαλλήλων, μέσα από τον εκσυγχρονισμό του προγράμματος σπουδών της Εθνικής Σχολής Δικαστών και την ενσωμάτωση της δια βίου μάθησης και εκπαίδευσης σε ψηφιακές και άλλες δεξιότητες. Ως προτεραιότητα όλων αναδεικνύεται η ψηφιακή δικαιοσύνη και η αξιοποίηση της τεχνολογίας για τον εκσυγχρονισμό του συνολικότερου συστήματος της δικαιοσύνης και της ομογενοποίησης πρακτικών²²⁶. Το κείμενο αυτό συμπληρώνουν οι Στρατηγικές Κατευθύνσεις για το Εθνικό Σχέδιο Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας που εστιάζουν, ακολουθώντας την προτροπή του Εθνικού Σχεδίου, στην ψηφιοποίηση κρίσιμων αρχείων του κράτους, την διαλειτουργικότητα όλων των υποσυστημάτων και την διαχείριση της ψηφιακής δίκης²²⁷.

e-CODEX

²²⁶ Εθνικό Σχέδιο Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας «Ελλάδα 2.0», Άξονας 4.3. σσ. 92-93.

²²⁷ Στρατηγικές κατευθύνσεις για το Εθνικό Σχέδιο Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας. σσ. 23.

Για την πιλοτική εφαρμογή διασυνοριακών υπηρεσιών της Ευρωπαϊκής Διαταγής Πληρωμής ορίστηκε ως φορέας λειτουργίας και φιλοξενίας της εθνικής πύλης e-CODEX το Πρωτοδικείο Αθηνών, ενώ για την τεχνική υποστήριξη του Ελληνικού πιλότου υπεγράφη Μνημόνιο Συνεργασίας μεταξύ του Υπουργείου Δικαιοσύνης και του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Παράλληλα, δημιουργήθηκε Ομάδα Εργασίας (εφεξής ΟΕ) με αντικείμενο την επεξεργασία και την ανάληψη σχετικών δράσεων στο πλαίσιο της εφαρμογής του προγράμματος e-CODEX στην Ελλάδα. Επίσης, το Υπουργείο συμμετέχει μέσω των αρμόδιων υπηρεσιακών μονάδων του στο έργο EXEC για την ηλεκτρονική διαχείριση Αμοιβαίων Δικαστικών Συνδρομών.

ECLI

Η Ελλάδα, προς το παρόν, συμμετέχει στο σύστημα ECLI, με το Συμβούλιο της Επικρατείας. Δεν υφίσταται ενιαία ηλεκτρονική βάση δεδομένων στην οποία να περιλαμβάνεται το σύνολο των εθνικών δικαστικών αποφάσεων. Ηλεκτρονική βάση δεδομένων νομολογίας, πλην αυτή του Συμβουλίου της Επικρατείας που είναι διαθέσιμη στο κοινό σε περιβάλλον web είναι εκείνη του Αρχείου Πάγου, που αφορά μόνο στη δική του νομολογία. Επιπλέον, υπάρχουν ιδιωτικές συνδρομητικές βάσεις δεδομένων ²²⁸.

Πλατφόρμα dikes.moj.gov.gr

Πρόσφατα ξεκίνησε η λειτουργία της πλατφόρμας dikes.moj.gov.gr. Πρόκειται για μια νέα υπηρεσία, η οποία επιτρέπει σε κάθε ενδιαφερόμενο για την διαδικασία ενώπιον ενός πολιτικού ή ποινικού δικαστηρίου την δυνατότητα να ενημερώνεται μέσω διαδικτύου και σε πραγματικό χρόνο για την πορεία των πινακίων και εκθεμάτων. Είναι εφικτή, έτσι, η γνώση ως προς ποια υπόθεση εκδικάζεται μια δεδομένη στιγμή σε ένα δεδομένο πινάκιο ή μια δεδομένη αίθουσα δικαστηρίων, αποτρέποντας τον συνωστισμό, την πολύωρη αναμονή και της καθυστερήσεις. Η πιλοτική εφαρμογή της πλατφόρμας ξεκινά από το Πρωτοδικείο Αθηνών και αφορά το σύνολο των αστικών και ποινικών υποθέσεων. Σύντομα η υπηρεσία πρόκειται να επεκταθεί στα Πρωτοδικεία Θεσσαλονίκης, Πειραιά και Χαλκίδας. Αναμένεται να ενεργοποιηθεί και υπηρεσία αποστολής μηνύματος SMS, μέσω της οποίας ο ενδιαφερόμενος θα μπορεί να ενημερώνεται για την πορεία των πινακίων και των εκθεμάτων. Οι πολίτες μπορούν να αναζητήσουν την υπόθεση που τους ενδιαφέρει,

²²⁸ Ενδεικτικά αναφέρουμε αυτή του Δικηγορικού Συλλόγου Αθηνών

χωρίς εγγραφή ή προσωποποιημένη σύνδεση, μέσω αριθμού κτιρίου, αριθμού αίθουσας ή κωδικού πινακίου. Η υπηρεσία αφορά αποκλειστικά στην πορεία των υποθέσεων της συγκεκριμένης μέρας ημέρας. Οι πληροφορίες που παρουσιάζονται είναι ανωνυμοποιημένες, οπότε στο εκάστοτε πινάκιο ή έκθεμα εμφανίζονται μόνο ο αύξων αριθμός και οι αριθμοί κατάθεσης δικογράφου της υπόθεσης, καθώς και τα αρχικά των διαδίκων. Η ενημέρωση των εκθεμάτων ή πινακίων συντελείται σε πραγματικό χρόνο μέσα από το ΟΣΠΑ, βάσει των καταχωρήσεων διεξαγωγής των αντίστοιχων συνεδριάσεων από τους γραμματείς της έδρας. Η εφαρμογή είναι προσβάσιμη και συμβατή από κάθε τύπου συσκευή²²⁹.

2.3.5. Συμπεράσματα

Ο Έλληνας νομοθέτης ακολουθώντας κατά πόδας τον ενωσιακό, πολλές φορές κατόπιν άσκησης πιέσεως από τον πρώτο προσπάθησε να προσαρμοστεί στις αλλαγές που επέβαλλε και στον τομέα της δικαιοσύνης η τεχνολογική πρόοδος, αλλά και διάφορες διεργασίες στον κοινωνικό ιστό που επανέφεραν στο προσκήνιο το αίτημα για βελτίωση της πρόσβασης στην δικαιοσύνη, συντόμευση του χρόνου απόδοσής της, διαφάνεια και εκσυγχρονισμό των διοικητικών διεργασιών της. Με τα παρατιθέμενα νομοθετήματα, που συνοδεύτηκαν από αρκετά κείμενα ήπιου δικαίου και κατευθυντήριες οδηγίες, αλλά και μέσα από μια σειρά πρωτοβουλιών, διαδικασίες ψηφιοποίησης της δικαιοσύνης πήραν σάρκα και οστά και στην χώρα μας. Μια τέτοια εξέλιξη έχει ήδη αρχίσει και αναμένεται να θέσει και μελλοντικά προκλήσεις που θα επιδράσουν θετικά και αρνητικά στα παραπάνω αιτήματα εξορθολογισμού της δικαιοσύνης. Επομένως, το πλαίσιο δεοντολογικό είτε νομικό, πρέπει να εξοπλιστεί με θεσμικές εγγυήσεις που θα άρουν πιθανές δυσμενείς επιπτώσεις. Τέτοιων κινήσεων προηγείται, σαφώς, μια αξιολόγηση του ρυθμιστικού πλαισίου και εντοπισμού τυχουσών ελλείψεών του.

2.4. Αξιολόγηση του νομικού και δεοντολογικού πλαισίου

Μιας και τα ζητήματα απονομής της δικαιοσύνης εφάπτονται του αυστηρού κρατικού πυρήνα, παρατηρείται μια σχετική διστακτικότητα ρύθμισης από υπερεθνικούς οργανισμούς που σε συνδυασμό με την ανυπαρξία προοπτικής ενός παγκοσμίου δικαίου,

²²⁹ Υπουργεία Δικαιοσύνης και Ψηφιακής Διακυβέρνησης (2021) Σε λειτουργία το dikes.moj.gov.gr – Ηλεκτρονικά και σε πραγματικό χρόνο η ενημέρωση για την πορεία των εκθεμάτων στα Δικαστήρια. Ανακτήθηκε από: <https://www.ministryofjustice.gr/?p=8100> [Πρόσβαση 17 Δεκεμβρίου 2021].

αλλά και την εξάρτηση της διοίκησης της δικαιοσύνης από τις πολιτικές και οικονομικές προτεραιότητες κάθε κράτους δικαιολογούν το ανομοιομορφο εθνικό κανονιστικό πλαίσιο. Το τελευταίο έχει προσπαθήσει με εργαλεία ήπιου δικαίου, αλλά και νομοθετικές πρωτοβουλίες να γεφυρώσει η ΕΕ. Παρ' όλα αυτά και εκείνη, έχοντας το βλέμμα της στραμμένο προς την άλλη πλευρά του Ατλαντικού, πασχίζει να δείξει ότι αντιλαμβάνεται και συμβαδίζει με τις εξελίξεις με έναν υπερβάλλοντα ζήλο που ίσως οδηγεί σε αποτελέσματα πιο αρνητικά από εκείνα που επιθυμεί να επιφέρει. Η υπερπροσπάθεια που καταβάλλει καταλήγει, σε ορισμένες περιπτώσεις, σε μια υπερπαραγωγή κατευθυντήριων, οδηγιών και κανόνων που στερούνται συστηματικότητας και καθιστούν την δικαιοσύνη ένα αχανές πεδίο ρύθμισης. Επιπλέον, οι εθνικές κυβερνήσεις δυσκολεύονται να αφουγκραστούν και να προσαρμοστούν στο πλήθος των κειμένων που, πολύ συχνά, το ένα διαδέχεται σχεδόν απευθείας το άλλο. Στους κόλπους της και τους σχηματισμούς της η ΕΕ απαρτίζεται από ειδικούς σε ζητήματα ψηφιοποίησης και ικανούς στην διαμόρφωση πολιτικής. Εκείνοι θα πρέπει να λειτουργούν ως διάυλοι επικοινωνίας με τα κράτη μέλη και τους εμπειρογνώμονές τους, αλλά και με τους πολίτες της ΕΕ εν γένει, με ένα άνοιγμα των διαδικασιών και της γνώσης με τρόπο απλό, περιληπτικό. Σαφώς, η ρύθμιση δεν περιττεύει, αλλά σε κάθε περίπτωση θα πρέπει να είναι ουσιαστική, να βρίσκει έρεισμα στην κοινωνία, ώστε να πετυχαίνει πληρέστερα και τους σκοπούς της.

Ομοίως, το εθνικό δίκαιο χαρακτηρίζεται και εν προκειμένω από μια πολυνομία. Κάθε κυβερνητικός σχηματισμός που αναλαμβάνει την εξουσία σπεύδει να τροποποιήσει τους θεσπισμένους από τον προκάτοχό του κανόνες, χωρίς να εξετάζει κατά πόσο μια τέτοια ενέργεια έχει νόημα και πρακτικό αντίκρισμα. Το τελευταίο επιβεβαιώνουν οι λειψές αιτιολογικές εκθέσεις που φαντάζουν η μια ηχώ της άλλης και ενός χιλιοειπωμένου και τετριμμένου αφηγήματος. Παρόμοια είναι και η κατάσταση των νομοθετημάτων. Μελετώντας κανείς τις διατάξεις όσων παραθέσαμε, διαπιστώνει μια κουραστική επαναληπτικότητα με διάρκεια τουλάχιστον δεκαετίας. Μια τέτοια επιλογή ερμηνεύεται με δύο τρόπους. Αφενός, σημαίνει πως οι εν λόγω κανόνες δεν έχουν εμπεδωθεί από τα υποκείμενά τους και δεν έχουν ενταχθεί στο κοινωνικό γίγνεσθαι, επομένως, η επανάληψη, ως μήτηρ μαθήσεως, καθίσταται η ύστατη λύση εν απουσία δυνατότητας εξαναγκασμού. Αφετέρου, αποκαλύπτει μια απροθυμία των κυβερνώντων να επωμιστούν σοβαρότερες πρωτοβουλίες, οπότε και αρκούνται σε ήδη συντελεσθέντα έργα. Πράγματι, στην Ελλάδα πιθανώς να συντρέχουν και τα δύο ενδεχόμενα.

Ένα επιπρόσθετο φαινόμενο που παρατηρείται στην χώρα μας, σε αντίθεση με το καθεστώς στην ΕΕ είναι η αδιαφορία ως προς την ενσωμάτωση στον νομικό μας πολιτισμό της έννοιας της δεοντολογίας, κάτι πολύ επικίνδυνο, ιδίως τη στιγμή της πλήρους άνθισης ενός ψηφιακού, μετα-ανθρώπινου κόσμου. Νομοθετήματα και πρωτοβουλίες που βαίνουν προς αυτόν είναι ωφέλιμο να συνοδεύονται από ένα συμπαγές, θεμελιωμένο στα ανθρώπινα δικαιώματα και τις κοινώς αποδεκτές και ευρέως αναγνωρισμένες αξίες δεοντολογικό οικοδόμημα που δεν θα αντικατοπτρίζει αποκλειστικά προβληματισμούς της στιγμής, αλλά θα είναι προορισμένο για το μέλλον και για όσα βρίσκονται προ των πυλών. Αντιθέτως, οι αρχές φαίνεται να αρκούνται σε έξωθεν συνταγές δεοντολογίας, τις οποίες αρνούνται και να προσαρμόσουν στην εθνική πραγματικότητα. Επομένως, μια εξέταση των μελλοντικών προοπτικών συνοδευόμενη από προτάσεις που θα επέτρεπαν το τεχνολογικό να συνδιαλεχθεί με το ηθικό και το νόμιμο είναι η μόνη διέξοδος από λαβύρινθο, από έναν φαύλο κύκλο νομοθέτησης.

3. ΜΕΛΛΟΝΤΙΚΕΣ ΠΡΟΚΛΗΣΕΙΣ

3.1. Εισαγωγικά

Η ψηφιοποίηση της δικαιοσύνης είναι ένα έργο εν πραγμάτωση, δεν μπορεί ποτέ να θεωρηθεί τετελεσμένο, αφού αναμένεται διαρκώς να προκύπτουν νέες τεχνολογίες που θα μπορούν να τεθούν στις υπηρεσίες της. Οι τεχνολογίες αυτές πρέπει κάθε φορά να αξιολογούνται, ώστε να διαπιστώνεται κατά πόσο ενισχύουν την διαφάνεια, την προβλεψιμότητα και την ευκολότερη πρόσβαση στη δικαιοσύνη. Σε αυτούς τους τομείς, εξάλλου, εντοπίζονται τα πλεονεκτήματα μιας ψηφιακής δικαιοσύνης. Απεναντίας, μία ουσιαστική επίδραση στα στοιχεία της λειτουργίας της δικαιοσύνης και του κράτους δικαίου εν γένει είναι αναπόδραστη.

Οι πολέμιοι της ψηφιοποίησης διακατέχονται από μία ανησυχία ως προς τις συνέπειες αυτής στα θεμελιώδη δικαιώματα και τις αξιακές συνιστώσες του νεωτερικού μορφώματος που έχει διέλθει ακαταπαύστων ζυμώσεων για να μεταμορφωθεί σε ένα κράτος που προωθεί και στηρίζεται στο δίκαιο. Στο ενδεχόμενο κυριαρχίας μεροληπτικών αλγορίθμων, παραγκωνισμού των δικαστικών λειτουργιών και της αμερόληπτης και ανεξάρτητης κρίσης τους, αντικατάστασής τους από μηχανές που αποφασίζουν με βάση την πλειοψηφία και όχι την εξατομικευμένη υπαγωγή βλέπουν την δύση όλων των κοινωνικών αγώνων των προηγούμενων αιώνων για εξανθρωπισμό της δικαιοσύνης που ξεκίνησε με τον εξανθρωπισμό της τιμωρίας και, εν συνεχεία, ακόμα και της κοινωνίας. Διατυπώνουν επιφυλάξεις πως τέτοιου είδους μέτρα μπορεί να γυρίσουν πίσω την κοινωνία σε μια ζοφερή και προκρούστεια προοπτική της δικαιοσύνης που προσδίδει αρνητική χροιά σε όλα τα θετικά στοιχεία της ψηφιοποίησης.

3.2. Μελλοντικές πτυχές της ψηφιακής δικαιοσύνης

3.2.1. Ηλεκτρονική επίλυση διαφορών

Η ηλεκτρονική επίλυση διαφορών μπορεί να πάρει διάφορες μορφές, κάθε μια από τις οποίες πρέπει να εξεταστεί ξεχωριστά, διότι χρήζει και διαφορετικής αντιμετώπισης. Σαφώς, η πλήρης ανάληψη του δικαιοδοτικού έργου από αυτοματοποιημένες διαδικασίες ή από παντός είδους μηχανοποιημένους τρόπους μένει εκτός συζήτησης, αφού δεν συμβαδίζει με τις απαιτήσεις για φυσικό δικαστή και με τα διεθνώς κατοχυρωμένα ανθρώπινα δικαιώματα πρόσβασης στην δικαιοσύνη και εκατέρωθεν ακροάσεως. Πάντως,

η πρόσβαση στη δικαιοσύνη θα μπορούσε να βελτιωθεί σημαντικά από μια λύση που θα συνδύαζε τον αυτοματισμό και τις λοιπές σύγχρονες τεχνολογίες με τον φυσικό δικαστή, δημιουργώντας ένα υβριδικό μοντέλο επίλυσης διαφορών. Μια τέτοια εξέλιξη θα παρείχε ευκαιρία για μια αρτιότερη ενορχήστρωση και επιτάχυνση των υποθέσεων στα δικαστήρια, για μείωση των λειτουργικών τους δαπανών και για ενίσχυση των εναλλακτικών τρόπων επίλυσης διαφορών.

Παρά τις θετικές πλευρές, η εμφάνιση και σταδιακή κυριαρχία μιας τέτοιας μεθόδου επίλυσης διαφορών προωθεί την συστηματική χρήση τεχνολογιών για την επίλυση προβλημάτων, τα οποία δεν εμπίπτουν κατ' ανάγκη και κατ' αρχήν στο αντικείμενό τους. Ως εκ τούτου, η δικαιοσύνη χάνει την εξισορροπητική δυναμική μεταξύ δυο αντιμαχόμενων μερών και καταλήγει ένας απλός ψηφιακός «διευθετισμός»²³⁰, οπότε και καθίσταται επιτακτική η θέσπιση ορισμένων εγγυήσεων. Σε πρωταρχικό επίπεδο, δεν πρέπει να παραβλέπεται η αναγνώριση της πιθανότητας λάθους τέτοιων διαδικασιών στηριζόμενων σε αλγορίθμους. Οι αλγόριθμοι αυτοί δρουν βάσει ενός πειστικού γνωστικού μοντέλου βασιζόμενου σε τεχνολογίες τεχνητής νοημοσύνης ή μηχανικής μάθησης. Ένα τέτοιο μοντέλο, όμως, στις κοινωνικές επιστήμες, όπως αυτή του δικαίου και της δικαιοσύνης όχι απλά απουσιάζει, αλλά και η προσπάθεια κατασκευής του θα απέκλειε τον ανθρώπινο παράγοντα και την εξατομίκευση, εγγενή στοιχεία μιας δικαστικής κρίσης.

Είναι αλήθεια πως σε ποικίλες περιπτώσεις μικροδιαφορών γίνεται χρήση τέτοιων τρόπων επίλυσης²³¹. Μια τέτοια επιλογή θα πρέπει να έπεται της ρητής συναίνεσης όλων των εμπλεκόμενων, οι οποίοι θα είναι σε θέση να αντιληφθούν πως υποβάλλονται σε μια διαδικασία εναλλακτικής επίλυσης διαφορών που δεν συγχέεται με το δικαστήριο. Διαφορετικά, θα κατέληγαν εν αγνοία τους να άγονται όχι μπροστά σε ένα όργανο, αλλά σε έναν ιδιωτικό θεσμό δικαιοσύνης, ακόμα και αν αυτός ενδύεται τον μανδύα του κρατικού²³², με όλη την ανασφάλεια δικαίου που ένα τέτοιο φαινόμενο επιφέρει. Προϋποτίθεται πλήρης και σαφής ενημέρωση των διαδίκων, ώστε οι τελευταίοι να

²³⁰ Morozov, E. (2014) 'Pour tout résoudre cliquez ici'. FYP.

²³¹ Η Εσθονία έθεσε σε εφαρμογή ένα πρόγραμμα TN, το οποίο θα εκδίδει δικαστικές αποφάσεις για υποθέσεις μικροδιαφορών έως 7.000 ευρώ. Οι διάδικοι θα φορτώνουν στην πλατφόρμα τα αναγκαία έγγραφα και βάσει αυτών το πρόγραμμα θα εκδίδει την απόφαση. Η Λετονία μαζί με την Μεγάλη Βρετανία και την Ολλανδία έχουν επίσης επεξεργαστεί σχέδια ανάθεσης υποθέσεων μικρού χρηματικού αντικειμένου σε αυτοματοποιημένα συστήματα.

²³² Ferrie, S.M. *Algorithms tested against fair trial*. Ανακτήθηκε από: <http://lexis360.fr> [Πρόσβαση 10 Αυγούστου 2021].

αντιληφθούν αν μέλλει η διαφορά τους να επιλυθεί με πλήρως αυτοματοποιημένο τρόπο ή με τη συμμετοχή ενός διαμεσολαβητή ή διαιτητή και να επιλέξουν συνειδητά να συμμετέχουν ή να απέχουν από αυτή. Επιπλέον, θα πρέπει, φυσικά, να υφίσταται, αλλά και να είναι γνωστή εκ των προτέρων στους διαδίκους, η δυνατότητα αμφισβήτησης της απόφασης αυτής ενώπιον πραγματικού δικαστηρίου. Οι αποφάσεις θα πρέπει να καθίστανται αντικείμενο ελέγχου από τα δικαστήρια και να μη συνιστούν τα τελευταία το απόλυτο τέλος της διαδικασίας, αλλά να υπάρχει δυνατότητα προσφυγής σε πλείονες βαθμούς, ώστε να μην καταστεί και η δικαστική αυτή αμφισβήτηση άνευ περιεχομένου.

Πέραν της απόφασης αυτής καθ' αυτής, το ενδιαφερόμενο μέρος θα πρέπει να έχει πρόσβαση και να μπορεί να αμφισβητήσει την επιστημονική εγκυρότητα ενός αλγόριθμου. Η έλλειψη διαφάνειας της διαδικασίας λειτουργίας του αλγόριθμου που έχει σχεδιαστεί από ιδιωτικές εταιρείες, η εδραίωση του απορρήτου, η ύπαρξη ανταγωνισμού μεταξύ των εταιριών και δικαιώματα διανοητικής ιδιοκτησίας συνθέτουν μια παραπάνω πηγή ανησυχίας, μιας και αποτρέπουν την διάχυση της γνώσης περί της συλλογιστικής και του μεθοδολογικού δρόμου μέσω του οποίου ένα σύστημα καταλήγει σε μια απόφαση. Για αυτούς τους λόγους, πρέπει να περιοριστεί η σημασία που αποδίδεται στα διάφορα αυτά στοιχεία και να επισημαίνεται η πιθανότητα σφάλματος, ώστε να μπορούν να την επικαλεστούν οι διάδικοι σε τυχούσα αμφισβήτηση, αλλά να την λάβει υπ' όψιν και ο δικαστής κατά την απόφασή του.

Ένας δικαστής που διαφοροποιείται από την αλγοριθμικώς ληφθείσα απόφαση δεν θα είναι υποχρεωμένος να προβεί σε ειδική αιτιολογία ή να αναλάβει μεγαλύτερη ευθύνη. Τέτοιοι μηχανισμοί ηλεκτρονικής επίλυσης διαφορών καλούνται να διευκολύνουν το έργο των προσώπων που απονέμουν δικαιοσύνη και όχι να θέσουν εκ νέου εμπόδια, υποβάλλοντας τους λειτουργούς σε αμφιβολίες ως προς την ορθότητα της κρίσης τους και της στάσης τους απέναντι σε μια διαφορά.

Η διαφάνεια τέτοιων συστημάτων, η ουδετερότητά τους είναι ευκαταίεες μεν, δυσχερώς επιτεύξιμες μεν. Εξ ου και οι αρμόδιοι δημόσιοι φορείς, αλλά και οι ίδιοι δικαστικοί λειτουργοί με την συνδρομή των τεχνικών θα πρέπει να θέτουν τέτοιου είδους προγράμματα υπό διαρκή έλεγχο και αξιολόγηση, ώστε να μπορούν να προσδιορίζουν την πραγματική αποτελεσματικότητα και την αποδοτικότητά τους και να αποφεύγονται απρόβλεπτες συνέπειες που θα στρέφονται κατά των πολιτών και κατά των ίδιων.

3.2.2. Πρόσβαση σε νομολογία και νομοθεσία

Κύριο μέλημα όλων των διαμορφωτών πολιτικής εντός και εκτός συνόρων είναι η διευκόλυνση της πρόσβασης των πολιτών σε εκφάνσεις της απονομής δικαιοσύνης και, ιδίως, στο νομικό πλαίσιο εντός του οποίου εκείνη αποδίδεται, δηλαδή την νομοθεσία και στο αποτέλεσμά της, την νομολογία. Δυστυχώς, πλην ελάχιστων εξαιρέσεων η πρόσβαση και στις δύο αυτές πτυχές, που προϋποθέτει ένα άνοιγμα των δεδομένων της δικαιοσύνης, δεν έχει πραγματοποιηθεί στην χώρα μας, όπου κανείς έχει εικόνα του πλήρους φάσματος της νομολογίας και της νομοθεσίας μόνο αν καταστεί συνδρομητής, καταβάλλοντας ένα χρηματικό ποσό (σε κάποιες περιπτώσεις εξαιρετικά μεγάλο) σε κάποια ιδιωτική βάση δεδομένων. Αν και για την απελευθέρωση της νομοθεσίας σε δημόσιες και προσβάσιμες σε όλους βάσεις δεδομένων δεν έχουν εκφραστεί εναντιώσεις, δεν ισχύει το αυτό και για την ίδια ανοικτότητα βάσεων δεδομένων που θα περιέχουν την παραχθείσα νομολογία. Στις πλείστες των περιπτώσεων δεν είναι δυνατή η ανωνυμοποίηση της απόφασης, καθώς η απαλοιφή ορισμένων πραγματικών περιστατικών μπορεί να καταστήσει την κρίση άνευ περιεχομένου. Άρα, οι αρμόδιοι φορείς αρκούνται σε ψευδωνυμοποίηση. Συγχρόνως, ο όγκος, η ποικιλία των περιεχόμενων στις δικαστικές κρίσεις πληροφοριών και η ευαισθησία των δεδομένων²³³, σε συνδυασμό με την ευκολία διασταυρωμένης παραπομπής δεν εξαλείφει πλήρως τον κίνδυνο ταυτοποίησης²³⁴. Η εξόρυξη και διάδοσή τους παραβιάζει την ανθρώπινη αξιοπρέπεια και επιτρέπει καταρτίσεις προφίλ και διακριτική μεταχείριση. Με σεβασμό των ρυθμίσεων για τα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα, είναι ανάγκη να περιοριστεί στο ελάχιστο η αναφορά εντός του σώματος των αποφάσεων δεδομένων ικανών αν συνδυαστούν με άλλες πηγές να καταλήξουν στην ταυτοποίηση ενός προσώπου. Αν η ανωνυμοποίηση δεν είναι εφικτή, πρέπει της δημοσίευσης να προηγείται μια στάθμιση του δικαιώματος πρόσβασης στην πληροφορία του κοινού και της ιδιωτικότητας των εμπλεκόμενων στην υπόθεση. Χρήσιμη θα ήταν και η θέσπιση ενός μηχανισμού, μέσω του οποίου το υποκείμενο των δεδομένων να απευθύνεται στον φορέα της εκάστοτε πλατφόρμας νομικού περιεχομένου και να ασκεί όλα τα προβλεπόμενα στον ΓΚΠΔ δικαιώματά του.

²³³ Κανέλος, Λ. (2021) Εφαρμογές Τεχνητής Νοημοσύνης (στο δίκαιο & στη δικαστική πρακτική). Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη. σσ. 192.

²³⁴ Ευρωπαϊκή Επιτροπή (1998). Πράσινη Βίβλο «Η πληροφορία στο δημόσιο τομέα: ένας βασικός πόρος για την Ευρώπη. Πράσινη βίβλος για την πληροφορία στο δημόσιο τομέα στην κοινωνία των πληροφοριών». (COM(1998) 585 final).

Δεν γίνεται λόγος μονάχα για ταυτοποίηση των διαδικών, αλλά και των μελών της σύνθεσης του εκδίδοντος την απόφαση δικαστήριο. Η αναφορά των ονομάτων των δικαστικών λειτουργών έχει σκοπό να διασφαλίσει την αμεροληψία και την αντικειμενικότητά τους, αφού με αυτόν τον τρόπο καθίστανται αναγνωρίσιμοι και αποδεικνύεται ο νόμιμος διορισμός και η νόμιμη ανάθεση των καθηκόντων τους, ενώ ελέγχεται η συμμόρφωσή τους με θεμελιώδεις δικονομικούς κανόνες, μεταξύ των οποίων η δημοσιότητα και συλλογική λειτουργία²³⁵. Μια τέτοια εξέλιξη θα μπορούσε, τουναντίον, να αμαυρώσει την αρχή του φυσικού δικαστή, δεδομένου ότι θα είναι εφικτή η διασταύρωση δημόσιων και ιδιωτικών δεδομένων των δικαστικών λειτουργών, και την αμεροληψία των τελευταίων. Από την μια όψη, οι διάδικοι ή οι πληρεξούσιοί τους θα επιδίδονται σε αθέμιτες πρακτικές ευνοϊκότερης απόβασης της προσωπικής τους υπόθεσης. Υπό ένα τέτοιο καθεστώς ελλοχεύει ο κίνδυνος της δωροδοκίας ή της ανάδυσης παραδικαστικών κυκλωμάτων. Από την άλλη πλευρά, η διασταύρωση των περιεχόμενων σε μια βάση νομολογίας δεδομένων των δικαστών με περαιτέρω πηγές, πέραν της ιδιωτικότητάς τους, μπορεί να προσβάλλει και την αμερόληπτη κρίση τους. Για παράδειγμα, συγκεκριμένες εκπεφρασμένες πολιτικές ή άλλου τύπου ιδεολογίες πιθανολογείται να γεννήσουν ερωτήματα ως προς την ορθότητα της κρίσης τους και να τους θέσουν αυτούς και τις αποφάσεις τους αντιμέτωπους με έναν άμεσο ή έμμεσο έλεγχο που μόνο βλαπτικός της αμεροληψίας τους μπορεί να αποβεί. Υπό τον διαρκή φόβο της επίκρισης, οι δικαστές ενδεχομένως να αρκούνται σε μια τυπική εφαρμογή του νόμου, απαλλαγμένη από τον εξατομικευμένο συλλογισμό τους, γεγονός που βάλλει συθέμελα κατά της ανεξαρτησίας, της διακριτικής τους ευχέρειας, της αντικειμενικότητας τους ως κοινωνοί της δικαιοσύνης και της ελευθερίας έκφρασης ως σκεπτόμενοι μέτοχοι του συλλογικού γίνεσθαι. Επί του παρόντος προκρίνεται η εφαρμογή της αρχής της προφύλαξης και μια εκτίμηση της σκοπιμότητας ανά υπόθεση και βαθμό δικαιοδοσίας πριν την δημοσιοποίηση των ονομάτων των συμμετεχόντων σε δίκη με την συνδρομή των διατάξεων του ΓΚΠΔ.

3.2.3. Ηλεκτρονικές καταθέσεις και επιδόσεις

²³⁵ ΕΔΔΑ. Vernes κατά Γαλλίας, Αριθ.30183/06, 20 Ιανουαρίου 2011; Pretto κατά Ιταλίας, Αριθ.7984/77, 8 Δεκεμβρίου 2003; Kontalexis κατά Ελλάδας, Αριθ.590000/08, 31 Μαΐου 2011, σκ. 38; DMD GROUP, a.s. κατά Σλοβακίας, Αριθ.19334/03, 5 Οκτωβρίου 2010, σκ. 66; Miracle Europe KFT κατά Ουγγαρίας, Αριθ.57774/13, 12 Ιανουαρίου 2016, σκ. 58.

Μολονότι το ήδη θεσπισθέν και στο εγχώριο δίκαιο σύστημα ηλεκτρονικών καταθέσεων και επιδόσεων συντείνει σημαντικά στην οικονομία της διαδικασίας, την αποσυμφόρηση των δικαστηρίων και την διευκόλυνση και των επαγγελματιών, γεννά ορισμένα ζητήματα που δεν πρέπει να παραβλεφθούν. Ο υποχρεωτικός χαρακτήρας, που αν και δεν εφαρμόζεται στην πράξη ακόμα, έχει οριστεί για την διοικητική δικαιοσύνη και το ενδεχόμενο μιας παρόμοιας ρύθμισης και για την πολιτική έχει προκαλέσει σημαντικές αντιδράσεις. Πιο συγκριμένα, ο ψηφιακός αναλφαβητισμός τόσο των πολιτών όσο και των επαγγελματιών του χώρου της δικαιοσύνης θα δυσχεράνει σημαντικά την πρόσβαση τους στις διαδικασίες, ωθώντας στο περιθώριο όλους εκείνους που αδυνατούν να συμβαδίσουν με τις τεχνολογικές εξελίξεις. Παράλληλα, κρούεται ο κώδωνας κινδύνου διαρροής δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα των διαδίκων ή τρίτων και γενικώς κλονισμού της κυβερνοασφάλειας. Η απουσία ασφαλών υλικοτεχνικών υποδομών και κατάρτισης του προσωπικού εντός των δικαστηρίων εντείνουν τον προβληματισμό²³⁶. Ως αντίβαρο σε αυτές τις σκέψεις θα μπορούσε να προταθεί η διενέργεια αξιολογήσεων εκτίμησης ρίσκου πριν τον σχεδιασμό τέτοιων συστημάτων και η διαρκής παρακολούθηση της λειτουργίας τους, τόσο από τεχνικούς, αλλά και από πρόσωπα επιφορτισμένα με την διασφάλιση της προστασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα από ασύμβατες προς το σκοπό της επεξεργασίας τους χρήσεις. Επιβάλλεται μια εκ των προτέρων διαχείριση των σχετικών κινδύνων με την εφαρμογή κατάλληλων προληπτικών μέτρων κατά το στάδιο σχεδιασμού (security by design) και κατά στο πλαίσιο βασικών ρυθμίσεων (security by default)²³⁷.

3.2.4. Τηλεδιασκέψεις

Τηλεδιάσκεψη (videoconference) είναι η σύγχρονη συνάντηση από απόσταση, κατά κανόνα μέσω διαδικτύου²³⁸. Μπορεί να αξιοποιηθεί τόσο για διοικητικές λειτουργίες των δικαστηρίων όσο και για την διεξαγωγή δικών και άλλου είδους διαδικαστικών πράξεων. Ζητήματα νομιμότητάς της γεννώνται ως προς την δεύτερη αυτή χρήση της. Ήδη, το ΕΔΔΑ με δύο αποφάσεις του²³⁹ είχε κρίνει συμβατή με τις απαιτήσεις του άρθρου 6 της ΕΣΔΑ τη

²³⁶ Ένωση Διοικητικών Δικαστών. Δελτίου Τύπου. 17 Σεπτεμβρίου 2019.

²³⁷ Ronsin, X., Λάμπρος, Β. (2018) *Αναλυτική μελέτη για τη χρήση της ΤΝ στα δικαστικά συστήματα και κυρίως των εφαρμογών της ΤΝ στην επεξεργασία των δικαστικών αποφάσεων και δεδομένων*. Στρασβούργο: Τμήμα Παραγωγής Εγγράφων και Δημοσιεύσεων (SPDP).

²³⁸ Κ.Υ.Α. 429 (ΦΕΚ 850/Β/13-3-2020).

²³⁹ ΕΔΔΑ. Sakhnovski κατά Ρωσίας, Αριθμ. 21272/03, 2 Νοεμβρίου 2010; Marcello Viola κατά Ιταλίας, Αριθμ. 45106/04, 5 Οκτωβρίου 2006.

βιντεοδιάσκεψη σε ποινικές διαδικασίες, εφόσον ο μηχανισμός αυτός ενισχύει την επιτάχυνση της διαδικασίας και υπό τον όρο διασφάλισης των δικαιωμάτων των διαδίκων και της εμπιστευτικότητας²⁴⁰. Στην αντίπερα όχθη στέκεται το Συμβούλιο της Επικρατείας της Γαλλίας που, σε πρόσφατη κρίση του²⁴¹, θεώρησε αντίθετη στην ΕΣΔΑ τη δυνατότητα επιβολής εικονοτηλεδιάσκεψης ενώπιον των ποινικών δικαστηρίων. Πιο συγκεκριμένα, διαπιστώνει παραβίαση του δικαιώματος δίκαιης δίκης δεδομένου ότι η δυνατότητα επιβολής της χρήσης εικονοτηλεδιάσκεψης δεν υπόκειται σε καμία νομική προϋπόθεση, ούτε πλαισιώνεται από κανένα κριτήριο, με το πλαίσιο καταπολέμησης της πανδημίας να μην επαρκεί για την δικαιολόγηση της ανωτέρω επιλογής. Το ζήτημα θα φθάσει ενώπιον του ΕΔΔΑ που θα κληθεί για άλλη μια φορά να κρίνει επ' αυτού. Αυτές οι δύο οπτικές καταδεικνύουν με τον πιο γλαφυρό τρόπο και το διακύβευμα εν προκειμένω. Από την μια, οι τηλεδιασκέψεις ισοδυναμούν με εξοικονόμηση χρόνου, δαπανών, επιτάχυνση διαδικασιών και πρόσβαση σε περιπτώσεις που η φυσική παρουσία ήταν ιδιαίτερα δυσχερής για τα συμμετέχοντα πρόσωπα. Από την άλλη, σημαίνουν την ροή δεδομένων, με προσωπική πολλαπλή υφή, την απαίτηση στοιχειώδους ψηφιακού εγγραμμιατισμού των πολιτών, των δικηγόρων και των δικαστών και διαθέσιμους πόρους. Ένα πλαίσιο με τεχνικές επιλογές και δεοντολογική έκφραση πρέπει να διατίθεται. Λύσεις σαν αυτή με χρήση τεχνολογιών πληροφορικής, όπως με υπηρεσίες σε απευθείας σύνδεση, με εξ αποστάσεως ακροάσεις και τηλεδιασκέψεις, και μελλοντικές όψεις της ψηφιακής δικαιοσύνης, πρέπει να σέβονται τα θεμελιώδη δικαιώματα και τις αρχές της δίκαιης δίκης²⁴². Η αξιοποίηση των τηλεδιασκέψεων πρέπει να είναι περιορισμένη και να αντιμετωπίζεται σαν την ύστατη λύση, εκείνη που θα εξασφαλίζει και δε θα παρεμποδίζει την πρόσβαση των διαδίκων στην δικαιοσύνη. Για τον στόχο αυτό απαιτείται επιμόρφωση του προσωπικού των δικαστηρίων, των επαγγελματιών της δικαιοσύνης και, σε τελευταίο βαθμό, των πολιτών. Διαφορετικά, τέτοια μέτρα θα εκπίπτουν σε αχρησία.

3.2.5. «Προβλεπτική» δικαιοσύνη

Ως προβλεπτική δικαιοσύνη ορίζεται η απότοκος των μεθόδων εκείνων ανάλυσης μεγάλου αριθμού δικαστικών αποφάσεων με την χρήση νέων τεχνολογιών που

²⁴⁰ Οπ.π..

²⁴¹ Conseil d'État. Αριθμ. 440037. 5 Μαρτίου 2021.

²⁴² Παπαπαναγιώτου, Α., Ζάχου, Χ. (2021) Συστήματα τεχνητής νοημοσύνης στον τομέα της δικαιοσύνης. Τα ηθικά διλήμματα και τα όρια του ευρωπαϊκού χάρτη δεοντολογίας. Ψηφιακή Δικαιοσύνη: Σύγχρονες Προκλήσεις και Προβληματισμοί. ΕΣΔΙ 13 Φεβρουαρίου 2021.

αποσκοπούν στην πρόβλεψη του αποτελέσματος ορισμένων διαφόρων. Για την εφαρμογή της απαιτείται μια νέα πολιτική ανοιχτών δεδομένων των δικαστικών αποφάσεων και, εν γένει, παντός είδους κρίσεων, διαθέσιμων σε όλους, με την δυνατότητα αποθήκευσης και περαιτέρω χρήσης τους από τρίτους. Σε αυτούς θα πρωτοστατούν, αν μη τι άλλο, οι εταιρείες νομικής τεχνολογίας που εξειδικεύονται σε μηχανές αναζήτησης ή ανάλυση τάσεων. Τα λογισμικά των εταιριών αυτών αποθηκεύουν τα δεδομένα που λαμβάνουν, τα ταξινομούν και παρατηρώντας κάποια επαναλαμβανόμενα εντός αυτών μοτίβα καταλήγουν σε ένα συμπέρασμα, έχοντας ως στόχο τον υπολογισμό των πιθανοτήτων και την κατάφαση περί επιτυχίας ή αποτυχίας μιας υπόθεσης που θα εκδικαστεί ενώπιον ενός δικαστηρίου. Οι πιθανότητες διαμορφώνονται μέσω στατιστικής μοντελοποίησης προηγούμενων αποφάσεων, κάνοντας χρήση μεθόδων που προέρχονται από ειδικούς τομείς της επιστήμης των υπολογιστών, της επεξεργασίας φυσικής γλώσσας και της μηχανικής μάθησης. Ειδικά σε σχέση με την δικαιοσύνη, τα συστήματα προβλεπτικής δικαιοσύνης σχεδιάζονται για να χρησιμοποιηθούν από νομικές υπηρεσίες, ασφαλιστές, καθώς και από δικηγόρους, ώστε να μπορούν να προβλέψουν την έκβαση μιας δικαστικής διαμάχης. Δεν περιορίζεται η χρήση αποκλειστικά σε αυτούς τους τομείς, εφόσον θα μπορούσαν να συνδράμουν και τους δικαστές κατά τη λήψη αποφάσεων²⁴³.

Η ανασφάλεια δικαίου, δηλαδή ο κίνδυνος αποδοχής ή απόρριψης ενός αιτήματος ενισχύει την επιθυμία για μία ποσοτικοποίηση με τη χρήση των νέων τεχνολογικών εφαρμογών ²⁴⁴ . Με αυτόν τον τρόπο θα μπορούσαν να παρέχονται καλύτερες συμβουλευτικές υπηρεσίες προς τους εν δυνάμει ενδιαφερόμενους σε σχέση με την εμπειρική και συστηματική αξιολόγηση των πιθανοτήτων επιτυχίας μιας υπόθεσης που μέχρι σήμερα επωμίζονταν οι δικηγόροι και να τους προτρέψουν στη σύναψη συμφωνίας, ώστε να αποφευχθεί μία χρονοβόρα και ακριβή δίκη ή γενικά να τους κατευθύνουν προς την πιο επωφελή έκβαση. Προκύπτει, έτσι, μια ανάγκη εξισορρόπησης ανάμεσα στην ασφάλεια δικαίου που καθιστά τις αποφάσεις προβλέψιμες και στη δημιουργική ερμηνεία των δικαστηρίων²⁴⁵.

²⁴³ Οπ.π..

²⁴⁴ Hartmann, K., Wenzelburger, G. (2021) 'Uncertainty, Risk and the Use of Algorithms in Policy Decisions: A Case Study on Criminal Justice in the USA' *Policy Sciences* 54. σσ.269–287.

²⁴⁵ ΕΛΔΑ. Lupeni Greek Catholic Parish and Others κατά Ρουμανίας [GC], Αριθμ. 76943/11, 19 Μαΐου 2015, σκ. 116.

Στατιστικά μοντέλα με πολύ πιο ακριβείς κλίμακες ως προς τον μέσο όρο των ποσών που επιδικάζονται έχουν συσταθεί για διάφορους δικαιοδοτικούς τομείς και πράγματι μπορεί σε αυτούς να βοηθήσουν σημαντικά το έργο απονομής της δικαιοσύνης. Ωστόσο, είναι ανάγκη να περιορίζονται σε έναν απλό υπολογισμό που να συνεπικουρεί το έργο των δικαστικών, με τους τελευταίους να μπορούν σε κάθε περίπτωση να το επιβεβαιώσουν. Η στατιστική, αυτή, επεξεργασία ηλεκτρικών δεδομένων την ίδια στιγμή μπορεί να αποκαλύψει τη συχνότητα χρήσης ορισμένων ομάδων λέξεων, δεν είναι σε θέση, πάραυτα, να εντοπίσει τους πραγματικούς λόγους λήψης μιας απόφασης, ούτε να προβεί σε μία νομική ανάλυση²⁴⁶. Τα συστήματα τεχνητής νοημοσύνης δεν είναι ακόμα ικανά να εξατομικεύσουν και να πραγματοποιήσουν υπαγωγή, παρά να αρκестούν σε υπολογιστικές ενέργειες και ομαδοποιήσεις.

Μια τέτοια διαδικασία αν μεταφερθεί πέρα από τον απλό υπολογισμό, στην ουσία του δικαστικού έργου, είναι πιθανόν να καταλήξει να παράγει μια οιονεί επιτακτικότητα, μία νέα μορφή κανονιστικότητας, η οποία να λειτουργεί συμπληρωματικά με το νόμο, περιορίζοντας τη διακριτική ευχέρεια του δικαστή και να οδηγήσει, συνεπώς, μακροπρόθεσμα σε μία τυποποίηση των δικαστικών αποφάσεων, οι οποίες δεν θα βασίζονται πλέον σε ένα εξατομικευμένο συλλογισμό από πλευράς των δικαστών, αλλά σε έναν καθαρά στατιστικό υπολογισμό, στείρο και απαλλαγμένο από το ανθρώπινο συλλογιστικό στοιχείο. Μια τέτοια εξέλιξη θα συνιστούσε πραγματικό εφιάλτη για το κράτος δικαίου. Οι δικαστές δεν θα λάμβαναν αποφάσεις σύμφωνα με τους κανόνες δικαίου, αλλά με τις τάσεις της νομολογίας ανακλύπτουσες από τα στατιστικά εκείνα στοιχεία, που συγκεντρώνονται από ένα ψηφιακό εργαλείο²⁴⁷. Ο κανόνας που προέρχεται από την πλειοψηφία των δικαστικών αποφάσεων θα προτυποποιούταν. Οποιαδήποτε απόκλιση θα δημιουργούσε περαιτέρω ζητήματα που ίσως να συνεπάγονταν και ενδεχόμενη αιτιολόγηση από τον αποκλίνοντα²⁴⁸. Εν αντιθέσει, το σκεπτικό των δικαστών είναι κατά κόρον θέμα αξιολόγησης και ερμηνείας των αποδεδειγμένων και κρίσιμων περιστατικών σε μία υπόθεση, των εφαρμοστέων κανόνων δικαίου, το νόημα των οποίων παραμένει, όπως ήδη ειπώθηκε, ακαθόριστο, αλλά και της υποκειμενικής ερμηνείας από

²⁴⁶ Τρουλινός, Ε. (2019) 'Σχόλιο στην Conseil Constitutionnel, απόφαση 2018-765 DC της 12.6.2018'. *Διοικ. Δικ* 6. σσ. 1008-1011.

²⁴⁷ Završnik, A. (2021) 'Algorithmic justice: Algorithms and big data in criminal justice settings.' *European Journal of Criminology* 18(5). σσ. 623-642.

²⁴⁸ Buat-Ménard, E., Giambiasi, P. (2017) 'La mémoire numérique des décisions judiciaires'. *Dalloz Actualite*.

τους ίδιους²⁴⁹. Η πολυπλοκότητα του δικαίου που έγκειται στον αμφισβητούμενο χαρακτήρα του θα αντικαθιστούνταν από μια σαθρή βεβαιότητα, έξωθεν επιβεβλημένη και απειλητική των αξιών της δικαιοσύνης. Σε όλο αυτό το εγχείρημα ενυπάρχει ο κίνδυνος, εξαιτίας της απουσίας στατιστικής αναπαράστασης της πραγματικότητας και της αδυναμίας οποιασδήποτε πρόβλεψης, τα αποτελέσματα του λογισμικού προληπτικής δικαιοσύνης να τίθενται ως πρότυπα, χωρίς καμία επικύρωση από το νομικό σύστημα και, μάλιστα, σε σύγκρουση με αυτό.

Τέτοια συστήματα που θα αναπτύσσονταν από τον ιδιωτικό τομέα θα επαναπροσφέρονταν, με χρέωση, φυσικά στο δημόσιο, δημιουργούν περαιτέρω προβληματισμό. Η χρήση αυτών των εφαρμογών θα μπορούσε να εντείνει τη στρέβλωση του ανταγωνισμού και την ανισότητα όπλων μεταξύ δικηγορικών γραφείων που έχουν ή δεν έχουν πρόσβαση σε λογισμικό προληπτικής ανάλυσης της νομολογίας. Ακόμα, θα έβαλε εναντίον του δικαίωματος σε συνήγορο, αν συλλογιστεί κανείς πως ένας δικηγόρος δεν θα αναλάμβανε μια υπόθεση που αλγοριθμικά αποδεικνύονταν άκαρπη.

Τέλος, οι αναλύσεις ενδεχομένως να υιοθετούν μεροληπτικές στάσεις, εφόσον τα εισαγόμενα δεδομένα είναι δειγματοληπτικά. Η απειλή ενδέχεται να υπάρξει εξ αρχής από τη μεροληπτική στάθμιση κατά την επιλογή ενός δεδομένου έναντι αλλού κι εξακολουθεί να υποφώσκει καθ' όλη την διάρκεια της δικαστικής χρήσης. Σύμφωνα με τη μελέτη του, το University College London θεώρησε ότι ένα μοντέλο αυτόματης νοημοσύνης θα μπορούσε να προβλέψει το αποτέλεσμα μιας υπόθεσης με ακρίβεια της τάξης του 79% σε ένα συγκεκριμένο δικαστήριο²⁵⁰. Τι γίνεται με το εναπομείναν 21%; Η απόδοση της δικαιοσύνης δεν είναι ένα τυχερό παιχνίδι, δεν επαφίεται σε προγνωστικά. Μια τέτοια θεώρηση πέρα από ακραιφνής, θα ήταν επισφαλής για την δημοκρατία και την ισότητα με όλες τις φιλοσοφικές της προσεγγίσεις.

Μεροληψία, κανονικοποίηση της πλειοψηφίας και υπερέρησή της έναντι της *in concreto* και *ad hoc* στάθμισης και κρίσης, απεμπόληση της διακριτικής ευχέρειας και περιορισμός στην αρχή της ανεξαρτησίας και στα δικαιώματα πρόσβασης στην

²⁴⁹ Troper, M. (2001) *La théorie du droit, le droit, l' Etat*. Paris: Puf.

²⁵⁰ Aletras, N., Tsarapatsanis, N., Preotiuc-Pietro, D., Lampos, V. (2016) 'Predicting judicial decisions of the European Court of Human Rights: a Natural Language Processing perspective'. *PeerJ Computer Science* 93 (2).

δικαιοσύνη²⁵¹ και σε συνήγορο είναι μερικές από τις αρνητικές επιπτώσεις της κυριαρχίας συστημάτων προβλεπτικής δικαιοσύνης εκτός και εντός των δικαστηρίων. Χρήση τους μόνο επί συγκεκριμένων διαφορών, με καθαρά υπολογιστικό χαρακτήρα, θα μπορούσε να τεθεί σαν πιθανότητα. Ακόμα και για αυτή χρειάζεται δημόσια διαβούλευση των εμπλεκόμενων φορέων και αδιάλειπτη παρακολούθηση, διαρκή αξιολόγηση, ώστε οι κρίσεις να συμβαδίζουν με τις νομοθετικές τροποποιήσεις και νομολογιακές μεταστροφές.

3.2.6. Χρήση αλγορίθμων για την κατάρτιση προφίλ

Οι αλγόριθμοι, όπως και η δικαστική κρίση αποτελούν εργαλεία λογικότητας και διακανονισμού²⁵². Σύμφυτη της αυτοματοποίησης και των προσαρμοσμένων σε αυτή συστημάτων είναι η πιθανότητα λανθασμένων αποκλεισμών, ακόμα και διακρίσεων²⁵³. Εξάλλου, η δημιουργία προφίλ και η κατηγοριοποίηση ενισχύει την διαφορετική και, ενίοτε, διακριτική μεταχείριση. Το συμπεριφορικό ιστορικό ενός ανθρώπου που διαμορφώνει το προφίλ του μπορεί να επηρεάσει την δικαστική κρίση, αλλά και το μέλλον του εν συνόλω. Αντιθέτως, οι ανθρώπινες αποφάσεις βασίζονται σε αξίες και θεωρήσεις που ένα μηχάνημα αδυνατεί να συλλάβει και να εντάξει στο σκεπτικό του. Η χρήση βιομετρικών δεδομένων μπορεί να έχει ως αποτέλεσμα την δυσταξινόμηση ή τον στιγματισμό, τοποθετώντας αυτομάτως το άτομο σε μια συγκεκριμένη κατηγορία, όπως για παράδειγμα σε αυτή του τρομοκράτη ή του εγκληματία. Μια τέτοια *a priori* κατηγοριοποίηση μπορεί να οδηγήσει στην αναστροφή του τεκμηρίου αθωότητας, αφού βιομετρικά συστήματα δύνανται να οδηγήσουν στην θεώρηση κάποιου ως ενόχου μέχρι αποδείξεως του εναντίον. Ένα τέτοιο στίγμα είναι δύσκολο να απαλειφθεί, ιδίως αν συλλογιστεί κανείς πως συντελείται μια ιδιότυπη αποθήκευση του τεκμηρίου αυτού σε μια βάση δεδομένων²⁵⁴. Το ενδεχόμενο αυτού του στιγματισμού ενισχύεται και από την χρήση τεχνολογιών αναγνώρισης προσώπου, που στο βωμό της εθνικής ασφάλειας, προβαίνουν σε ταυτοποίηση προσώπων, χωρίς πολλές φορές τα ίδια τα πρόσωπα να έχουν πληροφόρηση για αυτό. Είναι, μάλιστα, πιθανό να δώσει σάρκα και οστά σε μια αυτοεκπληρούμενη

²⁵¹ Dymitruk, M. (2019) 'Ethical Artificial Intelligence in judiciary'. *Jusletter IT* 21.

²⁵² Harkens, A. (2018) 'The Ghost in the Legal Machine: Algorithmic Governmentality, Economy, and the Practice of Law'. *Journal of Information, Communication and Ethics in Society* 16 (1).

²⁵³ Zarsky, T. (2013) 'Transparent Predictions'. *University of Illinois Law Review* 2013 (4). σσ. 1560.

²⁵⁴ Sutrop, M. (2010) 'Ethical issues in governing biometric technologies'. εκδ. *Ethics and policy of biometrics, Lecture Notes in Computer Science*. επιμ. A. Kumar & D. Zhang 6005. σσ. 102–114.

προφητεία²⁵⁵. Η Ολλανδική Αρχή Προστασίας Δεδομένων είχε προειδοποιήσει για ένα «ψηφιακό γραφτό»²⁵⁶, τον κίνδυνο δηλαδή να μην μπορεί κανείς να ξεφύγει από το ψηφιακό προφίλ που έχει δημιουργηθεί για το πρόσωπό του. Ιδίως όταν η δημιουργία προφίλ και μέθοδοι αξιολόγησης ρίσκου αξιοποιούνται στον τομέα της ασφάλειας και της δικαιοσύνης, όπως για τον εντοπισμό πιθανών εγκληματιών, φυγόδικων ή τρομοκρατών, το τεκμήριο αθωότητας κλονίζεται συθέμελα. Αν και τα δεδομένα για κάποιο πρόσωπο συλλέγονται κανονικά, μόνο εφόσον αυτό υπαχθεί στο καθεστώς του υπόπτου, τα μεγάλα δεδομένα και τα προφίλ ρίσκου πολλές φορές προηγούνται, ανατρέποντας την σειρά αυτή²⁵⁷. Τέτοια εργαλεία ενδέχεται να αναπαράγουν αδικαιολόγητες και ήδη υπάρχουσες ανισότητες, νομιμοποιώντας τέτοιες επαίσχυντες για το δίκαιο πολιτικές. Ταυτόχρονα, ανατρέπει τον κύριο προορισμό των εργαλείων της ποινικής δικαιοσύνης, δηλαδή την αποκατάσταση και επανένταξη του παραβάτη. Τελικά, υπονομεύει και τον ρόλο του δικαστή στην εξατομίκευση της ποινής με την λήψη υπ' όψιν των στοιχείων εκείνων της προσωπικότητας και των ειδικών επαγγελματιών που πλαισιώνουν την διαδικασία.

3.3. Συμπεράσματα

Με έναυσμα την παραπάνω σύντομη παράθεση των προκλήσεων, με τις οποίες ενδέχεται να έρθει αντιμέτωπο το δικαστικό σύστημα, αφού εμπλακεί σε διεργασίες ψηφιοποίησης, μπορεί να διατυπώσει κανείς ορισμένες παρατηρήσεις. Πρώτα απ' όλα, κάθε πτυχή της δικαιοσύνης χαρακτηρίζεται από θετικά και αρνητικά στοιχεία. Κάποιες φορές τα πρώτα υπερκαλύπτουν τα δεύτερα, αλλά υπάρχουν και περιπτώσεις που οι κίνδυνοι έχουν τέτοιο βάρος που δεν μπορούν οι εμπλεκόμενοι φορείς απλώς να τους παραβλέψουν. Η κατάσταση αυτή δεν σημαίνει πως πρέπει να δεχθούμε αβίαστα οποιοδήποτε εγχείρημα ψηφιοποίησης στο όνομα μιας γενικευμένης τεχνολογικής φρενίτιδας εκσυγχρονισμού. Δεν σημαίνει, όμως, ότι θα διαποτιστούμε από μια απροθυμία προόδου και αποδοχής του νέου.

²⁵⁵ Keats Citron, D. και Pasquale, F.A. (2014) 'The scored society: Due process for automated predictions'. *Washington Law Review* 89. σσ.1.

²⁵⁶ Kohnstamm, J. (2014) ,Digitale predestinatie Speech big data, Nationale Denktank Expertforum'.

Ανακτήθηκε από:

https://www.autoriteitpersoonsgegevens.nl/sites/default/files/atoms/files/speech_big_data_nationale_denktank_versie_3_okt_2014_website.pdf [Πρόσβαση 19 Νοεμβρίου 2021].

²⁵⁷ Royakkers, L., Timmer, J., Kool, L., van Est, R. (2018) 'Societal and ethical issues of digitization'. *Ethics Inf Technol* 20. σσ. 127–142.

Αφού αντιληφθούμε ότι διακυβεύονται με την μέλλουσα χρήση τεχνολογικών μέσων η ισότητα στην πρόσβαση στη δικαιοσύνη, η αντικειμενική και αμερόληπτη κρίση του δικαστή, η διερεύνηση ad hoc κάθε υπόθεσης, η προστασία των προσωπικών δεδομένων, είναι σημαντικό να προχωρήσουμε στη θέσπιση των εγγυήσεων εκείνων που θα εξασφαλίσουν όχι απλώς ότι τα θετικά της ψηφιοποίησης θα υπερβαίνουν τα αρνητικά της αποτελέσματα. Πρέπει να εξασφαλιστεί ότι τα ρίσκα της ψηφιοποίησης θα είναι τόσο μηδαμικά που θα εξυτηρετεί εκείνη την δικαιοσύνη και όχι το αντίστροφο. Πρέπει να εμπεδωθεί πως η ψηφιοποίηση αποτελεί απλώς το μέσο και όχι τον αυτοσκοπό. Πρέπει να καταστεί σαφές πως η αποτελεσματική, ταχεία, ορθολογική και προσβάσιμη σε όλους δικαιοσύνη, ως αγαθό και ως διακυβερνητικός στόχος είναι ο προορισμός του ψηφιακού ταξιδιού. Οι θεσμικές εγγυήσεις που εκτέθηκαν θα πλαισιώσουν τις νομικές και δεοντολογικές ρυθμίσεις και θα αποτελέσουν τον μπόουσουλα.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Αδιαμφισβήτητα, η δικαιοσύνη συνιστά μια έννοια που μεταλλάσσεται ανάλογα με την εποχή εντός της οποίας θεωρητικά αναπτύσσεται. Ο πυρήνας της, όμως, παραμένει अपαράλλαχτος και συνοψίζεται σε μια αξία δικαιοσύνη, κοινωνική, ανθρώπινη, σε μια διαδικασία ενσάρκωσης του δικαίου, εμπέδωσης της ισότητας εντός και έναντι του νόμου, απόδοσης «οὐν τὰ Καίσαρος Καίσαρι»²⁵⁸. Η διαδικαστική της όψη έχει προσλάβει τα τελευταία χρόνια και μια δυαδική υφή, μεταφερόμενη εν μέρει και στον ψηφιακό κόσμο μέσω της ψηφιοποίησης. Η ένωση της ψηφιοποίησης με την δικαιοσύνη γέννησε τη ψηφιακή δικαιοσύνη, την οποία πασχίζουν να οριοθετήσουν, πλέον, και νομοθετικά πέρα από εννοιολογικά υπερεθνικοί οργανισμοί και εθνικές κυβερνήσεις σε έναν ατελείωτο αγώνα δρόμου κατασκευής κανονιστικών και δεοντολογικών πλαισίων. Η ανάσχεση της ταχύτητας με την οποία κινείται η ψηφιοποίηση είναι ένα όραμα τουλάχιστον ουτοπικό, αφού διαρκώς προκύπτουν νέες προκλήσεις στις οποίες άπασες οι μορφές εξουσίας – νομοθετική, εκτελεστική και δικαστική – καλούνται να δώσουν σαφείς απαντήσεις. Ίσως αυτές να μην δοθούν αποκλειστικά με την διαμόρφωση νέων κανόνων.

Στον σύγχρονο κόσμο, η δικαιοσύνη δεν μπορεί να γίνει νοητή, παρά ως ένα τμήμα της διακυβέρνησης που ρυθμίζει σχέσεις μεταξύ δημοσίου και ιδιωτών, αλλά και ιδιωτών μεταξύ τους. Στο πνεύμα της εν συνόλω αναδιάρθρωσης της διακυβέρνησης που συνεπήχθη η μετάβαση στην μετανεωτερικότητα που εκφράστηκε και με την ψηφιοποίηση, η δικαιοσύνη, τόσο σε επίπεδο εσωτερικής οργάνωσης και λειτουργίας, όσο και σε επίπεδο εξωτερικής της έκφρασης μέσω της απόδοσής της, μετασηματίστηκε. Φυσικά, στην μετάλλαξή της αυτή επέδρασε και η προσέγγισή της ως αγαθό που πρέπει να προσφέρεται σε όλους αποτελεσματικά, σε εύλογο χρόνο και υπό τις καλύτερες συνθήκες.

Η διαδικασία αυτή δεν θα μπορούσε να συντελεστεί δίχως ένα εύρωστο νομικό και δεοντολογικό πλαίσιο που να την υποστηρίζει και να την προάγει. Ακόμη, δεδομένης της παγκοσμιοποίησης και του ανοίγματος του ψηφιακού και αναλογικού κόσμου του 21^{ου} αιώνα το πλαίσιο αυτό δεν θα ήταν δυνατό να παρέμενε γεωγραφικά περιορισμένο, αλλά απλώθηκε και, αναλόγως την χώρα εδραίωσης και ανάπτυξής του, εξέλαβε ορισμένα ιδιότυπα χαρακτηριστικά. Στην χώρα μας, το ρυθμιστικό πλαίσιο παρουσιάζει έλλειψη

²⁵⁸ Μτ. 1, 21.

δεοντολογικής υφής. Ωστόσο, βρίθκει νομοθετημάτων και πρωτοβουλιών, είτε εθνικώς είτε ενωσιακώς παραγομένων, ορισμένα από τα οποία αλληλοεπικαλύπτονται. Όλα ανεξαιρέτως, όμως, είναι ενδεικτικά της επιθυμίας ψηφιοποίησης των διαδικασιών απονομής δικαιοσύνης, αλλά και μιας ανησυχίας για την έκβαση του επιχειρήματος αυτού και τις επιπτώσεις του στα ανθρώπινα δικαιώματα, αλλά και την ιδεατή και αξιακή πρόσληψη της δικαιοσύνης αυτή καθ' αυτή.

Από την μελέτη δεν θα μπορούσαν να απουσιάζουν οι μελλοντικές προκλήσεις που είναι πολύ πιθανόν να θέσει η εισροή ψηφιακών μέσων στην δικαιοσύνη. Αυτές εντοπίζονται σε διάφορα επίπεδα και σε καμία περίπτωση δεν σημαίνει πως πρέπει να αποτρέψουν τον νομοθέτη και την κοινωνία να συγκατατεθούν στις αλλαγές αυτές. Η ανεύρεση όλων εκείνων των εξισορροπητικών εγγυήσεων και η ένταξή τους στο νομικό οικοδόμημα είναι η δικλείδα ασφαλείας.

Απαντώντας στο αρχικώς τεθέν ερώτημα, οι ρυθμίσεις είτε οι αυστηρά νομικές είτε οι δεοντολογικές που αφορούν την ψηφιοποίηση της δικαιοσύνης κατορθώνουν να εκπληρώσουν το ιδεώδες της, εφόσον διασφαλίζεται η ταχεία και αποτελεσματική απόδοση της, εξασφαλίζεται η διαφάνεια και αντιμετωπίζεται η γραφειοκρατία. Για να το επιτύχουν αυτό πλήρως δεν αρκεί η υπερτροφοδότηση με κείμενα και η ακατάσχετη οργάνωση πρωτοβουλιών. Τουναντίον, είναι απαραίτητος ο εντοπισμός και η προσπάθεια εξισορρόπησης μέσω θεσμικών εγγυήσεων των αρνητικών πτυχών της ψηφιοποίησης που θα μετριάσουν τους κινδύνους. Εξάλλου, η ψηφιοποίηση είναι απλώς ο τρόπος επίτευξης του σκοπού της εδραίωσης της δικαιοσύνης ως ιδέα και υπέρτατη αξία και της εμπέδωσης της δικαιοσύνης ως διαδικασία ταχεία, αποτελεσματική, διαφανή και προσβάσιμη σε όλους.

Αν αναλογιστεί κανείς τις κοινωνικές ρίζες της δικαιοσύνης και της τεχνολογίας θα διαπιστώσει πως και οι δύο τίθενται προς εξυπηρέτηση των ανθρωπίνων αναγκών. Έτσι, φανερώνεται και ο παράγοντας εκείνος που θα λειτουργήσει ως μοχλός για τη ρύθμισή τους. Και αυτός δεν είναι άλλος από τον ίδιο τον άνθρωπο με όλες τις υποστάσεις του: ως πολίτης, ως διάδικος, ως μέλος του κοινωνικού συνόλου, ως δικαστικός λειτουργός, ως συμμετέχων στην διαμόρφωση της πολιτικής. Για αυτό το λόγο, τίθεται ως αδήριτη ανάγκη, η διασκευή του ψηφιακού δικαιοδοτικού πλαισίου με ανθρωποκεντρικό προσανατολισμό,

η πρόβλεψη και λειτουργία επαρκών μηχανισμών λογοδοσίας²⁵⁹, η διενέργεια δημοσίων διαβουλεύσεων που θα εξασφαλίζουν πως οι απανταχού ανησυχίες θα εισακουστούν. Εξάλλου, όλα αυτά τίθενται ως προϋποθέσεις μιας εύρωστης ρύθμισης που δε θα παραλείπει την δεοντολογία έναντι της κανονιστικότητας, ούτε τον ανθρώπινο παράγοντα έναντι της ταχύτητας και της αποτελεσματικότητας. Διαφορετικά, μέλλει να γίνουμε μάρτυρες μιας εκδοχής της δικαιοσύνης που θα παραπέμπει σε σκοτεινούς καιρούς και δε θα συνάδει με την ευκταία πρόοδο, ασφάλεια, ευημερία και σεβασμό του ανθρώπου, αλλά θα επιτρέψει την ανάδυση ενός ψηφιακού τερατοεργήματος. «Όταν, στο δρόμο της Θήβας, ο Οιδίπους συνάντησε τη Σφίγγα, κι αυτή του έθεσε το αίνιγμά της, η απόκρισή του ήταν: ο άνθρωπος. Τούτη η απλή λέξη χάλασε το τέρας. Έχουμε πολλά τέρατα να καταστρέψουμε (ή παραφράζοντας τον Σεφέρη να δαμάσουμε). Ας συλλογιστούμε την απόκριση του Οιδίποδα»²⁶⁰.

²⁵⁹ Contini, F. (2020). 'Artificial Intelligence and the Transformation of Humans, law and Technology, Interaction in Judicial Proceeding'. *Law, Technology and Humans* 2 (1). σσ. 13.

²⁶⁰ Σεφέρης, Γ. (1963). Απόσπασμα από την ομιλία όταν του απονεμήθηκε το βραβείο Νόμπελ Λογοτεχνίας. Ανακτήθηκε από: <http://dromospoihs.gr/2019/10/24/seferisnobel/> [Πρόσβαση 28 Ιανουαρίου 2022].

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνική

- Asimov, I. (1976). *Εγώ, το Ρομπότ*. Αθήνα: Κάκτος.
- Del Vecchio, G. (1961) *Η Δικαιοσύνη*. Αθήνα: Οργανισμός Εκδόσεως Σχολικών Βιβλίων.
- Deleuze, G., Guattari, F. (1991) *Τι είναι φιλοσοφία*. Αθήνα: Καλλέντης.
- Habermas, J. (1996) *Το πραγματικό και το ισχύον*. Αθήνα: Νέα Σύνορα.
- Harbers, H. (2005) *Inside the politics of technology: Agency and normativity in the co-production of technology and society*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Huxley, A. (1997). *Θαυμαστός Καινούργιος Κόσμος*, Αθήνα: Εκδοτικός Οργανισμός Πάπυρος.
- Jasanoff, Sh. (2004) *States of knowledge. The co-production of science and social order*. London, New York: Routledge.
- MacKenzie, D., and Wajcman, J. (1985) *The social shaping of technology*. Milton Keynes, Philadelphia: Open University Press.
- Kelsen, H. (2019) *Τι είναι δικαιοσύνη*, Αθήνα: Αντίποδες.
- Rawls, J. (2001) *Θεωρία της δικαιοσύνης*. Αθήνα: Πόλις.
- Orwell, G. (1999). *1984*. Αθήνα: Κάκτος.
- Ronsin, X., Λάμπρος, Β. (2018). *Αναλυτική μελέτη για τη χρήση της ΤΝ στα δικαστικά συστήματα και κυρίως των εφαρμογών της ΤΝ στην επεξεργασία των δικαστικών αποφάσεων και δεδομένων*. Στρασβούργο: Τμήμα Παραγωγής Εγγράφων και Δημοσιεύσεων (SPDP).
- Weber, M. (2011). *Οικονομία και Κοινωνία» Κοινωνιολογία του Δικαίου 4^{ος} τόμος*. Αθήνα: Σαββάλας.
- Wiebe, B., Hughes, T., και Pinch, T. (1987) *The social construction of technological systems. New directions in the sociology and history of technology*. Cambridge, London: MIT Press.
- Αισχύλος. (2007) *Αγαμέμνων*. Θεσσαλονίκη: Ζήτρος
- Αριστοτέλης. (2002,2004) *Ρητορική*. βιβλίο Α'. Θεσσαλονίκη: Ζήτρος
- Αριστοτέλης. (1989) *Πολιτικά*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.
- Αριστοτέλης (2006) *Ηθικά Νικομάχεια: βιβλίο Ε'*. Θεσσαλονίκη: Ζήτρος.
- Βεΐκος, Θ. (1969) *Κοσμολογία και κοσμική δικαιοσύνη στην αρχαία ελληνική διάνοηση. Πρώτο μέρος: Αναξίμανδρος*.
- Βουράκης, Γ. (2004). *Ψηφιακή Τεχνολογία και Οικονομική Δυναμική, Το Παράδοξο της Παραγωγικότητας και του Οικονομικού Φιλελευθερισμού*. Αθήνα: Παπαζήση.

- Γαληνός. (1999) *Περὶ Ἱπποκράτους*, Αθήνα: Κάκτος.
- Γιαννόπουλος, Γ. (2018) *Εισαγωγή στη Νομική Πληροφορική*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.
- Ησιόδος. (2007) *Θεογονία*. Αθήνα: Παπαδήμας.
- Ιντζεσίλογλου, Ν. (2012) *Κοινωνιολογία του Δικαίου*. Αθήνα: Σάκκουλας.
- Κολούρης, Α. (2015) *Ροές εργασιών ψηφιακής βιβλιοθήκης*. ΧΧ: Κάλλιπος.
- Κόλτσιου-Νικήτα, Α. (2007) 'Η Δικαιοσύνη στην Αρχαία Ελληνική Γραμματεία: Από τη Δίκη του Ησιόδου στη σωκρατική δικαιοσύνη'. *Δελτίο Βιβλικών Μελετών*. 25.
- Λυμπερόπουλος, Π., Κοσμίδης, Χ. (2015) *Ηλεκτρονική Δικαιοσύνη*. Στο: Συμβολή για την Αποτελεσματικότητα της Δικαιοσύνης. Εταιρία Δικαστικών Μελετών. επιμ. Κοριατοπούλου, Π.. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.
- Νικολάου, Θ. (1989) *Αίπερι πολιτείας καὶ δικαίου ιδέαι* του Γ. Πλήθωνος Γεμιστού. 2^η έκδ. Αθήνα: Κέντρο Βυζαντινών Ερευνών, Σειρά Βυζαντινά Κείμενα και Μελέται.
- Ξενοφών. (2005). *Κύρου ανάβασις*. Θεσσαλονίκη: Ζήτρος.
- Λειβαδίτης, Τ., *Αλλά τα βράδια*. Δίσκος «Φυσάει».
- Μτ. 5, 6.
- Όμηρος. (1992) *Οδύσσεια*. Αθήνα: Κάκτος.
- Όμηρος. (1992) *Ιλιάς*. Αθήνα: Κάκτος.
- Πλάτων. (2008). *Γοργίας*. Θεσσαλονίκη: Ζήτρος.
- Πλάτων. (2009) *Πρωταγόρας*. Θεσσαλονίκη: Ζήτρος.
- Πλάτων. (1951) *Μενέξενος*. Αθήνα: Κορκοφίγκας Ν..
- Πλάτων. (2015) *Πολιτεία*.. Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας (ΚΕΓ).
- Πλάτων. (1988) *Νόμοι* . Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.
- Πλάτων. (2015) *Κρατύλος*. Αθήνα: Ηλιοδρόμιο.
- Πλάτων (1993) *Φαίδων*.. Αθήνα: Κάκτος
- Στοβαίος. (2005) *Εκλογαί*. Αθήνα: Κάκτος.

Ξενόγλωσση

- Chevallier, J. (2004). *L' Etat post-moderne*. Paris: L.G.D.J..
- Commaille, J., Jobert, B. (1988). *Les métamorphoses de la régulation politique*. Paris: L.G.D.J..
- Decoopman, N. (1996). 'Du gouvernement des entreprises à la gouvernance'. Σε *La gouvernabilité*. επιμ. Chevallier, J.. Paris: P.U.F..

- Deloitte. 'Interim Report, Cross-Border Digital Criminal Justice'. JUST/2018/JCOO/FW/CRIM/0188. XX: 18-12-2019.
- Demers, M. (1999). 'La Gouvernance de la Gouvernance: Faut-il freiner Γ engouement?'. Σε *Governance: Concepts and Applications*. επιμ. Corkery J. Brussels: HAS.
- Fine, R, (2002) *Marxism and the Social Theory of Law*. Σε An Introduction to Law and Social Theory. επιμ. Reza Banakar και Max Travers. XX: Hart. σσ.101–17.Fölsing, A. (1997). *Albert Einstein: A Biography*, Viking books. Lightman, A.A (2006). *Sense of the Mysterious: Science and the Human Spirit*. USA: First Vintage Books Edition.
- Garapon, A., Salas, D. (1996). *La République pénalisée*. Paris: Hachette.
- Jeong, K.-H.(2007). *E-Government: The road to innovation*. USA: Gil-Job-E Media.
- Lascoumes, P. (1995) *Actualité de Max Weber pour la sociologie du droit*. Paris: LGDJ.
- Lascoumes; P. (1996). 'Rendre gouvernable : de la "traduction" au "transcodage" : l'analyse des processus de changement dans les réseaux d'action publique'. Σε *La gouvernabilité*. επιμ. Chevallier, J.. Paris: P.U.F..
- Latour, Br. (1993) *We have never been modern*. Cambridge: Harvard University Press.
- Leibniz, G. W. *Nova methodus discendae docendaeque, Jurisprodentiae*.
- Leibniz, G. W. 'Dissertatio I. De actorum publicorum usu, atque de principiis juris naturæ et gentium, primæ codicis gentium diplomati parti præfixa, παρ. XII, XIII', *Dutens. IV, (III)*.
- Maille, M. (1995). *La régulation entre droit et politique*. Paris: L'Harmattan.
- Sutrop, M. (2010) 'Ethical issues in governing biometric technologies'. εκδ. Ethics and policy of biometrics, Lecture Notes in Computer Science. επιμ. A. Kumar & D. Zhang 6005.
- Troper, M. (2001). *La théorie du droit, le droit, l' Etat*. Paris: Puf.
- Άγιος Αμβρόσιος. *De Paradiso: III,22*. Σε *Patrol. lat.*, τόμ. XIV. επιμ. Migne, J.P..
- Άγιος Αυγουστίνος. *De moribus ecclesiae catholicae: I, 15*. Σε *Patrol. lat.*, τόμ. LXXV. επιμ. Migne, J.P..
- Άγιος Αυγουστίνος, *De civitate Dei: XV, 22*. Σε *Patrol. lat.*, τόμ. XLI. επιμ. Migne, J.P.
- Άγιος Γρηγόριος. *Moralium: βιβλ. V, κεφ. XXXVII, παρ. 67*. Σε *Patrol. lat.*, τόμ. LXXV. επιμ. Migne, J.P..
- Άγιος Ιωάννης ο Χρυσόστομος. *Εις Ματθαίον: ομιλ. XII, παρ. 1*. Σε *Patrol. lat*, τόμ. XXXII. επιμ. Migne, J.P..
- Τερτυλλιανός. (1902) *Advesus Macionem*.. Σε *Biblioth. S. Patrum*, τμ. III, τόμ. III. Ρώμη.

Αρθρογραφία

- Aletras, N., Tsarapatsanis, N., Preoțiu-Pietro, D., Lampos, V. (2016). 'Predicting judicial decisions of the European Court of Human Rights: a Natural Language Processing perspective'. *PeerJ Computer Science* 93 (2).
- Buat-Ménard, E., Giambiasi, P. (2017). 'La mémoire numérique des décisions judiciaires'. *Dalloz Actualite*.
- Callon, M. (1984) 'Elements of a sociology of translation: Domestication of the scallops and the fishermen of st Brieuç Bay. In Power, action and belief: A new sociology of knowledge?.*The Sociological Review* 32 (1). σσ. 196–233.
- Contini, F. (2020). 'Artificial Intelligence and the Transformation of Humans, law and Technology, Interaction in Judicial Proceeding'. *Law, Technology and Humans* 2 (1).
- Cotterrell, R. (2000) 'Émile Durkheim: Law in a Moral Domain'. *Journal of Law and Society*, 27)3). σσ. 481-485.
- Dymitruk, M. (2019). 'Ethical Artificial Intelligence in judiciary' . *Jusletter IT* 21.
- Ferrie, S.M. *Algorithms tested against fair trial*. Ανακτήθηκε από: <http://lexis360.fr> .
- Harkens, A. (2018) 'The Ghost in the Legal Machine: Algorithmic Governmentality, Economy, and the Practice of Law'. *Journal of Information, Communication and Ethics in Society* 16 (1).
- Hartmann, K., Wenzelburger, G. (2021) 'Uncertainty, Risk and the Use of Algorithms in Policy Decisions: A Case Study on Criminal Justice in the USA' *Policy Sciences* 54. σσ.269–287.
- Keats Citron, D. και Pasquale, F.A. , 'The scored society: Due process for automated predictions'. *Washington Law Review* 89.
- Laynea, K. and Lee, J.(2001). 'Developing fully functional Egovernment: A four stage model. Government Information'.*Quarterly* 18.
- Manderson, D., Martinez, C.S. (2016) ' Justice and Art, Face to Face', 28 *Yale Journal of Law and Humanities*. 28 (2).
- Morozov, E. (2014). 'Pour tout résoudre cliquez ici'. FYP.
- Philippopoulos-Mihalopoulos, A. (2016) 'Flesh of the Law: Material Legal Metaphors', *Journal of Law and Society*. 43 (1).
- Royackers, L., Timmer, J., Kool, L., van Est, R. (2018). 'Societal and ethical issues of digitization'. *Ethics Inf Technol* 20.
- Sokoloff, W. (2005) 'Between Justice and Legality: Derrida on Decision'. *Journal of Law and Society*, 58)2). σσ. 341-352.
- Vlastos, G. (1946) 'Solonian Justice'. *Classical Philology* 41 (2).

- Zarsky, T. (2013). 'Transparent Predictions'. *University of Illinois Law Review* 2013 (4).
- Završnik, A. (2021) 'Algorithmic justice: Algorithms and big data in criminal justice settings.' *European Journal of Criminology* 18(5). σσ.623-642.
- Ανθιμος, Α. (2018) 'Εφαρμογή της τηλεοπτικής συνεδρίασης στην πολιτική δίκη', *ΣΥΝήΓΟΡΟΣ* 126.
- Βασιλόγιαννης, Φ. (1996) 'Η δικαιοσύνη στον Marx. Ένα ιστορικοϋλιστικό αντισκεπτικιστικό και αντισχετιστικό επιχείρημα'. *Θέσις*. 56.
- Γαλιγαλίδου, Κ. (2008), *Δικαιοσύνη θεία και ανθρώπινη κατά το Μέγα Βασίλειο*. Μη εκδοθείσα διδακτορική διατριβή. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.
- Ιγγλεζάκης, Ι. (2012). 'Ηλεκτρονική κατάθεση δικογράφων, χορήγηση πιστοποιητικών και λοιπών εγγράφων από τα δικαστήρια (ΠΔ 25/2012)', *ΣΥΝήΓΟΡΟΣ* 90.
- Κανέλος, Λ. (2021). *Εφαρμογές Τεχνητής Νοημοσύνης (στο δίκαιο & στη δικαστική πρακτική)*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.
- Καρκατσούλης, Π. (2001). 'Η Διακυβέρνηση ως περιεχόμενο και διαδικασία λήψης απόφασης για τις δημόσιες υποθέσεις'. *Επιστήμη και Κοινωνία* (7).
- Παπαπαναγιώτου, Α., Ζάχου, Χ. (2021). *Συστήματα τεχνητής νοημοσύνης στον τομέα της δικαιοσύνης. Τα ηθικά διλήμματα και τα όρια του ευρωπαϊκού χάρτη δεοντολογίας. Ψηφιακή Δικαιοσύνη: Σύγχρονες Προκλήσεις και Προβληματισμοί*. ΕΣΔΙ 13 Φεβρουαρίου 2021.
- Ρόκας, Α. (2009) 'Η απονομή της Δικαιοσύνης από τα δικαστήρια και η ποίηση, ΤρΠλημΘεσσαλ 3452/2008 με παρατ.'. *Περιοδικό Δίκη* 2009.
- Σταθόπουλος, Μ. (2001), 'Δικαιοσύνη Ενόραση και Λόγος: Ομιλία στο Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης (Κομοτηνή, 11.12.2001), αφιερωμένη στη Νομική του Σχολή', *Περιοδικό Δίκη* 2002. Αθήνα: 2002.
- Τίτσιας, Δ. (2021) 'Η ψηφιοποίηση της δικαστικής συνεργασίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση και η δυναμική της επίδραση στο ελληνικό δικαστικό σύστημα'. *Ελληνική Δικαιοσύνη* 62 (5).
- Τρουλινός, Ε. (2019). ' Σχόλιο στην Conseil Constitutionnel, απόφαση 2018-765 DC της 12.6.2018'. *Διοικ.Δικ* 6.
- Τρουλινός, Ε. (2020) 'Ολοκληρωμένο Σύστημα Διαχείρισης Δικαστικών Υποθέσεων Διοικητικής Δικαιοσύνης. Προβλήματα-Προοπτικές'. *Θεωρία και Πράξη Διοικητικού Δικαίου(ΘΠΔΔ)* 2.
- Τρουλινός, Ε. (2020). ' Οι προοπτικές της Τεχνητής Νοημοσύνης στο ΟΣΔΔΥ-ΔΔ'. *ΔΙΤΕ* 3.

Νομοθεσία

Ελληνική

Βίβλος Ψηφιακού Μετασχηματισμού - Εθνική ψηφιακή στρατηγική 2020-2025, ΥΑ 120301 ΕΞ 2021 (ΦΕΚ 2894/Β/5-7-2021).

Εθνικό Σχέδιο Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας «Ελλάδα 2.0», Άξονας 4.3.

Ένωση Διοικητικών Δικαστών. Δελτίου Τύπου. 17 Σεπτεμβρίου 2019.

Κ.Υ.Α. 429 (ΦΕΚ 850/Β/13-3-2020).

Ν. 3419/2005, Γενικό Εμπορικό Μητρώο (Γ.Ε.ΜΗ.) και Εκσυγχρονισμός της Επιμελητηριακής Νομοθεσία (ΦΕΚ 297/Α/06-12-2005).

Ν. 3659/2008, Βελτίωση και επιτάχυνση των διαδικασιών της δίκης στα τακτικά διοικητικά δικαστήρια και άλλες διατάξεις, (ΦΕΚ 77/Α/7-5-2008).

Ν. 3994/2011, Εξορθολογισμός και βελτίωση στην απονομή της πολιτικής δικαιοσύνης και άλλες διατάξεις. (ΦΕΚ 165/Α/25-7-2011).

Ν. 4055/2012, Δίκαιη δίκη και εύλογη διάρκεια αυτής (ΦΕΚ 51/Α/12-3-2012).

Ν. 4314/2014, Για τη διαχείριση, τον έλεγχο και την εφαρμογή αναπτυξιακών παρεμβάσεων για την προγραμματική περίοδο 2014-2020 Β. Β) Ενσωμάτωση της Οδηγίας 2012/17 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 13ης Ιουνίου 2012 (ΕΕ L 156/16.6.2012) στο ελληνικό δίκαιο, τροποποίηση του ν. 3419/2005 (Α 297) και άλλες διατάξεις. [ΕΣΠΑ 2014-2020] (ΦΕΚ 265/Α/23-12-2014).

Ν. 4335/2015, Επείγοντα μέτρα εφαρμογής του ν. 4334/2015 (Α' 80) (ΦΕΚ 87/Α/23-7-2015).

Ν.4625/2019, Ρυθμίσεις του Υπουργείου Υποδομών και Μεταφορών και άλλες επείγουσες διατάξεις (ΦΕΚ 139/Α/31-8-2019).

Ν. 4764/2020 Ρυθμίσεις για την προστασία της δημόσιας υγείας από τις συνέπειες της πανδημίας του κορωνοϊού COVID-19, την ενίσχυση των μέσων μαζικής μεταφοράς, την επιτάχυνση της απονομής των συντάξεων, τη ρύθμιση οφειλών προς τους Οργανισμούς Επικής Αυτοδιοίκησης και και άλλες κατεπείγουσες διατάξεις (ΦΕΚ 256/Α/23-12-2020).

Ν. 4700/2020, Ενιαίο κείμενο Δικονομίας για το Ελεγκτικό Συνέδριο, ολοκληρωμένο νομοθετικό πλαίσιο για τον προσυμβατικό έλεγχο, τροποποιήσεις στον Κώδικα Νόμων για το Ελεγκτικό Συνέδριο, διατάξεις για την αποτελεσματική απονομή της δικαιοσύνης και άλλες διατάξεις (- ΦΕΚ 127/Α/29-6-2020).

Ν. 4727/2000, Ψηφιακή Διακυβέρνηση (Ενσωμάτωση στην Ελληνική Νομοθεσία της Οδηγίας (ΕΕ) 2016/2102 και της Οδηγίας (ΕΕ) 2019/1024) Ηλεκτρονικές Επικοινωνίες (Ενσωμάτωση στο Ελληνικό Δίκαιο της Οδηγίας (ΕΕ) 2018/1972) και άλλες διατάξεις (ΦΕΚ 184/Α/23-9-2020).

ΠΔ 25/2012, Ηλεκτρονική κατάθεση δικογράφων, χορήγηση πιστοποιητικών και λοιπών εγγράφων από τα Δικαστήρια της χώρας (ΦΕΚ 53/Α/12-3-2012).

ΠΔ 40/2013, Ηλεκτρονική κατάθεση δικογράφων, ηλεκτρονική χορήγηση σχετικών πιστοποιητικών και λοιπών εγγράφων στο Συμβούλιο της Επικρατείας και στα Τακτικά Διοικητικά Δικαστήρια (ΦΕΚ 75/Α/ 22-3-2013).

ΠΔ 142/2013, Εφαρμογή της τηλεοπτικής συνεδρίασης σύμφωνα με τις διατάξεις του ΚΠολΔ (ΦΕΚ 227/Α/23-10-2013).

ΠΔ 150/2013, Ηλεκτρονική κατάθεση προτάσεων και σχετικών εγγράφων (αποδεικτικών μέσων και διαδικαστικών εγγράφων) ενώπιον των πολιτικών δικαστηρίων (ΦΕΚ 234/Α/1-11-2013).

ΠΔ 95/2014, 'Ηλεκτρονική κατάθεση δικογράφων, ηλεκτρονική χορήγηση σχετικών πιστοποιητικών και λοιπών εγγράφων στο Ελεγκτικό Συνέδριο' (ΦΕΚ 162/Α/20-8-2014).

ΠΔ 67/2015, Διαδικασία ηλεκτρονικής δημοσίευσης αποσπάσματος κατασχετήριας έκθεσης και περιλήψεων πράξεων και δηλώσεων στην ιστοσελίδα δημοσιεύσεων πλειστηριασμών του Ενιαίου Ταμείου Ανεξάρτητα Απασχολούμενων Τομέα Ασφάλισης Νομικών (ΕΤΑΑΤΑΝ) (ΦΕΚ 110/Α/17-9-2015).

ΠΔ 95/2016, Διαδικασία ηλεκτρονικής δημοσίευσης απόφασης δικαστηρίου στην ιστοσελίδα δημοσιεύσεων πλειστηριασμών του Ενιαίου Ταμείου Ανεξάρτητα Απασχολούμενων Τομέα Ασφάλισης Νομικών (ΕΤΑΑ-ΤΑΝ), μετά από την άσκηση ανακοπής σύμφωνα με το άρθρο 954 παρ. 4 του (ΦΕΚ 162/Α/7-9-2016).

ΠΔ 19/2017, Εγγραφή της υπόθεσης στο ηλεκτρονικό πινάκιο, καταχώριση της διάταξης στο ηλεκτρονικό βιβλίο διατάξεων και ηλεκτρονική ενημέρωση των διαδικών, κατά το άρθρο 237 του Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας (ΦΕΚ 33/Α/17-3-2017).

Στρατηγικές κατευθύνσεις για το Εθνικό Σχέδιο Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας.

Υπουργεία Δικαιοσύνης και Ψηφιακής Διακυβέρνησης (2021). Σε λειτουργία το [dikes.moj.gov.gr](https://www.dikes.moj.gov.gr) – Ηλεκτρονικά και σε πραγματικό χρόνο η ενημέρωση για την πορεία των εκθεμάτων στα Δικαστήρια. Ανακτήθηκε από: <https://www.ministryofjustice.gr/?p=8100> .

Ξενόγλωση

Ανακοίνωση της Επιτροπής προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Συμβούλιο, την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και την Επιτροπή των Περιφερειών. ' Η ψηφιοποίηση της δικαιοσύνης στην Ευρωπαϊκή Ένωση Μια εργαλειοθήκη ευκαιριών'. COM/2020/710 final.

Απόφαση – Πλαίσιο 2009/315/ΔΕΥ του Συμβουλίου σχετικά με τη διοργάνωση και το περιεχόμενο της ανταλλαγής πληροφοριών που προέρχονται από το ποινικό μητρώο μεταξύ των κρατών μελών. ΕΕ L 93 της 7.4.2009. σσ. 23 έως 32.

Απόφαση-πλαίσιο 2009/829/ΔΕΥ του Συμβουλίου, της 23ης Οκτωβρίου 2009 , σχετικά με την εφαρμογή, μεταξύ των κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, της αρχής της αμοιβαίας αναγνώρισης στις αποφάσεις περί μέτρων επιτήρησης εναλλακτικά προς την προσωρινή κράτηση. ΕΕ L 294 της 11.11.2009. σσ. 20 έως 40.

Γενική Διεύθυνση Δικαιοσύνης και Καταναλωτών. (2020). Impact Assessment: Cross-border e-Justice in Europe (e-CODEX). SEC(2020)408.

Έκθεση της Επιτροπής προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Συμβούλιο και την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή σχετικά με την εφαρμογή του κανονισμού (ΕΚ) αριθ. 1393/2007 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 13ης Νοεμβρίου 2007, περί επιδόσεως και κοινοποιήσεως στα κράτη μέλη δικαστικών και εξωδίκων πράξεων σε αστικές ή εμπορικές υποθέσεις (επίδοση ή κοινοποίηση πράξεων). COM(2013) 858 final της 4.12.2013.

Ευρωπαϊκή Επιτροπή (1998). Πράσινη Βίβλο «Η πληροφορία στο δημόσιο τομέα: ένας βασικός πόρος για την Ευρώπη. Πράσινη βίβλος για την πληροφορία στο δημόσιο τομέα στην κοινωνία των πληροφοριών». (COM(1998) 585 final).

Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 1206/2001 του Συμβουλίου της 28ης Μαΐου 2001 για τη συνεργασία μεταξύ των δικαστηρίων των κρατών μελών κατά τη διεξαγωγή αποδείξεων σε αστικές ή εμπορικές υποθέσεις. ΕΕ L 174 της 27/06/2001. σσ. 0001 – 0024.

Κανονισμός (ΕΚ) Αριθ. 1896/2006 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 12ης Δεκεμβρίου 2006, για τη θέσπιση διαδικασίας Ευρωπαϊκής Διαταγής Πληρωμής. ΕΕ L 399 της 30.12.2006. σσ. 1 έως 32.

Κανονισμός (ΕΚ) Αριθ. 861/2007 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 11ης Ιουλίου 2007, για τη θέσπιση Ευρωπαϊκής Διαδικασίας Μικροδιαφορών. ΕΕ L 199 της 31.7.2007. σσ. 1 έως 22.

Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 1393/2007 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 13ης Νοεμβρίου 2007, περί επιδόσεως και κοινοποιήσεως στα κράτη μέλη δικαστικών και εξωδίκων πράξεων σε αστικές ή εμπορικές υποθέσεις (επίδοση ή κοινοποίηση πράξεων) και κατάργησης του κανονισμού (ΕΚ) αριθ. 1348/2000 του Συμβουλίου: ΕΕ L 324 της 10.12.2007. σσ. 79 έως 120.

Κανονισμός (ΕΕ) 2015/848 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 20ής Μαΐου 2015, περί των διαδικασιών αφερεγγυότητας. ΕΕ L 141 της 5.6.2015. σσ. 19 έως 72.

Κανονισμός (ΕΕ) 2019/816 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 17ης Απριλίου 2019, για τη θέσπιση κεντρικού συστήματος εντοπισμού των κρατών μελών που διαθέτουν πληροφορίες σχετικά με καταδικαστικές αποφάσεις εις βάρος υπηκόων τρίτων χωρών και ανιθαγενών (ECRIS-TCN) με σκοπό τη συμπλήρωση του Ευρωπαϊκού Συστήματος Πληροφοριών Ποινικού Μητρώου, και για την τροποποίηση του κανονισμού (ΕΕ) 2018/1726. ΕΕ L 135 της 22.5.2019. σσ. 1-26.

Κανονισμός (ΕΕ) 2019/1111 του Συμβουλίου της 25ης Ιουνίου 2019 για τη διεθνή δικαιοδοσία, την αναγνώριση και την εκτέλεση αποφάσεων σε γαμικές διαφορές και διαφορές γονικής μέριμνας, και για τη διεθνή απαγωγή παιδιών ST/8214/2019/INIT. ΕΕ L 178 της 2.7.2019. σσ. 1 έως 115.

Κανονισμός (ΕΕ) αριθ. 2020/1783. Κανονισμός (ΕΕ) 2020/1783 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 25ης Νοεμβρίου 2020 για τη συνεργασία μεταξύ των δικαστηρίων των κρατών μελών κατά τη διεξαγωγή αποδείξεων σε αστικές ή εμπορικές υποθέσεις (διεξαγωγή αποδείξεων) (αναδιατύπωση). ΕΕ L 405 της 2.12.2020. σσ. 1 έως 39.

Κανονισμός (ΕΕ) 2020/1784 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 25ης Νοεμβρίου 2020 περί επιδόσεως και κοινοποιήσεως στα κράτη μέλη δικαστικών και εξωδίκων πράξεων σε αστικές ή εμπορικές υποθέσεις («επίδοση ή κοινοποίηση πράξεων») (αναδιατύπωση) ΕΕ L 405 της 2.12.2020. σσ. 40 έως 78.

Κανονισμός (ΕΕ) 2021/693 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 28ης Απριλίου 2021 για τη θέσπιση του Προγράμματος «Δικαιοσύνη» και για την κατάργηση του κανονισμού (ΕΕ) αριθ. 1382/2013. PE/24/2021/INIT. ΕΕ L 156 της 5.5.2021. σσ. 21 έως 38.

Κανονισμός (ΕΕ) 2022/850 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 30ης Μαΐου 2022 σχετικά με ένα μηχανοργανωμένο σύστημα για τη διασυνοριακή ηλεκτρονική ανταλλαγή δεδομένων στον τομέα της δικαστικής συνεργασίας σε αστικές και ποινικές υποθέσεις (σύστημα e-CODEX), και για την τροποποίηση του κανονισμού (ΕΕ) 2018/1726

(Κείμενο που παρουσιάζει ενδιαφέρον για τον ΕΟΧ). PE/87/2021/REV/1. EE L 150 της 1.6.2022. σσ. 1 έως 19.

Οργανισμός Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης και Συμβούλιο της Ευρώπης. (2016). *Εγχειρίδιο σχετικά με την ευρωπαϊκή νομοθεσία για την πρόσβαση στη δικαιοσύνη*. Λουξεμβούργο: Υπηρεσία Εκδόσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Πρόταση Κανονισμός του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου για την τροποποίηση του κανονισμού (ΕΚ) αριθ. 1206/2001 του Συμβουλίου της 28ης Μαΐου 2001 για τη συνεργασία μεταξύ των δικαστηρίων των κρατών μελών κατά τη διεξαγωγή αποδείξεων σε αστικές ή εμπορικές υποθέσεις, αιθθ. εγγράφου 14601/19 . COM/2018/378 final.

Οδηγία 2004/80/ΕΚ του Συμβουλίου, της 29ης Απριλίου 2004, για την αποζημίωση των θυμάτων εγκληματικών πράξεων. EE L 261 της 6.8.2004. σσ. 15 έως 18.

Οδηγία 2012/17/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 13ης Ιουνίου 2012 , για την τροποποίηση της οδηγίας 89/666/ΕΟΚ του Συμβουλίου και των οδηγιών 2005/56/ΕΚ και 2009/101/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου όσον αφορά τη διασύνδεση των κεντρικών και των εμπορικών μητρώων καθώς και των μητρώων εταιρειών Κείμενο που παρουσιάζει ενδιαφέρον για τον ΕΟΧ. EE L 156 της 16.6.2012 σσ. 1 έως 9.

Οδηγία 2012/29/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 25ης Οκτωβρίου 2012 , για τη θέσπιση ελάχιστων προτύπων σχετικά με τα δικαιώματα, την υποστήριξη και την προστασία θυμάτων της εγκληματικότητας και για την αντικατάσταση της απόφασης-πλαισίου 2001/220/ΔΕΥ του Συμβουλίου.

Οδηγία 2017/1132/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 14ης Ιουνίου 2017, σχετικά με ορισμένες πτυχές του εταιρικού δίκαιου (Κείμενο που παρουσιάζει ενδιαφέρον για τον ΕΟΧ). EE L 169 της 30.6.2017. σσ. 46 έως 127.

Οδηγία (ΕΕ) 2019/884 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 17ης Απριλίου 2019, για την τροποποίηση της απόφασης-πλαισίου 2009/315/ΔΕΥ του Συμβουλίου όσον αφορά την ανταλλαγή πληροφοριών σχετικά με υπηκόους τρίτων χωρών και όσον αφορά το Ευρωπαϊκό Σύστημα Πληροφοριών Ποινικού Μητρώου (ECRIS), και για την αντικατάσταση της απόφασης 2009/316/ΔΕΥ του Συμβουλίου. EE L 151 της 7.6.2019. σσ. 143-150.

Πρόταση Κανονισμός του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου σχετικά με ένα μηχανοργανωμένο σύστημα επικοινωνίας σε διασυνοριακές αστικές και ποινικές διαδικασίες (σύστημα e-CODEX), και για την τροποποίηση του κανονισμού (ΕΕ) 2018/1726. COM(2020)712.

Πρόταση Κανονισμός του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου σχετικά με την ευρωπαϊκή εντολή υποβολής και την ευρωπαϊκή εντολή διατήρησης ηλεκτρονικών αποδεικτικών στοιχείων σε ποινικές υποθέσεις. Στρασβούργο, 17.4.2018. COM(2018) 225 final 2018/0108(COD).

Πρόταση Οδηγία του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου σχετικά με τη θέσπιση εναρμονισμένων κανόνων για τον ορισμό νόμιμων εκπροσώπων με σκοπό τη συγκέντρωση αποδεικτικών στοιχείων στο πλαίσιο ποινικών διαδικασιών. Στρασβούργο, 17.4.2018. COM(2018) 226 final 2018/010(COD).

Πρόταση Κανονισμός του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου για την τροποποίηση του κανονισμού (ΕΚ) αριθ. 1393/2007 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου περί επιδόσεως και κοινοποίησεως στα κράτη μέλη δικαστικών και εξωδίκων πράξεων σε αστικές ή εμπορικές υποθέσεις («επίδοση ή κοινοποίηση πράξεων»). COM/2018/379 final.

Πρόταση Κανονισμός του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου για τη θέσπιση εναρμονισμένων κανόνων σχετικά με την Τεχνητή Νοημοσύνη (Πράξη για την Τεχνητή Νοημοσύνη) και για την τροποποίηση ορισμένων νομοθετικών πράξεων της ένωσης. COM/2021/206 final.

Σύμβαση της Χάγης της 18ης Μαΐου 1970 για τη λήψη μαρτυρικών αποδείξεων στην αλλοδαπή σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις.

Συμβούλιο της ΕΕ. (2009). Πολυετές Σχέδιο Δράσης 2009-2013 Σχετικά με την Ευρωπαϊκή Ηλεκτρονική Δικαιοσύνη (2009/C 75/01). Επίσημη Εφημερίδα της ΕΕ, 31.3.2009.

Συμβούλιο της ΕΕ. (2011). Συμπεράσματα του Συμβουλίου για τη θέσπιση του Αναγνωριστικού Ευρωπαϊκής Νομολογίας (ECLI) και μιας ελάχιστης δέσμης ενιαίων μεταδεδομένων για τη νομολογία (2011/C 127/01). Επίσημη Εφημερίδα της ΕΕ, 29.4.2011.

Συμβούλιο της ΕΕ. (2014). Πολυετές Σχέδιο Δράσης για την Ευρωπαϊκή Ηλεκτρονική Δικαιοσύνη 2014-2018 (2014/C 182/02). Επίσημη Εφημερίδα της ΕΕ, 14.6.2014.

Συμβούλιο της ΕΕ. (2017). Συμπεράσματα του Συμβουλίου της 6ης Νοεμβρίου 2017 για το Αναγνωριστικό Ευρωπαϊκής Νομοθεσίας (2017/C 441/05).

Συμβούλιο της ΕΕ. (2020). Συμπεράσματα: Πρόσβαση στη δικαιοσύνη – αξιοποίηση των ευκαιριών της ψηφιοποίησης 2020/C 342 I/01ΕΕ. XX: C 342I της 14.10.2020. σσ. 1 έως 7.

Συμβούλιο της ΕΕ. (2021). Εκτελεστική Απόφαση του Συμβουλίου για την έγκριση της αξιολόγησης του σχεδίου ανάκαμψης και ανθεκτικότητας της Ελλάδας, ECOFIN 638, CADREFIN 333, UEM 173, FIN 514, 10152/21, Βρυξέλλες, 6 Ιουλίου 2021.

Συμβούλιο της Ευρώπης. (2019). Ευρωπαϊκός Χάρτης Δεοντολογίας για τη χρήση της Τεχνητής Νοημοσύνης στα δικαστικά συστήματα και στο περιβάλλον τους. Στρασβούργο: Τμήμα Παραγωγής Εγγράφων και Δημοσιεύσεων (SPDP).

Νομολογία

Conseil d'État. Αριθμ. 440037. 5 Μαρτίου 2021.

ΕΔΔΑ. Vernes κατά Γαλλίας, Αριθ.30183/06, 20 Ιανουαρίου 2011.

ΕΔΔΑ. Pretto κατά Ιταλίας, Αριθ.7984/77, 8 Δεκεμβρίου 2003

ΕΔΔΑ. Kontalexis κατά Ελλάδα, Αριθ.590000/08, 31 Μαΐου 2011.

ΕΔΔΑ. DMD GROUP, a.s. κατά Σλοβακίας, Αριθ.19334/03, 5 Οκτωβρίου 2010.

ΕΔΔΑ. Miracle Europe KFT κατά Ουγγαρίας, Αριθ.57774/13, 12 Ιανουαρίου 2016.

ΕΔΔΑ. Lawyer Partners a.s. κατά Σλοβακίας. Αριθ. 54252/07, 3274/08, 3377/08, 3505/08, 3526/08, 3741/08, 3786/08, 3807/08, 3824/08, 15055/08, 29548/08, 29551/08, 29552/08, 29555/08 και 29557/08. 16 Ιουνίου 2009.

ΕΔΔΑ. Sakhnovski κατά Ρωσίας, Αριθμ. 21272/03, 2 Νοεμβρίου 2010.

ΕΔΔΑ. Marcello Viola κατά Ιταλίας, Αριθμ. 45106/04, 5 Οκτωβρίου 2006.

ΕΔΔΑ. Lupeni Greek Catholic Parish and Others κατά Ρουμανίας [GC], Αριθμ. 76943/11, 19 Μαΐου 2015.

Διαδικτυακές πηγές

Kohnstamm, J. (2014). „Digitale predestinatie Speech big data, Nationale Denktank Expertforum”. Ανακτήθηκε από:

https://www.autoriteitpersoonsgegevens.nl/sites/default/files/atoms/files/speech_big_data_nationale_denktank_versie_3_okt_2014_website.pdf

Pieterse, W. (2018) *Creating Digital Strategies*. Luxemburg: : Publications Office of the European Union. Ανακτήθηκε από:

file:///C:/Users/user/Downloads/PES_Thematic_Paper_Creating_Digital_Strategies.pdf

World Bank (1989). *Sub-Saharan Africa*. Ανακτήθηκε από: www.worldbank.com.

Σεφέρης, Γ. (1963). Απόσπασμα από την ομιλία όταν του απονεμήθηκε το βραβείο Νόμπελ Λογοτεχνίας. Ανακτήθηκε από: <http://dromospoihs.gr/2019/10/24/seferisnobel/> .